

ΑΙ ΙΔΕΩΔΕΙΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑΙ ΚΑΙ ΗΘΙΚΑΙ ΑΡΕΤΑΙ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΠΑΡΑ ΠΙΝΔΑΡΩ*

Σεβασμιώτατε
Κύριοι πρόεδροι·
Κύριε πρύτανι·
Κυρίες καὶ κύριοι.

Καθ' ἣν στιγμήν παρέρχομαι εἰς τὸ βῆμα τοῦτο τοῦ ἀνωτάτου πνευματικοῦ ἰδρύματος τῆς χώρας, ὁμολογῶ, ὅτι βαθυτάτη συνέχει με συγκίνησις· συναισθήματα πολλῆς εὐγνωμοσύνης πληροῦσι τὴν ψυχὴν μου ἔναντι πάντων ἐκείνων, οἵτινες κατὰ καιροῦς ἀπὸ τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας μέχρι σήμερον μετ' ἀφοσιώσεως, χρησιμότητος καὶ ἀρετῆς συνόδευσάν μοι ἐν τῇ μακροῇ καὶ ἐπιπόνῳ πορείᾳ πρὸς τὴν ὥραίαν καὶ πολύζηλον ἐπικράτειαν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος.

Ἐκ τῆς ἱερᾶς σφαίρας τοῦ παρελθόντος χωροῦσιν ἐνώπιόν μου τὴν στιγμήν ταύτην αἱ μακάριαι σκιαὶ πρῶτον τοῦ πατρός μου καὶ τοῦ θεοῦ μου Γεωργίου Σιάννου, οὗς ἀπὸ μακροῦ ἤδη καλύπτει τὸ χῶμα τοῦ τάφου. Ἡ γηραιὰ μήτηρ πρὸ ὀλίγου ἐν τῇ οἰκίᾳ προέπεμψέ με εἰς τὸν χῶρον τοῦτον τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀρετῆς πάντα τὰγαθὰ ἐπευχομένη ἐν συναφείᾳ πρὸς ὅσα ποτὲ μετὰ τοῦ ἀειμνήστου πατρὸς κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τοῦ εὐδαίμονος παιδικοῦ βίου ἀπαύστως συνεβοῦλεν ἀνὰ τὰς ὑποκειμένης τοῦ περικαλλοῦς Τυμφρηστοῦ ἐν ὥραις ἔαρος καὶ θέρους μεσταῖς ζωῆς, ἐλπίδων καὶ ὑψηλῶν ὁραμάτων.

Ἀκολουθεῖ σειρά φιλοστόργων συγγενῶν, σειρά φίλων καὶ συμπολιτῶν ἐξόχων γενομένων ἐν τε παιδείᾳ καὶ ἀρετῇ, ἡ μακρὰ ἐν συνεχείᾳ φάλαξ πολυφιλῶν μορφῶν, πάντων ἐκείνων, οἵτινες ἐγένοντο διδάσκαλοί μου ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ Ἀγίας Τριάδος Εὐρυτανίας, ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις Φουρνᾶς καὶ Καρπενησίου, ἐν τῷ γυμνασίῳ Καρπενησίου καὶ ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις Ἀθηνῶν, Λιψίας καὶ Τυβίγγης. Ἀπασὶ τούτοις, οἵτινες

* Ἐναρκτήριον μάθημα γενόμενον τῇ 5ῃ Ἀπριλίου 1963 ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Τὸ κείμενον παρέχεται ἐνταῦθα ὑπὸ τὸν τύπον, ὅφ' ὃν τοῦτο κατὰ μέγα μέρος ἀνεγνώσθη πρὸς διασάφησιν νῦν διαφόρων σημείων αὐτοῦ προστίθενται ἐν τέλει σημειώσεις φιλολογικοῦ κυρίως, ἐρμηνευτικοῦ καὶ θρησκευτολογικοῦ χαρακτήρος.

κατὰ καιροὺς ἔργῳ ἢ λόγῳ σπουδαίως προήγαγόν με ἐν τῇ εἰς σφαίρας πνευματικῆς καὶ ἡθικῆς καθαρότητος φερούσῃ ὁδῷ, πολλὴν τὴν χάριν ἐντεῦθεν ὁμολογῶ· ἐκείνοις μὲν, οὓς πρὸ ὀλίγου ἢ πρὸ μακροῦ ἐκάλεσεν ὁ πανάγαθος Θεὸς εἰς τοὺς κόλπους αὐτοῦ, εἰς μνημόσυνον αἰώνιον δικαίων, ἐκείνοις δέ, οὔτινες εὐτυχοῦντες διατρίβουσιν ἐν μέσῳ ἡμῶν — καὶ τινες καὶ τιμῶσί με διὰ τῆς παρουσίας αὐτῶν ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ —, εἰς μακρότητα εὐδαιμόνων ἡμερῶν.

Ἄψασιν ὑμῖν,

ἀξιότιμοι κύριοι καθηγηταὶ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, οὔτινες ἐνεπιστεύσατέ μοι ἔδραν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας, ἣν ἐκλείψαν φιλόλογοι ἐπιφανεῖς, ἐπ' ἐσχάτων δὲ ἀνὴρ σεμνός, ἀκάματος καὶ διαπρεπῆς ἐργάτης ἐν τῷ ἀπεράντῳ λειμῶνι τῆς κλασσικῆς γραμματείας, ὁ ἀκαδημαϊκὸς κ. Ἰωάννης Σταματάκος, ἅπαξ ἔτι καὶ ἐντεῦθεν πολλὴν τὴν χάριν λέγω.

Πλείστις ὥσαύτως χάριτας ὁμολογῶ τῷ ἐξοχωτάτῳ μὲν ὑπουργῷ τῆς ἑθνικῆς παιδείας, διότι ἐπεκύρωσε τὴν ἀπόφασιν τῆς Σχολῆς, τῇ Αὐτοῦ Μεγαλειότητι δέ, τῷ σεπτῷ ἡμῶν ἄνακτι, διότι ὑπέγραψε τὸ διάταγμα τοῦ διορισμοῦ καὶ περιέβαλεν οὕτω διὰ τοῦ ὑψηλοῦ Αὐτοῦ κύρους τὴν ὅλην διαδικασίαν τῆς ἐκλογῆς μου.

Καὶ νῦν χωρῶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἐνώπιον ὑμῶν τοῦ θέματός μου :

«Αἱ ἰδεώδεις πνευματικαὶ καὶ ἠθικαὶ ἀρεταὶ τοῦ ἀνθρώπου παρὰ Πινδάρῳ».

I.

Ἐν τινι ᾧδῃ αὐτοῦ ὁ Ῥωμαῖος ποιητὴς Ὁράτιος ποιούμενος λόγον περὶ τοῦ ἔργου τοῦ Πινδάρου καὶ δεόντως κρίναν τὴν τέχνην αὐτοῦ ἀποφαίνεται¹, ὅτι ὁ λόγος τοῦ Διρκαίου κύκνου ὑψοῦται οἰονεῖ εἰς κύματα, ἐξογκοῦται καὶ ἀναβράζει καὶ πολλὺς ῥέει ἐκ βαθέος στόματος ὡς ποταμὸς ὀρμητικῶς κατερχόμενος ἐξ ὑψηλῶν ὀρέων, ὃν αἱ βροχαὶ πολυχεύμονα κατέστησαν, ὥστε τὰ ὕδατα νὰ χωρήσωσιν ὑπὲρ τὰς συνήθεις ὄχθας αὐτοῦ. Ἄξιος τῆς δάφνης τοῦ Ἀπόλλωνος εἶναι ὁ Πίνδαρος, λέγει ὁ Ὁράτιος, εἴτε πρὸς τιμὴν τοῦ Βάκχου διὰ τολημῶν διθυράμβων νέα ῥήματα ἀνελίττει καὶ ἐπὶ τὰ ὕψη φέρεται διὰ ῥυθμῶν καὶ μέτρων παντὸς νόμου ἀπολελυμένων εἴτε διὰ παιάων καὶ ὕμνων θεοὺς ἐγκωμιάζει καὶ βασιλεῖς, αἶμα θεῶν, ὕψ' ὧν διὰ τὴν ἀρπαγὴν τῆς Ἱπποδαμείας δικαίῳ θανάτῳ ἔπεσον οἱ Κένταυροι, ἔπεσε δὲ ἡ φλόξ τῆς δεινῆς Χιμαίρας. Ἄξιος τῆς δάφνης τοῦ Ἀπόλλωνος εἶναι ὁ Πίνδαρος, λέγει περαιτέρω ὁ Ῥωμαῖος ποιητής, εἴτε δι' ἐπινικίων ἐκείνους ὕμνεϊ, πυγμάχους καὶ ἀρματηλάτας, οὓς ἡ Ὀλυμπιακὴ δάφνη ἴσους τοῖς θεοῖς οὔκαδε ἐπανάγει², καὶ διὰ δωρεᾶς αὐτοὺς κοσμεῖ μείζονος τῆς ἀξίας ἑκατὸν

ἀγαλμάτων εἴτε πικρῶς θρηνεῖ μεστὸν κάλλους καὶ δυνάμεως νεανίαν ἀστόργως ἀρπαγέντα ἐκ τῆς ἔμπλεω δακρύων μνηστῆς αὐτοῦ καὶ ἀνυψοῖ τὸ φρόνημα καὶ τὸ χρυσοῦν ἦθος αὐτοῦ, *animusque morose aureos*, εἰς τὴν σφαῖραν τῶν ἀστρῶν καὶ τῆς ἀθανασίας, μακρὰν τοῦ σκοτεινοῦ ἔδου καὶ τῆς παγερᾶς λήθης.

Ζηλωτὸς δὲ καὶ Πίνδαρος εἶναι, λέγει πάλιν Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς³, ὀνομάτων ἔνεκα καὶ νοημάτων, μεγαλοπρεπείας ἔνεκα καὶ τόνου καὶ περιουσίας κατασκευῆς καὶ δυνάμεως καὶ πικρίας μετὰ ἡδονῆς· ζηλωτὸς εἶναι ὁ Πίνδαρος καὶ πυκνότητος ἔνεκα καὶ σεμνότητος καὶ γνωμολογίας καὶ ἐναργείας καὶ σχηματισμῶν καὶ ἡθοποιίας καὶ αὐξήσεως καὶ δεινώσεως· μάλιστα δὲ ζηλωτὸς εἶναι ὁ Θηβαῖος ποιητὴς ἔνεκα τῶν εἰς σωφροσύνην καὶ εὐσέβειαν καὶ μεγαλοπρέπειαν ἡθῶν⁴.

Εἰ τις ἀνελάμβανε τὸ ἔργον τῆς ἀναλύσεως καὶ ἐρμηνείας τῶν δύο τούτων χωρίων τῆς κλασσικῆς γραμματείας, θὰ ὤφειλεν ἀναντιρρήτως, ὅπως ἐκτενῶς ἀσχοληθῇ περὶ τὴν ἐρευναν τοῦ βίου τοῦ Πινδάρου καὶ τοῦ ἔργου καθόλου αὐτοῦ, ὅπερ οὐχὶ ὑπόθεσιν τῆς παρούσης στιγμῆς ἀποτελεῖ. Ἐν τῇ παρούσῃ ὁμιλίᾳ ἐπεχούση θέσιν ἐναρκτηρίου μαθήματος καὶ διατελούσης κατὰ ταῦτα ὑπὸ τὸν χρονικὸν περιορισμόν, ὃν ἡ ἀκαδημαϊκὴ τάξις αὐστηρῶς ὑπαγορεύει, γενήσεται λόγος περὶ τομέως τινὸς μόνον τοῦ ἔργου τοῦ Θηβαίου ποιητοῦ, περὶ τοῦ τομέως ἐκείνου, εἰς ὃν ἐν τέλει τῆς κρίσεως αὐτῶν ἀναφέρονται ὅ τε Ὁράτιος καὶ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς· γενήσεται λόγος περὶ τοῦ φρονήματος καὶ τοῦ χρυσοῦ ἠθους τοῦ νεανίου, ὅστις διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ ἀνυψοῦται ὑπὸ τοῦ Πινδάρου εἰς τὴν σφαῖραν τῶν ἀστρῶν καὶ τῆς ἀθανασίας, μακρὰν τοῦ σκοτεινοῦ ἔδου καὶ τῆς παγερᾶς λήθης, περὶ τῶν ἡθῶν ἐκείνων, ἅτινα κατὰ Διονύσιον τὸν Ἀλικαρνασσεῆ ἀσφαλῶς τε καὶ σταθερῶς ἄγουσι τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν περιοχὴν τῆς σωφροσύνης, τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς μεγαλοπρεπείας⁵. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ τομέως τούτου τοῦ ἔργου τοῦ Πινδάρου διὰ τὴν βραχύτητα τοῦ προσμεμετρημένου μοι χρόνου μόνον συντόμους περικοπὰς θὰ ἀναλύσω ἐνώπιον ὑμῶν παρέχων ἀπλῶς ἐκ τῆς ἱερᾶς πίδακος, ἵνα κατὰ Καλλιμάχον εἰπῶ⁶, ἐκ τῆς ἱερᾶς πίδακος τῶν ὑψηλῶν λόγων τοῦ μεγάλου ποιητοῦ τῶν Θηβῶν ὀλίγας μόνον λιβάδας, ἄκρον ἄκρον.

II.

Αὐτοτελὴ καὶ ἀπόλυτον περιοχὴν ἀποτελεῖ παρὰ Πινδάρῳ ὁ κόσμος τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου· διὰ τὴν θεῖαν αὐτῆς σύνθεσιν ἀφθαρτος καὶ ἀθάνατος εἶναι τοῦ ἀνθρώπου ἡ ψυχὴ, ἐν ᾗ τελεσιουργοῦνται κατορθώματα ἡθους καὶ ἀρετῆς. Ἡ πίστις τοῦ Πινδάρου ἐπὶ τὴν ἀθανασίαν τοῦ ἀνθρώπου θεμελιούται ἐπὶ τῆς πίστεως πάλιν αὐτοῦ, ὅτι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχει τι θεῖον καὶ ἀφθαρτον καὶ αἰώνιον. Τοῦτο ἐναργῶς διασαφεῖται ἐξ ἀποσπά-

σματος θρήνου τινὸς τοῦ ποιητοῦ⁷. Ἐν τῷ ἀποσπασματι τούτῳ λέγεται, ὅτι τὸ σῶμα μὲν πάντων τῶν ἀνθρώπων ὑποτάσσεται τῇ ἀκαταμαχῆτῳ ἰσχύϊ τοῦ περισθενοῦς θανάτου καὶ φέρεται οὕτω καὶ περιπίπτει εἰς τὴν περιοχὴν τῆς φθορᾶς καὶ τῆς καταστροφῆς, ζῶν δὲ ἔτι παραμένει εἰδωλὸν τῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ βίου· τὸ εἶδωλον τοῦτο μόνον προέρχεται ἐκ θεῶν· κοιμᾶται τὸ εἶδωλον τοῦτο, ἐφ' ὅσον χρόνον τὰ μέλη τοῦ σώματος διατελοῦσιν ἐν ἐνεργείᾳ καὶ δράσει, ὅταν ὅμως ἀδρανῶσι τὰ μέλη ταῦτα καὶ ὑπῶν συνεχῶνται οἱ ἄνθρωποι, δεικνύει αὐτοῖς τὸ εἶδωλον τοῦτο ἐν πολλοῖς ὀνείροις τὴν κρίσιν ἥπως ἐπερχομένων τερπνῶν καὶ χαλεπῶν πραγμάτων:

«καὶ σῶμα μὲν πάντων ἔπεται θανάτῳ περισθενεῖ,
ζῶν δ' ἔτι λείπεται αἰῶνος εἶδωλον· τὸ γὰρ ἔστι μόνον
ἐκ θεῶν· εὐδὲι δὲ πρασσόντων μελέων, ἀτὰρ εὐδόντεσσιν ἐν πολλοῖς ὀνείροις
5 δαίκνυσσι τερπνῶν ἐφέρποισαν χαλεπῶν τε κρίσιν»⁸.

Ἡ κυρία πατρις τῆς ἰδεώδους ὠραιότητος εἶναι ὁ ἀπροσπέλαστος Ὀλυμπος, ἔνθα αἱ τῶν δεσμῶν τῆς ὕλης ἀπηλλαγμένοι μορφαὶ καὶ παραστάσεις πορεύονται ἐν μέσῳ τῶν θεῶν ἑξόχου καὶ αὐταί, ὥς ἐκεῖνοι, καὶ εἰίας καὶ ἀφθάρτου μεγαλειότητος καὶ ὕψους. Οὕτως ἀνακαλεῖται ζωηρῶς εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν ἡ ἔννοια τῆς ἰδέας, ὥς ταύτην ὁ Πλάτων κυρίως ἐμφανίζει ἡμῖν, ἡ ἔννοια τῆς αὐλίου καὶ ἰδεώδους μορφῆς· ἐκ τῆς μείξεως καὶ ἐνώσεως τῆς μορφῆς ταύτης μετὰ τῆς ὕλης ἀνακύπτουσι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν τὰ παντοειδῆ γεγονότα τοῦ ὄρατοῦ καὶ αἰσθητοῦ κόσμου ἐν γένει.

Ἀναντιρρήτως ἔχομεν ἐνταῦθα ἐνώπιον ἡμῶν βαθεῖαν ἀντίθεσιν μεταξὺ τοῦτο μὲν τῆς στενότητος καὶ ἐνδεείας, τῆς μικρότητος καὶ ὀλιγότητος τοῦ ἐπιγείου κόσμου, ἔνθα τὸ θεῖον στενάζει ὑπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ θνητοῦ σώματος, τοῦτο δὲ τῆς αἰγλῆς καὶ λαμπρότητος τῆς ὀλυμπιακῆς ὑπάρξεως, ἔνθα τὰ δεσμὰ ταῦτα λύνονται καὶ καταπίπτουσι καὶ τὸ καθαρῶς πνευματικὸν καὶ θεῖον στοιχεῖον χωρεῖ εἰς ἐλευθέραν καὶ ἀκώλυτον ἀνάπτυξιν καὶ ἐξέλιξιν. Παρὰ ταῦτα ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ὑφούται βαθμηδὸν ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ ἐπιγίῳ βίῳ εἰς αὐθύπαρκτον σφαῖραν ἐνεργείας καὶ δράσεως, ἐν ᾗ γεννᾶται καὶ ἀναπτύσσεται ὁ κόσμος τῶν ἀρετῶν τοῦ ἀνθρώπου. Ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ταύτην τοῦ ἐλευθέρου ἀληθῶς ἔναντι τοῦ σώματος καὶ τῆς ὕλης βίου τῆς ψυχῆς παρέχεται ἡμῖν ἐν αὐτῇ εὐρὺ στάδιον πρὸς καλλιέργειαν παντὸς εἶδους ἀρετῆς, ὅπερ κατὰ Πίνδαρον πολὺ σπουδαιότερον καὶ ὑψηλότερον σκοπὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ ἢ ἡ ἀφηρημένη ἐκείνη ἐκζητήσις τῆς μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐπερχομένης καταστάσεως τῆς ἀθανασίας. Ἐν τῷ ἐπιγίῳ βίῳ καταλείπεται ἡμῖν εὐρὺς χῶρος πρὸς εὐφρονα καὶ γηθόσυνον ἀπόλαυσιν τῆς στιγμῆς· οὐδαμῶς ἐν αὐτῷ κάμπτεται ἡ βούλησις πρὸς ἐκτέλεσιν ἔργων μεγάλων τε καὶ γενναίων. Τοῦτο καταφαίνεται ἐξ ὅσων αὐτὸς οὗτος ὁ ποιητὴς τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ λέγει⁹:

*«μή, φίλα ψυχά, βίον ἀθάνατον
σπεῦδε, τὰν δ' ἔμπρακτον ἀντλεῖ μαχανάν».*

Ἡ ψυχὴ ὀφείλει, ὅπως μὴ ἐπ' ἀθάνατον βίον σπεύδῃ, ἀλλὰ κατευθύνῃ πολλῶ μᾶλλον τὴν πορείαν αὐτῆς ἐν τῷ ἐπιγίῳ βίῳ πρῶτον πρὸς πράγματα κατορθωτὰ καὶ ἐπωφελῆ· ὀφείλει, ὅπως ἐπιζητῇ «μηχανὴν ἔμπρακτον», πράγματα δηλαδή, ἅτινα δύναται αὕτη, ὅπως καταπράξῃται καὶ εἰς πέρας ἀγάζεται κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτοῦ τούτου τοῦ ἐπιγείου βίου.

Τὸν στέφανον τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, οὗ ἡ κτήσις δυνατὴ εἶναι παρὰ παντὶ θνητῷ κραταιᾷ καὶ ἀκάμπτου βουλήσεως, διαπλέκει κυρίως ἡ ἀδιάφθορος καὶ διαρκὴς μνήμη τῶν ἀρετῶν αὐτοῦ. Οὐχὶ τὸ πρόσωπον τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἐκεῖνο κυρίως, ὅπερ πλέον τι εἶναι, τὸ πνεῦμα δηλαδὴ τῶν τελειοτήτων καὶ τῶν ὑψηλῶν αὐτοῦ δημιουργιῶν, ὑπερνικᾷ καὶ καταβάλλει τὸν θάνατον καὶ τὴν φθοράν· αἰωνίως νέον καὶ ἀμάραντον αἰωρεῖται τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐν ἅσμασιν ἀδιαλείπτως ἠδομένους ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν· ἡ μορφή κυρίως καὶ ἡ παράστασις, ὁ κόσμος τοῦ πνεύματος καὶ τῶν ἰδεῶν, οὐχὶ δὲ ἡ ὕλη, ἀνήκει εἰς τὴν ἐπικράτειαν τῆς ἀναλλοιώτου αἰωνιότητος.

III.

Κυρία καὶ θεμελιώδης ἀρετὴ τοῦ ἀνθρώπου παρὰ Πινδάρου εἶναι ἡ «εὐσέβεια». Ἡθικὴ τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας, τῆς γνώμης καὶ τῆς ψυχῆς, τῆς δράσεως ἐν γένει καὶ παντὸς τοῦ βίου εἶναι παρὰ Πινδάρῳ παντελῶς ἀδιανόητος ἄνευ ὀσιότητος καὶ θεοσεβείας, ἄνευ ἐπιμελείας καὶ θεραπείας τῶν θεῶν· ἡ ἔννοια τῆς ἀρετῆς εἶναι παρὰ τῷ Θηβαίῳ τούτῳ ποιητῇ στενότατα συνυφασμένη μετὰ τῆς θεοσεβείας. Μεταξὺ τοῦτο μὲν τοῦ αἰωνίου ὄντος, τοῦτο δὲ τῆς ἐπιγείου υπάρξεως, τῶν ἐπιγείων ὄντων, οἷς καὶ ὁ ἄνθρωπος ἀνήκει, ὑφίσταται χάσμα μέγα. Τοῦ αὐτοῦ γένους, λέγει ὁ Πίνδαρος¹⁰, εἶναι ἄνδρες καὶ θεοί· ἐκ μιᾶς μητρὸς πνέουσιν ἀμφοτέροι· ἐκ μιᾶς μητρὸς, τῆς Γῆς, ὑπάρχουσι καὶ ζῶσιν οἳ τε θεοὶ καὶ οἱ ἄνθρωποι¹¹. παρὰ ταῦτα διείργει αὐτοὺς μεγάλῃ τις ὠρισμένη δύναμις, διότι οἱ μὲν ἄνθρωποι οὐδὲν εἶναι, οἱ δὲ θεοὶ ἀθάνατοι καὶ αἰώνιοι εἶναι ἐν τῷ χαλκῷ καὶ ἀσφαλεῖ πάντοτε παραμένοντι οὐρανῷ· τὸ μὲν γένος τῶν ἀνθρώπων εὐδιάφθορον εἶναι καὶ ταπεινόν, τὸ δὲ τῶν θεῶν ἀσφαλὲς καὶ βέβαιον καὶ ἄφθαρτον¹². ἀλλὰ παρεμφερεῖς εἶμεθα τοῖς ἀθανάτοις ἢ κατὰ τὸν νοῦν ἢ κατὰ τὴν εὐφροσύνην τῶν σωματικῶν καὶ τὰ κάλλη¹³· καίπερ ἄγνωστοι εἶτε ἐν ἡμέρᾳ εἶτε ἐν νυκτὶ καθόρισε καὶ κατέγραψεν ἡ εἰμαρμένη τὸ τέλος ἡμῶν. Ὡσεὶ σκιᾶς ὄναρ, λέγει ὁ ποιητὴς ἀλλαχοῦ¹⁴, χωρεῖ τοῦ ἀνθρώπου ὁ βίος καί, ἂν ποτε οὗτος λάμπῃ, πρόκειται περὶ φέγγους μόνον καὶ αἴγλης ἐκ Διὸς προερχομένης, ἥτις ἐπιχρυσοῖ καὶ ἡδείας μελιχρότητος πληροῖ τὸν βίον τοῦτον:

- «ἐπάμερου· τί δέ τις; τί δ' οὐ τις; σκιᾶς ὄναρ
 100 ἀνθρώπος. ἀλλ' ὅταν αἶγλα διόσδοτος ἔλθῃ,
 λαμπρὸν φέγγος ἔπεστιν ἀνδρῶν
 καὶ μείλιχος αἰὼν»¹⁵.

Τούτου ἕνεκα ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν δικαίωμα ἔχει, ὅπως μετ' ἀλαζονείας ἀναμετρῇ ἑαυτὸν πρὸς τοὺς ἀθανάτους θεοὺς καὶ θεωρῇ οὕτως ἑαυτὸν ἰσοτιμον τούτοις, ἀλλ' ὀφείλει πολλῷ μᾶλλον, ὅπως ᾄτε θνητὸς μετριόφρονα ἔχῃ συνείδησιν τῶν πεπερασμένων ὁρίων τῆς εὐτυχίας αὐτοῦ. Εἴ τις ἔχει πλοῦτον, λέγει ὁ ποιητής¹⁶, καὶ ἐν εὐμορφίᾳ καὶ ἄθλοις ὑπερέχει τῶν ἄλλων, ὀφείλει, ὅπως καλῶς γινώσκῃ, ὅτι θνητὸς εἶναι καὶ ὅτι τελευτῶν τὴν μέλαιναν γῆν ὡς τελευταῖον ἔνδυμα θὰ περιβληθῇ:

- «εἰ δέ τις ὄλβον ἔχων μορφᾷ παραμύσεται ἄλλους
 ἐν τ' ἀέθλοισιν ἀριστεύων ἐπέδειξεν βίαν,
 15 θνατὰ μεμνάσθω περιστέλλων μέλη
 καὶ τελευτὰν ἀπάντων γὰρ ἐπιεσσύμενος».

Ἐνταῦθα ἔχει τις τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἀκούει τῶν λόγων τοῦ Ἡσαίου¹⁷:
 «Πᾶσα σὰρξ χόρτος καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτον· ἐξηράνθη ὁ
 χόρτος καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσε, τὸ δὲ ῥῆμα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν μένει εἰς τὸν
 αἰῶνα»¹⁸.

Εἰ ἀληθὴς καὶ εἰλικρινὴς εἶναι ἡ «εὐσέβεια» τοῦ ἀνθρώπου, τότε αὕτη οὐχὶ νεκρὰ καὶ ἄκαρπος παραμένει, ἀλλὰ καταλαμβάνει καὶ πληροῖ τὸν ἅπαντα λογισμὸν αὐτοῦ, τὸν ἅπαντα ψυχικὸν κόσμον αὐτοῦ, χορηγεῖ δ' ἐκάστοτε τῷ βίῳ οἰκείας κατευθύνσεις, ἀντίστοιχον τύπον καὶ χαρακτῆρα, σχῆμα καὶ εἶδος. Ὁ εὐσεβὴς λογισμὸς ἐπιτάσσει τὸ καθήκον τῆς τηρήσεως μέτρον, ἵνα ὁ ἄνθρωπος μηδέποτε υπερβάλλῃ τὰ ἀνέκαθεν χαραχθέντα αὐτῷ ὅρια δράσεως. Ὁ εὐσεβὴς ἄνθρωπος στρέφει πάντοτε τὰ βλέμματα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἐπὶ τὸν θεῖον καὶ αἰώνιον νόμον, ἐπὶ τὴν ὑπὸ τοῦ νόμου τούτου δὲ καθοριζομένην τροχίαν θαρρούντως κατευθύνει ἐκάστοτε τὰ βήματα αὐτοῦ μακρὰν πάσης πλάνης καὶ ταραχῆς. Οὕτως ἐκ τῆς ἀρετῆς τῆς «εὐσεβείας» ἀνακύπτει ἡ ἀρετὴ τῆς «σωφροσύνης», ἡ πρακτικὴ ἐκείνη βιωτικὴ εὐφυΐα καὶ σοφία, ἥτις ἀνακόπτει πᾶν εἶδος ἐπάρασεως ἢ ἀλαζονείας καὶ πληροῖ τοὺς θνητοὺς συνέσεως καὶ προσοχῆς, εὐλαβείας καὶ αἰδοῦς πρὸ παντὸς ἱεροῦ καὶ ἁγίου καὶ θείου. Διὰ τῆς «σωφροσύνης» ἀσφαλῶς ὁ ἄνθρωπος συνέχει ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ πάντα τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον αὐτοῦ καὶ κυριαρχικῶς δαμάζει τὰ παντοειδῆ πάθη καὶ τὰς ἀλόγους ὁρμὰς αὐτοῦ ἐν τινι καταστάσει πειθαρχίας καὶ ὑποταγῆς πρὸ τῶν ἀθανάτων θεῶν. Διὰ τῆς «σωφροσύνης», διὰ τῆς ἡγεμονικῆς χειρώσεως ἀπρεπῶν καὶ ἀκαίρων, ἀκόσμων καὶ ἀσημύων ἐπιθυμιῶν καὶ παθῶν ἐπιτελεῖται τὸ πρῶτον βῆμα προόδου καὶ προκο-

πῆς ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς εὐκόσμου τάξεως καὶ τοῦ ἡθικοῦ βίου. Παράδειγμα συνέσεως καὶ σωφροσύνης παρέχουσιν ἡμῖν παρὰ Πινδάρῳ οἱ ἀνδρεῖοι καὶ πολεμικώτατοι, οἱ ἄριστοι καὶ ἰσόθεοι ἀπόγονοι τοῦ Αἰακοῦ¹⁹, οἱ υἱοὶ αὐτοῦ: Πηλεὺς, Τελαμὼν καὶ Φῶκος καὶ οἱ ἔγγονοι αὐτοῦ: Ἀχιλλεύς, Αἶας καὶ Τεῦκρος· πάντες οὗτοι

«σώφρονές τ' ἐγένοντο πινυτοὶ τε θυμόν».

«Σώφρων» ἦτο καὶ ὁ ὑπέροχος ἐκεῖνος παιδαγωγὸς πλειάδος ἡρώων, ὁ σοφὸς κάτοικος ἄντρου τινὸς τοῦ Πηλίου, ὁ Χείρων²⁰, ὅστις ἔναντι τῶν ἀνθρώπων προσφιλέστατον νοῦν εἶχεν²¹. Πλειστάκις ὁ ποιητὴς παραινεῖ, προτρέπει καὶ παρορμᾷ τοὺς ἀνθρώπους πρὸς ταπεινοφροσύνην καὶ μετριοφροσύνην.

Χαρακτὴρ τῆς «σωφροσύνης» εἶναι τὸ «μέτρον». Ἐν παντὶ πράγματι ἀκολουθεῖ «μέτρον»²². Ματαιιότατος καὶ πολὺ δυστυχὴς εἶναι ἐκεῖνος τῶν ἀνθρώπων, ὅστις ὀλιγοῦν τῶν ἐπιχωρίων καὶ καταφρονῶν αὐτῶν ῥίπτει τὰ βλέμματα αὐτοῦ μακρὰν ἐπὶ τὰ πρόσω ἐν ματαίαις ἐλπίσι παράλογα καὶ ἀνέφικτα θηρεύων:

*«ἔστι δὲ φύλον ἐν ἀνθρώποισι ματαιότατον,
ὅστις αἰσχύνων ἐπιχώρια παπταίνει τὰ πόρσω
μεταμῶνια θηρεύων ἀκράντοις ἐλπίσιν»²³.*

Προσῆκον εἶναι, ὅπως ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν κρίσιν καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ ὀρίξη ἐκάστου πράγματος τὸ μέτρον καὶ εὐλαβῶς αὐτὸ τηρῇ²⁴. Ἐρμαιοῦν φοβεράς μανίας εἶναι ὁ πράγματα ἀνέφικτα σφοδρῶς καὶ ἀτόπως ἐπιθυμῶν²⁵. Βιαίως ἀνατρέπονται καὶ εἰς φθορὰν περιπίπτουσι πάντες ἐκεῖνοι, οἵτινες παράτολμοι καὶ ἀσεβεῖς ὄντες σπεύδουσιν εἰς ὑπέρβασιν τῶν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου τεθειμένων τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει σταθερῶν καὶ ἀμεταθέτων ὁρίων. Ὁ περὶ οὖς Πήγασος ἀπασείσατό ποτε καὶ κατέστρεψε τὸν ἑαυτοῦ δεσπότην Βελλεροφόντην θέλοντα, ὅπως ἔλθῃ εἰς τὰς οὐρανίους κατοικίας καὶ τὴν ὀμήγουριν τῶν θεῶν²⁶. Ὁφείλει ὁ ἄνθρωπος, ὅπως μὴ ἐπιζητῇ, ἵνα θεὸς γένηται· τοῖς θνητοῖς θνητὰ πράγματα ἀρμόζουσιν²⁷. Ὡς παράδειγμα ἀνθρώπου τὰ προσήκοντα μὲν τῇ γνώμῃ τῇ ἑαυτοῦ μετερχομένου, τὰ προσήκοντα δὲ ἐν ἑαυτῷ κατέχοντος καὶ λογιζομένου παρέχει ἡμῖν ὁ Πίνδαρος Λάμπωνα τὸν Αἰγινήτην²⁸. Αὐτὸν τοῦτον τὸν ποιητὴν οὐδαμῶς δελεάζουσι τὰ ὑπερήφανα ἄλση τῆς Ἰδῆς ἐν Κρήτῃ ἢ κῆποι κυπαρίσσω²⁹. Θάμνος δρυὸς ἢ μικρόν τι τμήμα γῆς ἐξαρκεῖ αὐτῷ, εἰ οὗτος ἐλεύθερος μόνον εἶναι καὶ ἀπηλλαγμένος πενθῶν καὶ στάσεων, μεριμνῶν καὶ φροντίδων.

Ἀντὶ τῆς «σωφροσύνης» ποιεῖται ὁ Πίνδαρος λόγον ὑπὸ τὴν αὐτὴν σχεδὸν ἔννοιαν περὶ τῆς «αἰδοῦς». Ἡ «αἰδώς», λέγει³⁰, φέρει εὐδοξίαν, ὅμως ὑποκλέπτεται αὕτη καὶ παραλογίζεται ὑπὸ φιλοκερδείας:

«αἰδῶς γὰρ ὑπὸ κρύφα κέρδει κλέπεται,
ἀ φέρει δόξαν».

Ὑπὸ τὴν «αἰδῶ» νοεῖ προφανῶς ὁ Πίνδαρος ἐνταῦθα τὴν ἠθικὴν ἐκείνην εὐλάβειαν, ἣτις ἐνώπιον ἀγροίκων καὶ ἀσημόνων πράξεις, ἐνώπιον πάσης οὐχὶ ἠθικῆς δράσεως καὶ ἐνεργείας ἀποδειλιᾷ, ταράσσεται καὶ ἐκπλήττεται. Οὕτως αἱ ἔννοιαί τῆς «αἰδοῦς» καὶ τῆς «σωφροσύνης» ἐκτενῶς καλύπτουσιν ἀλλήλας.

IV.

Αἱ ἀρεταὶ τῆς «εὐσεβείας», τῆς «σωφροσύνης», τοῦ «μέτρου» καὶ τῆς «αἰδοῦς», περὶ ὧν μέχρι τοῦδε σύντομος ἐγένετο λόγος, ἐξαγγέλλονται καὶ περιγράφονται ὑπὸ τοῦ Πινδάρου συμφώνως τῷ πνεύματι τοῦ θεοῦ τοῦ φωτὸς καὶ τῶν ἀκτινοβόλων ἀποστάσεων, τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅστις ἐν Δελφοῖς, οὐχὶ μακρὰν τῆς πατρίδος τοῦ ἐνθέου ποιητοῦ, κατηύθυνε διὰ τῶν ὀήσεων αὐτοῦ τὴν μοῖραν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἐθνῶν. Πᾶν, ὅτι ἐπὶ τοῦ προκειμένου λέγει ὁ Πίνδαρος, ἀποτελεῖ ἔκφρασιν τῆς ἀπολλωνείου περὶ κόσμου θεωρίας, ἐν ᾗ μετὰ πάσης αὐστηρότητος τονίζεται ἡ οὐδένεια καὶ τὸ ἐξίτηλον τοῦ ἀνθρώπου. Θεὸς τῆς καθαρότητος εἶναι ὁ Ἀπόλλων· ἡ αὐστηρὰ αἰθρία καὶ αἴγλη αὐτοῦ, ἡ ἐκτάκτως ὑπερέχουσα πνευματικὴ αὐτοῦ ἀλήκη, ἡ ἐπιτακτικὴ καὶ ἐπιβλητικὴ αὐτοῦ βούλησις πρὸς κτήσιν ἐν τοῖς πράγμασι φρονίμων λογισμῶν καὶ καθαρᾶς ἐπιστημονικῆς ἐμπειρίας ἢ πρὸς κυριαρχικὴν ἔτι θεμελίωσιν ἐν αὐτοῖς μέτρου καὶ τάξεως καὶ ὀυμοῦ καὶ ἁρμονίας καὶ ὠραιότητος δημιουργοῦσι τὸν ἰδιαίτερον ἐκείνον χαρακτήρα τῶν ὑψηλῶν ἠθικῶν ἐπιταγῶν τῆς θρησκείας αὐτοῦ. Ἐν τῇ θρησκείᾳ ταύτῃ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὑπερόχος ὁ ἄνθρωπος διεπαιδαγωγεῖτο πρὸς σύνεσιν καὶ ἀρετήν. Ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἀπόλλωνος ἀποκαλύπτεται ἡ ἔννοια τῆς καθαρᾶς διαγνώσεως· ἐκπρεπῶς ἐν αὐτῷ διαπτύσσεται τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα ὑπὸ τὴν πλήρη αὐτοῦ ἀνθρωπότητα.

Πρὸς τὸν ἐπισκέπτην τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅστις τὸ πρῶτον ἐπάγει τὸ ἱερὸν αὐτοῦ ἔδαφος, ἀπηύθυνέ ποτε ὁ θεὸς οὗτος οὐχὶ τὸν συνήθη χαιρετισμόν: «Χαῖρε», ἀλλὰ τόνδε κυρίως: «Γνώθι σαυτόν»⁸¹. Ἡ ὀήσις αὕτη ἀκολουθῶς τῇ πρωταρχικῇ αὐτῆς ἐννοίᾳ ἀπετέλει παραίνεσιν, ἀπετέλει παρακέλευσιν καὶ προτροπὴν πρὸς ἐναργὴ αἴσθησιν τῆς ὀλιγότητος καὶ τῆς βραχύτητος, τῆς φθορᾶς καὶ τῆς ἀσυνεσίας τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀθανασίαν καὶ τὴν ἀφθαρσίαν, τὴν δύναμιν καὶ τὴν σοφίαν τῆς θεότητος. Ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει, ὅπως ἔχη σαφῆ γνῶσιν τῆς θνητῆς αὐτοῦ καὶ πεπερασμένης φύσεως· ὀφείλει, ὅπως ἔχη γνῶσιν τῆς ἐκτενοῦς καὶ εὐρείας ἐκείνης ἀποστάσεως, ἣτις χωρίζει αὐτὸν τῆς αἴγλης καὶ τῆς λαμπρότητος τῶν αἰώνων θεῶν· ἡ γνῶσις αὕτη κυρίως διαδηλοῖ τοῦ ἀνθρώπου τὴν

σωφροσύνην³². Συγχρόνως ὅμως ἡ ἐν λόγῳ ᾄσῃς τοῦ Ἀπόλλωνος ἀποτελεῖ κλῆσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς αἴσθησιν τῆς ἐλλόγου καὶ νουνεχοῦς, τῆς ἔμφρονος καὶ συνετῆς συγκροτήσεως αὐτοῦ καὶ ὑφῆς, ὅπερ δυνατὴν καθίστησιν αὐτῷ τὴν κατανόησιν τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς καὶ τὴν διὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς δρᾶσεως κατάλληλον διαμόρφωσιν τοῦ ἰδίου αὐτοῦ βίου³³.

V.

Ὡς ἐπὶ πάσης περιοχῆς τοῦ βίου ὁ Θηβαῖος τιτὰν τῆς λυρικῆς ποιήσεως σταθερῶς τε καὶ ἀπαρεγκλίτως τὸ ὕψιστον ἐπιζητεῖ καὶ θαρραλεωτάτας πτήσεις ἀναλαμβάνει πρὸς τὰς ἀνωτάτας σφαίρας τοῦ οὐρανοῦ, οὕτω καὶ ἐπὶ ἠθικῆς περιοχῆς τῷ ἀνθρώπῳ τῷ ἐπιδιώκοντί τι καὶ ἐπὶ τὰ πρόσω πάντοτε ὁρμῶντι τίθεται σκοπὸν τινα, οὗ ἐξοχώτερος οὐδεὶς δύναται, ὅπως νοηθῇ, τοῦλάχιστον ἐξ ἐπόψεως τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ βίου. Ἐκεῖ ἀκριβῶς, ἔνθα ὁ Πίνδαρος ποιεῖται λόγον περὶ τῆς ματαιότητος, τῆς κενότητος καὶ τῆς οὐδενείας τῶν ἀνθρώπων ἔναντι τῶν θεῶν³⁴, προστίθεται³⁵:

*«ἀλλὰ τι προσφέρομεν ἔμπαν ἢ μέγαν
νόον ᾗτοι φύσιν ἀθανάτοισ».*

Ἐπὶ τῆς ιδέας ταύτης ἀκριβῶς τῆς ὑπάρξεως ὅπωςδῆποτε ὁμοιότητος μεταξὺ θεῶν καὶ ἀνθρώπων κατὰ τὸν «*νοῦν*» καὶ τὴν «*φύσιν*», ἥτις ἐκτενῶς ἐδέσποξε τοῦ βίου τῶν χρόνων τοῦ Πίνδαρου, ἐθεμελίωσεν ὁ Θηβαῖος ποιητῆς τὴν θεωρίαν αὐτοῦ περὶ τῆς ὀφειλομένης καὶ δυνατῆς οὔσης ὑψίστης ἠθικῆς τελειώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Εἰ ὁ ἄνθρωπος ὅμοιος εἶναι τοῖς θεοῖς, τότε κατὰ Πίνδαρον ἀπαράβατον αὐτοῦ ἠθικὸν καθῆκον ἀποτελεῖ, ὅπως τὰ ἐν ἑαυτῷ ὑπνώττοντα σπέρματα τῆς ὁμοιότητος ταύτης ὠθήσῃ εἰς ὅσον τὸ δυνατὸν μείζονα κίνησιν, πρόοδον καὶ ἐξέλξιν καὶ οὕτω διὰ τῆς ἐκτενοῦς ἀσκήσεως καὶ τῆς εὐρύθμου συστάσεως καὶ διαμορφώσεως τῶν παντοειδῶν ἱκανοτήτων αὐτοῦ προσπελάσῃ τῷ αἰγλήεντι τύπῳ, τῇ ὑπερφυεῖ καὶ οὐρανίᾳ εἰκόνι τῆς θεότητος³⁶. Ἄλλ' ὅμως πλησίον τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ ἥθους τοῦ ἀνθρώπου οὐδαμῶς ὁ ποιητῆς ἐπιλανθάνεται τοῦ σώματος αὐτοῦ. Κατὰ τὴν ἀνθρωπόμορφον παράστασιν τῶν θεῶν διπλῇ εἶναι ἡ φύσις αὐτῶν, πνευματικὴ τε δηλαδὴ καὶ σωματικὴ, ὅπερ ὑποδηλοῦται διὰ τῶν λέξεων τοῦ Πίνδαρου: «*νοῦς*» καὶ «*φύσις*». Ὑπ' ἀμφοτέρως τὰς σχέσεις ταύτας ἐμφανίζονται οὗτοι τῷ ἀρχαίῳ Ἑλλήνι ὡς τέλεια καὶ ἰδεώδη πρότυπα. Ἐὰν λοιπὸν κατὰ ταῦτα θέλῃ ὁ ἄνθρωπος, ὅπως ἐπιτελῶν τὸ ἔργον αὐτοῦ ἀπεργάσῃται ἐν ἑαυτῷ τὸ θεῖον ἰδεῶδες, τότε θὰ ἐπιτελέσῃ οὗτος τοῦτο ἐπιτυχῶς οὐχὶ διὰ μονομεροῦς διαμορφώσεως καὶ ἐξελίξεως τῶν πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, παντελοῦς δὲ ὀλιγωρίας, ἀμελείας καὶ καταφρονήσεως τῶν σωματικῶν αὐτοῦ πλεονεκτημάτων καὶ ἱκανοτήτων· τότε τὸ πρῶτον προσπελάζει

ὁ ἄνθρωπος τῇ περιοχῇ τῆς θείας τελειότητος, ὅταν ψυχὴ καὶ σῶμα αὐτοῦ μετὰ πασῶν τῶν δωρεῶν καὶ πλεονεκτημάτων αὐτῶν χωρῶσιν εἰς ἑλευθέραν ἀνάπτυξιν καὶ οὕτω τὸ ὅλον ἄτομον εὐρυθυμον καὶ ἁρμονικὴν τελείωσιν σπεύδῃ. Τοῦτο ἀκριβῶς ἀποτελεῖ παρὰ Πινδάρῳ τὸ σπουδαιότερον πρόβλημα καὶ τὴν ὑψηλοτέραν ἄμα ἐντολὴν ἐν τῇ περιοχῇ τῶν ἡθικῶν τάσεων καὶ ἐπιδιώξεων τοῦ ἀνθρώπου. Παρὰ τὴν ἀσθένειαν καὶ σαθρότητα αὐτοῦ εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὅμοιος τοῖς θεοῖς καὶ κατὰ ταῦτα ὀφείλει, ὅπως ἀδιαλείπτως τε καὶ ἐπιμόνως διὰ παντὸς τοῦ βίου αὐτοῦ ἀγωνίζεσθαι καὶ ἐπὶ τὰ πρόσω ὁρμᾶ, ἵνα ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐκάστοτε προσπελάσῃ ἑαυτὸν τοῖς θεοῖς προτύποις, τῇ πολυαυγεί σφαίρᾳ τοῦ θείου ἰδεώδους. Οὕτως ἐρμηνεύεται, διατὶ ὁ Πίνδαρος δι' ἐκτάκτου σημασίας περιβάλλει τὴν ὁρμὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὴν ὁρμὴν ταύτην ἀκριβῶς ὡς τὴν κυρίαν οὐσίαν καὶ τὸν θεμελιώδη χαρακτῆρα τῆς ἀρετῆς θεωρεῖ. Ἀναφορικῶς πρὸς τὸν Θηβαῖον Ἡρόδοτον ἁρματι νικήσαντα ἐν τοῖς Ἰσθμίοις λέγει ὁ Πίνδαρος³⁷, ὅτι, εἰ ἐν τῇ ἀρετῇ κατάκειται πᾶσα ἡ «ὄργη» τοῦ νικητοῦ τούτου, τὸ ἦθος δηλαδή, ἡ ἐπιμέλεια καὶ ἡ σπουδὴ αὐτοῦ, ἅτινα πάντα διὰ δαπανῶν καὶ πόνων δηλοῦνται, δέον, ὅπως μὴ φθονεροὺς καὶ βασκάνους λόγους ἐπιφέρῃ τις κατ' ἐκείνων, οὔτινες εὖρον καὶ ὕμνοισι τὴν ἀρετὴν ταύτην, κατὰ τοῦ Πινδάρου δηλαδὴ ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Τῷ σοφῷ ἀνδρὶ ἡρδία καὶ ἀνεπαχθῆς εἶναι ἡ δόσις λόγων ἐπαίνου· ξαγγέλλων οὕτως ἐγκωμίωνι τε ὑπὲρ ἀθλητοῦ τινος διὰ τοὺς παντοδαποὺς αὐτοῦ μόχθους κοσμεῖ καὶ συνανηψοὶ καὶ τοὺς ἄλλους πολίτας:

«εἰ δ' ἀρετᾷ κατάκειται πᾶσαν ὀργάν,
ἀμφοτέρων δαπάναις τε καὶ πόνοις,
χρὴ νιν εὐρόντεσσιν ἀγάνορα κόμπον
μὴ φθονεραῖσι φέρειν

- 45 γινώμαις. ἔπει κοῦφα δόσις ἀνδρὶ σοφῷ
ἀντὶ μόχθων παντοδαπῶν ἔπος εἰπόντ' ἀγαθὸν ξυνὸν ὀρθῶσαι καλόν».

Ἐνεκα τῆς κτήσεως τῆς ἀρετῆς καὶ πόνους καὶ μεγάλας δαπάνας καταβάλλεται τις· χάριν αὐτῆς πρὸς πᾶν ἔργον ἐπικίνδυνον ἀπομάχεται ἡ δαπάνη καὶ ὁ πόνος:

- 15 «αἰεὶ δ' ἄμφ' ἀρεταῖσι πόνος δαπάνη τε μάρναται πρὸς ἔργον
κινδύνῳ κεκαλυμμένον»³⁸.

Χαίρει ὁ ποιητής³⁹, διότι πᾶσα ἡ πόλις τῆς Αἰγίνης ὑπὲρ τῶν καλῶν ἀγωνίζεται.

Τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Πίνδαρος σοβαρῶς, ἐν συνομολογίᾳ δὲ καὶ ἐκτενεῖ ὁμοδοξίᾳ μετὰ τῆς ἐπισήμου ἐθνικῆς ἀγωγῆς τῶν χρόνων αὐτοῦ τὴν αὐτὴν σημασίαν καὶ ἰσχὺν καὶ τὰ αὐτὰ δίκαια ἐκχωρεῖ τῇ τε σωματικῇ καὶ πνευματικῇ τοῦ ἀνθρώπου ἀγωγῇ καὶ μορφώσει, ἀνακύπτει ἐκ τῆς φράσεως ἐκεί-

νης κυρίως, ἐν ἣ γίνεται λόγος περὶ «ἀγαθῶν» καὶ «σοφῶν» ἀνδρῶν καὶ δι' ἧς ὁ ποιητὴς τοὺς χρηστοὺς ἄνδρας κατὰ τε ἀνδρείαν καὶ σύνεσιν δηλοῖ⁴⁰. Ὑπὸ τοὺς «ἀγαθοὺς» μὲν νοοῦνται κυρίως οἱ σωματικὴν δραστηριότητα καὶ ἱκανότητα, σωματικὴν γενναιοῖτητα καὶ ἀνδρείαν ἔχοντες, ὑπὸ τοὺς «σοφοὺς» δὲ οἱ πνευματικὰ πλεονεκτήματα ἐμφανίζοντες. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς «ἀρετῆς» περιλαμβάνει ὁ ποιητὴς ἑκατέραν τῶν περιοχῶν τούτων, τὴν τε σωματικὴν δηλαδή καὶ τὴν πνευματικὴν, ὑπὸ τὸν τύπον καὶ τὸν χαρακτήρα τῆς ἰσοσθενείας αὐτῶν ἐν τῷ στίβῳ τῆς πάλης καὶ τῶν ἀγώνων. Πολλαχοῦ τῶν ᾠδῶν αὐτοῦ δηλοῖ ὁ ποιητὴς διὰ τῆς «ἀρετῆς» τὴν σωματικὴν ἀλκὴν καὶ δραστηριότητα, τὴν εὐτολμον σωματικὴν δρᾶσιν πρὸς ἐκτέλεσιν μεγάλων ἔργων ὑλικοῦ χαρακτήρος, ἅτινα φέρουσι τῷ ἀγωνιστῇ πολλὴν φήμην καὶ δόξαν. Εὐδαίμων καὶ πολυῦμητος παρὰ τοῖς σοφοῖς γίνεται ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος⁴¹, ὅστις διὰ χειρῶν, διὰ πάλης δηλαδή, ἢ δι' «ἀρετῆς» ποδῶν, διὰ δρόμου δηλαδή, νικήσας τὰ μέγιστα τῶν ἄθλων θὰ λάβῃ τόλμη τε καὶ ἀνδρεία⁴² καὶ ζῶν ἔτι θὰ ἴδῃ τὸν νεαρὸν αὐτοῦ υἱὸν κατὰ τὸ προσήκον τυχόντα πυθικῶν στεφάνων· οἱ τοιαύτην εὐτυχίαν εὐτυχήσαντες μετέσχον πλέον τῶν ἐν ἀνθρώποις ἄκρων καὶ τελείων εὐτυχημάτων· οὐδέποτε ὅμως ὁ στερεὸς καὶ ἰσχυρὸς οὐρανὸς ἐπιβατὸς γενήσεται αὐτοῖς· οὐδέποτε οὗτοι ἀθάνατοι γενήσονται. Ὁ ποιητὴς ἱκετεύει τὸν Δία⁴³, ὅπως οὗτος τιμᾷ τὸν ὕμνον τὸν εἰς τὸν Ὀλυμπιονίκην καὶ τὸν ἄνδρα τὸν εὐρόντα καὶ τὸν κτησάμενον τὴν «ἀρετὴν» διὰ τῆς ἐν πυγμῇ νίκης, δίδῃ δ' αὐτῷ αἰδήμονα χάριν ἐν τῷ κύκλῳ τῶν τε ἀστῶν καὶ τῶν ξένων. Διὰ τῆς «ἀρετῆς» δηλοῖ πάλιν ὁ ποιητὴς τὸν ἐνεργὸν καὶ γενναῖον λογισμόν⁴⁴, ἔξ οὗ γεννῶνται ἔνδοξα ἔργα καὶ εὐγενή· εἴ τις τῶν ἀνθρώπων γινώσκει τῆς ἀληθείας τὴν ὁδόν, ὁρθῶς δηλαδή λογίζεται καὶ φρόνιμος εἶναι, ὀφείλει, ὅπως εὐεργετούμενος ὑπὸ τῶν θεῶν προθύμως ἀποδέχεται τὰ δῶρα αὐτῶν καὶ ἀπολαύῃ τῆς εὐπραγίας· ἡ ἀρετὴ αὕτη τοῦ πνεύματος χρονία καὶ διηνεκὴς παραμένει κλεινῶν ὕμνων τυχούσα:

«εἰ δὲ νόψ τις ἔχει
θνατῶν ἀλαθείας ὁδόν, χρὴ πρὸς μακάρων
τυγχάνοντ' εὖ πασχέμεν. . . .

ἀ δ' ἀρετὰ κλειναῖς ἀοιδαῖς

115 χρονία τελέθει».

Πολλοὶ σφοδρῶς ζητοῦσι καὶ ἐπιθυμοῦσιν, ὅπως τοιαύτην τινὰ μεγάλην ἀρετὴν κτήσωνται ἐκ τῆς νίκης ἐν τῷ ἀγῶνι καὶ ἀναπνοὴν οὕτω λάβωσιν ἐκ τῶν κατεχόντων αὐτοὺς μόθων⁴⁵.

Κατὰ ταῦτα ἡ ἔννοια τῆς «ἀρετῆς» ἐρμηνευτέα παρὰ Πινδάρῳ οὐχὶ μονοπλεύρως, ὑπὸ τὸν πνευματικὸν δηλαδή μόνον καὶ ἠθικὸν αὐτῆς χαρακτήρα, ὅψ' ὃν ἀπαντᾷ πράγματι ἡ λέξις αὕτη ἐν τῇ μεταγενεστέρῃ ἀττικῇ γραμμα-

τείει, ἀλλὰ διφυῶς, ἐν ὑπολογισμῷ δηλαδή καὶ τῶν διὰ ταύτης δηλουμένων σωματικῶν δεξιότητων καὶ πλεονεκτημάτων. Ῥητέον ὅμως, ὅτι ἐν τῇ παρούσῃ ὁμιλίᾳ ἀπασχολοῦσιν ἡμᾶς αἱ πνευματικοῦ κυρίως καὶ ἠθικοῦ χαρακτηῖρος ἰδεώδεις παρὰ Πινδάρῳ ἀρεταὶ τοῦ ἀνθρώπου ⁴⁶.

VI.

Ἡ «*εὐγνωμοσύνη*» ἀποτελεῖ καθήκον τοῦ ἐναρέτου ἀνθρώπου. Οἱ ἄνθρωποι ἐκ φύσεως εὐχερῶς ἐπιλανθάνονται τῶν κατὰ καιροὺς προσγενομένων αὐτοῖς εὐεργεσιῶν καὶ οὕτε ἔργῳ οὕτε λόγῳ δηλοῦσι τὴν χάριν αὐτῶν. Πᾶσα χάρις, λέγει ὁ Πίνδαρος ⁴⁷, ἀφυπνώττει καὶ εἰς λήθην ἐμπίπτει, ἀμνήμονες δὲ καὶ οἱ ἄνθρωποι γίνονται τούτου, ὅπερ τυχὸν μὴ ἐπικαταλάβῃ τὸ τῆς σοφίας ἄκρον ἀπάνθισμα διὰ τῶν ἐνδόξων ἐγκωμίων τῶν λόγων καὶ μὴ ἐπιζεύξῃ δι' ἐπαίνων καὶ ὕμνων:

«ἀλλὰ παλαιὰ γὰρ
εὖδαι χάρις, ἀμνάμονες δὲ βροτοί,
ὅ,τι μὴ σοφίας ἄκρον ἄκρον
κλυταῖς ἐπέων ῥοαῖσιν ἐξίκεται ζυγόν» ⁴⁸.

Ἐν τῷ ἔκτῳ Πυθιονίχῃ ⁴⁹ ἐπαινεῖ ὁ Πίνδαρος τὸν υἱὸν τοῦ Ἀκραγαντίου Ξενοκράτους Θρασύβουλον διὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἔναντι τοῦ πατρὸς ἐπιδειχθέντα συναισθήματα «*εὐγνωμοσύνης*», ἀγάπης καὶ σεβασμοῦ. Τί τούτου εὐγενέστερον καὶ ὑψηλότερον; Ἀποτελεῖ ἡ ἀρετὴ τῆς «*εὐγνωμοσύνης*» ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς ἀρχαίας ἠθικῆς τῶν εὐγενῶν τὴν πάντων διαφερούσαν πρώτην καὶ κρατίστην ἀρετὴν πλησίον τῶν ἔναντι τοῦ Διὸς ὀφειλομένων συναισθημάτων αἰδοῦς καὶ εὐσεβείας. Ὁ σοφὸς Κένταυρος Χείρων, ἡ πρωταρχικὴ εἰκὼν διδασκάλου καὶ παιδαγωγοῦ τῶν εὐγενῶν, ἐνεχάραξεν ἤδη τὰς διδασκαλίας ταύτας ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ Ἀχιλλέως, ὅτε οὗτος διετέλει ὑπὸ τὴν πρόνοιαν καὶ ἐπιμέλειαν αὐτοῦ ⁵⁰:

«μάλιστα μὲν Κρονίδα,
βαρυνόπαν στεροπᾶν κεραυνῶν τε πρύτανιν
θεῶν σέβεσθαι
ταύτας δὲ μὴ ποτε τιμᾶς
ἀμείρειν γονέων βίον πεπρωμένον» ⁵¹.

Εὐθύς μετὰ τὴν ἐπαγωγὴν τῆς μεστῆς ὑψηλοῦ κύρους καὶ τὰ μάλιστα ἀξιοτίμου προσωπικότητος ταύτης τοῦ μεγασθενοῦς υἱοῦ τοῦ Πηλέως ἀκολουθεῖ ἡ μνεία τοῦ υἱοῦ τοῦ Νέστορος Ἀντιλόχου, ὅστις πρὸ τῆς Τροίας ἔδωκε τὴν ζωὴν αὐτοῦ χάριν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐν τῷ ἀγῶνι κατὰ τοῦ Μενέωνος, τοῦ ἡγεμόνος τῶν Αἰθιόπων ⁵²:

«αὐτοῦ

μένων δ' ὁ θεῖος ἀνὴρ
 πρόϊατο μὲν θανάτιο κομιδὰν πατρὸς
 ἐδόκησέν τε τῶν πάλοι γενεᾷ
 ὀπλοτέροισιν ἔργον πελώριον τελέσαις
 ὕπατος ἀμφὶ τοκεῦσι ἔμμεν πρὸς ἀρετάν»⁵³.

Ἐνταῦθα μετὰ τοῦ ἐπαίνου τῆς υἱικῆς στοργῆς τοῦ Θρασυβούλου, ὑψίστης ταύτης τῶν νέων ἀρετῆς, συνυφαίνονται καὶ τὰ μυθικὰ πρόσωπα τοῦ Χείρωνος, τοῦ Ἀχιλλέως, τοῦ Νέστορος καὶ τοῦ Ἀντιλόχου, οὐ συντόμως μνημονεύεται τὸ εὐγενές ἔργον. Οὕτως ἀνατρέχει ἐκάστοτε ὁ Πίνδαρος εἰς τὸν αἰώνιον κόσμον τῶν μύθων ὡς εἰς μέγαν θησαυρὸν παραδειγμάτων, ἐξ οὗ ἀντλεῖ ἡ ποιητικὴ αὐτοῦ ἔμπνευσις τὸ ὑλικὸν αὐτῆς. Ἡ μετὰ πολλῆς γνώσεως καὶ σοφίας διαπλοκὴ καὶ συνύφανσις τῶν παρόντων πραγμάτων μετὰ τῶν μυθικῶν εἰκόνων διὰ μέσου τῆς ἱστορίας τοῦ γένους συντελεῖται πανταχοῦ τοῦ ἔργου τοῦ Πινδάρου. Ὁ ποιητὴς ἱστοροεῖ καὶ ἐξυφαίνει τὴν εἰκόνα τοῦ ἰδεώδους ἀνθρώπου ἐν τινι κόσμῳ, ἐν ᾧ ὁ μῦθος ἀληθέστερος εἶναι παντὸς ἄλλου πράγματος⁵⁴.

VII.

Θεμέλιον τῆς εὐσεβείας ἀποτελεῖ παρὰ Πινδάρῳ ἡ «εὐδοκία». Πολὺ τιμᾷ ὁ ποιητὴς τὴν ἀρετὴν ταύτην, ὥς τοῦτο μαρτυρεῖται, δι' ὅσων οὕτως ἐν τῷ δευτέρῳ Ὀλυμπιονικῇ ἐκείνους χαρακτηρίζει καὶ ὑποτυποῖ⁵⁵, οἵτινες κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ βίου αὐτῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἔχαιρον ἐπὶ τῇ πίστει εἰς τοὺς ὄρκους καὶ ἐπὶ τοῖς δικαίοις· πάντες οὗτοι ἀπόνως καὶ ἀβασανίστως καὶ ἀδακρυτὶ διάγουσι τὸν ὅλον αἰῶνα ἐν ταῖς νήσοις τῶν μακάρων· παρὰ τοῖς ὑπὸ τῶν θεῶν τιμωμένοις διατρίβουσιν, «ἄδακρον νέμονται αἰῶνα», πάντες ἐκεῖνοι, οἵτινες ζῶντες δίκαιοι ἦσαν. Ἡ «εὐδοκία» ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιον καὶ τὸν πρῶτον ἀπαράβατον ὅρον τοῦ σεμοῦ καὶ εὐπρεποῦς ἥθους, τὴν πρῶτην κοινωνικὴν ἀρετὴν τοῦ δικαίου ἀνδρὸς καὶ ἐμπεριέχει συγχρόνως τὰς ἐννοίας τῆς τε εὐσεβείας καὶ τῆς ἠθικῆς, ὥς ἡμεῖς ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἡμῶν γλώσσῃ διακρίνομεν συνήθως ἀλλήλων: τὴν ἐννοίαν τῆς εὐσεβείας μὲν, ἐφ' ὅσῃν ἔκτασιν ἡ «ἐπιτορκία», ἐν ἣ πρὸς ἀπάτην γίνεται χοῆσις τοῦ ὀνόματος τῆς θεότητος, μαρτυρεῖ ἀθεΐαν ἐν μεγάλῳ βαθμῷ, τῆς ἠθικῆς δέ, ἐφ' ὅσῃν ἔκτασιν ὁ ἐπιτορκος φθείρει καὶ ἀνατρέπει τὰ θεμέλια τοῦ ἠθικοῦ, τοῦ πολιτικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ βίου.

Μετὰ τῆς ἀρετῆς τῆς «εὐδοκίας» συνάπτεται στενῶς ἡ ἀρετὴ τῆς «δικαιοσύνης». Ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ δηλοῦται ἡ ἀρετὴ αὕτη διὰ τῆς ἀποδόσεως ἐκάστῳ τῶν ἐαυτοῦ: summi cuique. Ὁφείλει ὁ ἄνθρωπος, ὅπως δίκαιος εἶναι ἐν παντὶ ἐκπληρῶν προθύμως πάσας τὰς ἐπιταγὰς, ὥς προβάλλουσιν αὐτῷ οἱ

θεσμοὶ τοῦ θρησκευτικοῦ, τοῦ πολιτικοῦ, τοῦ κοινωνικοῦ καὶ τοῦ ἡθικοῦ βίου ἐν γένει. Δίκαιος ἐγένετο τοῦ Ἀργείου παλαιστοῦ Θεαίου ὁ πρόγονος Παμφάης, ὅστις φιλοξένας ποτὲ ὑπεδέξατο τοὺς Διοσκούρους· οὗτοι πίστιν πρὸς τοῦτον σφύζοντες, ἐπόπται δ' ὄντες τῶν ἀγῶνων νίκην ἐδωρήσαντο τοῖς ἀπογόνους αὐτοῦ, ἐν οἷς καὶ ὁ Θεαῖος⁵⁶. Ἰέρωι τῷ Αἰτναίῳ ἄρματι ἐν Δελφοῖς νικήσαντι παρέχει ὁ ποιητὴς τὴν συμβουλήν⁵⁷, ὅπως δικαίῳ καὶ ἀγαθῷ πηδάλῳ κυβερνᾷ τὸν τεταγμένον αὐτῷ λαόν: «*νόμα δικαίῳ πηδάλῳ στρατόν*».

Οἱ ἄνθρωποι ἀφρόνως ἀντὶ παντὸς δικαίου τὸ ἀθέμιτον κέρδος συνήθως προτιμῶντες σφαλερὸν καὶ κινδυνώδη βίον διάγουσι καὶ φέρονται οὕτω κατὰ χρημῶν τραχέων τε καὶ δεινῶν:

«*ἐντὶ μὲν θνατῶν φρένες ὠκύτραι*

140 *κέρδος αἰνῆσαι πρὸ δίκας δόλιον τραχεῖαν ἐρπόντων πρὸς ἐπίβδαν ὅμως*»⁵⁸.

Τοὺς τὴν ψυχὴν αὐτῶν δικαίαν φυλάττοντας πέμπει ὁ Ζεὺς εἰς τὰς νήσους τῶν μακάρων⁵⁹, ἐν αἷς οὗτοι διὰ παντὸς τοῦ χρόνου ἀγάλλονται· ἐκεῖ ἡδεῖται αἱ αὔραι τοῦ οὐρανοῦ περιπνέουσι⁶⁰, τὰ δὲ ἄνθη ὡς χρυσὸς στίλβουσι, τὰ μὲν ἐκ γῆς ἀναφυόμενα καὶ ἐκ τῆς ῥοῆς τῶν ὑδάτων τρεφόμενα, οἷον τὰ ῥόδα, οἱ ὑάκινθοι, τὰ ἴα καὶ ὁ κρόκος, τὰ δὲ ἐκ τῶν ἐν τῇ χέρσῳ δένδρων ἀναβλαστάνοντα, οἷον τὰ ἄνθη τῆς ἐλαίας, τῆς μυρσίνης καὶ τοῦ κισσοῦ· ἐκ τῶν ἀνθέων τούτων διὰ τῶν χειρῶν αὐτῶν πλέκοντες ταῦτα ὄρμους κατασκεύαζουσιν οἱ δίκαιοι καὶ στεφάνους ἐν ὀρθαῖς βουλαῖς τοῦ Ῥαδαμάνθους, δν ὁ μέγας πατὴρ Κρόνος, ὁ σύζυγος τῆς ὕπατον θρόνον ἐχούσης Ῥέας, ἔτιμον ἑαυτῷ καὶ ἀχώριστον πάρεδρον ἔχει⁶¹.

VIII.

Διὰ τῶν δύο τούτων τελευταίων ἀρετῶν, τῆς «*εὐδοκίας*» δηλαδὴ καὶ τῆς «*δικαιοσύνης*», ὑποῦται ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν σφαῖραν τῆς Ἀληθείας, τῆς θυγατρὸς τοῦ Διὸς⁶², ἐν ᾗ δεσπόζει ἀπλότης καὶ παρησία. Ἐν τινι ἀποσπάσματι αὐτοῦ⁶³ ἀπευθύνει ὁ Πίνδαρος πρὸς τὴν «*ἄνασσαν Ἀλήθειαν*», τὴν «*ἀρχὴν μεγάλης ἀρετῆς*», θερμὴν ἱκεσίαν, ὅπως αὕτη μὴ πταίῃ τὴν σύνθεσιν αὐτοῦ τραχεῖ σκοπέλῳ, τῷ ψευδεὶ δηλονότι. Ὁ Περίας ἀξιοῖ παρὰ τοῦ Ἰάσονος⁶⁴, ἵνα οὗτος εἴπῃ τὴν γενεὰν αὐτοῦ καὶ μὴ μολύνη διὰ ψευδῶν τὸν λόγον ἢ τὴν μορφήν καὶ τὸ εἶδος αὐτοῦ. Ἀπαντῶν ὁ Ἰάσων τῷ Περίᾳ λέγει⁶⁵, ὅτι φέρει τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χείρωνος· εἰκοσὶν ἔνιαυτούς παρὰ τῷ σοφῷ Κενταύρῳ ἐκπληρώσας ἐπανῆλθεν οἴκαδε οὔτε ἔργον ἄτοπον πράξας οὔτε λόγον ἀπαιδεύον καὶ αἰσχροὺς εἰπῶν, κομίζων δὲ τὴν ἀρχαίαν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τιμὴν. Οὐδαμῶς ὁ Ἰάσων ψεύδεται ἅτε παρὰ τῷ δικαίῳ Χείρωνι ἀνατραφεῖς, ὅστις ἐδίδαξεν αὐτὸν τὴν ἀρετὴν τῆς ἀληθείας. Κατὰ πᾶσαν ἀρχὴν ὁ εὐθυρεγῆμων ἀνὴρ βελτίων εἶναι, εἴτε ἡ πόλις ὑπὸ τυραννικὸν ἢ

δημοκρατικὸν πολίτευμα διατελεῖ εἴτε οἱ σοφοὶ καὶ οἱ ἄριστοι διοικοῦσιν αὐτήν⁶⁶. Τυφλὴν καὶ ἀνόητον καρδίαν ἔχει ὁ πολὺς τῶν ἀνδρῶν ὄχλος. Εἴ ἦτο δυνατόν, ὅπως πάντες γινώσκωσι τὴν ὑπάρχουσαν καὶ ὀφειλομένην ἀλήθειαν, οὐδέποτε ὁ κρατερός Αἴας θὰ ἐστρεφεῖτο τῶν ἀριστείων καὶ χολωθείς διὰ τοῦτο θὰ ἐνεπήγγυνεν εἰς τὸ σῶμα αὐτοῦ τὸ πλατὺ ξίφος⁶⁷. Ἰέρωνι τῷ Αἰτναίῳ παρέχει ὁ Πίνδαρος τὴν συμβουλὴν⁶⁸, ὅπως ἐπὶ ἀψευδοῦς ἄκμονος χαλκεύῃ τὴν γλῶσσαν καὶ φιλαλήθης εἶναι· ἐάν τι καὶ εὐτελὲς παρ' αὐτοῦ λεχθῇ καὶ ὀρμήσῃ, καὶ τοῦτο μέγα εἶναι καὶ διὰ πάντων φέρεται, διότι δεσπότης εἶναι οὗτος καὶ βασιλεὺς καὶ διοικητής:

«ἀψευ-

δεῖ δὲ πρὸς ἄκμονι χάλκευε γλῶσσαν.

εἴ τι καὶ φλαῦρον παραιθύσσει, μέγα τοι φέρεται

παρ σέθεν. πολλῶν ταμίης ἐσσί».

Ἔτεροι μὲν χρυσὸν εὖχονται ἑαυτοῖς, λέγει ὁ Πίνδαρος⁶⁹, ἕτεροι δὲ γῆν ἀπέραντον πρὸς γεωργίαν, αὐτὸς δ' ὅμως εὖχεται ἑαυτῷ, ὅπως ἀρέσῃ τοῖς πολίταις καὶ ἀποθάνῃ ἑπαινῶν μὲν τὰ ἄξια ἐπαίνου, ἐμβάλλων δὲ τοῖς ἀδίκοις ψόγον καὶ μέμνην. Προσδοκᾷ ὁ ποιητὴς καὶ ἐλπίζει⁷⁰, ὅτι μεγάλως ἐπαινέσας τὸν νικηφόρον Ἀλκιμήδην, παῖδα παλαιστὴν ἐξ Αἰγίνης, θὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ ὥς ἀπὸ τόξου εὖστοχον βέλος ὀρίπτων. Ἀπευθύνει ἐν συνεχείᾳ ἱκεσίαν πρὸς τὴν Μοῦσαν, ἵνα αὕτη κατευθύνῃ ἐπὶ τὸν σκοπὸν τοὺς εὐκλεεῖς λόγους, τοὺς ἐπαίνους τοῦ νικηφόρου ἀνδρός. Τῶν ἀποθανόντων ἀνδρῶν τὰ καλὰ ἔργα καὶ τὰ κατορθώματα διὰ τῶν οἰκείων λόγων οἱ ποιηταὶ καὶ οἱ λοιποὶ τῶν σοφῶν παραδίδουσι τῇ αἰωνίᾳ καὶ ἀπαράγραπτῳ μνήμῃ. Ὁ ὑψηλὸς ὑμνητὴς τῶν ὀλυμπιακῶν ἀγώνων καὶ τελετῶν ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν «θυμὸν» αὐτοῦ, τὸν λογισμὸν δηλαδὴ αὐτοῦ, παρακαλεῖται αὐτῷ⁷¹, ὅπως κατευθύνῃ τὸ τόξον ἐπὶ τὸν σκοπὸν καὶ οὕτως εὐκλεᾶ βέλη ὀρίψῃ ἐπ' αὐτὸν ἐκ μαλθακῆς καὶ προσηνοῦς φρενός:

«ἔπεχε νῦν σκοπῷ τόξον, ἄγε θυμέ· τίνα βάλλομεν

ἐκ μαλθακᾶς αὐτε φρενός εὐκλεᾶς ὀιστοὺς ἰέντες;».

Παρὰ Πινδάρῳ εἶναι ὁ αἰοιδὸς μὲν τοξότης, τὸ ἔσμα δὲ αὐτοῦ βέλος, ὅπερ οὐδαμῶς ἀστοχεῖ τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ. Ἐπὶ τὸν Ὀπούντιον παλαιστὴν Ἐφάρμοστον νικῆσαντα ἐν Πυθίοις, στόχον δ' ὄντα τοῦ μέλους αὐτοῦ, ὀρίπει ὁ αἰοιδὸς «*πτερόφεντα γλυκὴν ὀιστόν*»⁷². Ὁ ποιητὴς θεωρεῖ τὰς Μοῦσας ταννούσας τὰ τόξα τοῦ ἔσματος καὶ τοῦ μέλους⁷³ καὶ ποιεῖται λόγον περὶ τῶν τόξων τούτων ὥς «*ἐκατηβόλον*», ὑφ' ὃν ἐπιθετικὸν προσδιορισμὸν ἀναγνωρίζομεν τὴν τιμητικὴν προσωνυμίαν τοῦ μακρὰν βάλλοντος θεοῦ τῆς ἀληθείας, τῆς μουσικῆς καὶ τοῦ φωτός, τοῦ Ἀπόλλωνος⁷⁴. Ἀκριβῶς ἐν προσευχῇ αὐτοῦ πρὸς τὸν Λύκιον Ἀπόλλωνα⁷⁵, τὸν βασιλεύοντα τῆς Δήλου καὶ φιλοῦντα

τὴν Κασταλίαν κρήνην τοῦ Παρνασσοῦ, λέγει ὁ ποιητὴς μεταξὺ ἄλλων, ὅτι προθυμούμενος, ὅπως ἐγκωμιάσῃ τὸν Ἰέρωνα, συνέχεται τῇ εὐφροσύνῳ ἐλπίδι, ὅτι τῇ βοηθείᾳ τοῦ θεοῦ τῶν ἀκτινοβόλων ἀποστάσεων καὶ τῆς μουσικῆς οὐχὶ εἰς σημείον τι ἔξω τοῦ σκοποῦ κείμενον θὰ βάλλῃ τοὺς ὕμνους αὐτοῦ, ὅτι δηλαδὴ εὐστόχως θὰ ὑμνήσῃ αὐτὸν καὶ ὅτι οὕτως οὐδαμῶς θὰ παρὰσχῇ τὴν εἰκόνα ἀδεξίου ἀγωνιστοῦ ῥίπτοντος ἐν τῷ σταδίῳ τὸ χαλκοῦν ἀκόντιον μακρὰν τῆς προδιαγεγραμμένης αὐτοῦ τροχιάς. Μάλιστα μακρῶς καὶ δυνατῶς ἀκοντίσας θὰ παρέλθῃ ὁ ποιητὴς τοὺς ὑπεναντίους καὶ θὰ νικήσῃ αὐτοὺς:

«ἄνδρα δ' ἐγὼ κεῖνον

αἰνήσαι μενοινῶν ἔλπομαι

μὴ χαλκοπάραον ἄκονθ' ὥσει τ' ἀγῶνος βαλεῖν ἔξω παλάμα δονέων,

45 μακρὰ δὲ ῥίψαις ἀμεύσασθ' ἀντίους».

Οὕτως ἀνεπαισθίως χωροῦμεν πάλιν εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἀπολλωνείου θρησκείας, τῆς ἀπολλωνείου περὶ κόσμου καὶ βίου θεωρίας. Τὴν σφαῖραν ταύτην καταλάμπει τὸ φῶς καὶ ἡ αἴγλη τοῦ μεγάλου θεοῦ τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ἐπιτυχοῦς ῥίψεως τῶν βελῶν ἐπὶ τὸν ὑψηλὸν στόχον τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἀρετῆς.

Διὰ πάντων τῶν ἀνωτέρω ἐναργῶς ἀποκαλύπτεται ἡμῖν ἡ πίστις τοῦ φοιβολήπτου Θηβαίου ποιητοῦ, ὅτι ἀληθὴς καὶ ἐξοχος ὕψους ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἀρετῆς ὑπὸ τὴν δρᾶσιν κυρίως τῶν ὑπερφῶν τόνων τῆς μουσικῆς: διὰ τῶν τόνων τούτων εὐρύθμως διαπλάσσεται καὶ μορφοῦται τοῦ ἀνθρώπου ἡ ψυχὴ⁷⁶. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀξία ἰδιαιτέρας προσοχῆς εἶναι, ὅσα ἐν τῷ περιγῆμῳ ἐκείνῳ προοιμίῳ τοῦ εἰς Ἰέρωνα τὸν Αἰτναῖον ἀναφερομένου πρώτου Πυθιονίκου μετ' ἀμιμήτου τέχνης καὶ λεκτικοῦ κάλους λέγει ὁ ποιητὴς ἐν ἀποστροφῇ πρὸς τὴν φόρμιγγα. Τὸ χρυσοῦν καὶ τίμιον τοῦτο μουσικὸν ὄργανον, τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῶν ἰοπλοκάμων Μουσῶν συνφδὸν καὶ σύντροπον κτῆμα, ὑπερόχως θυμίζει τὴν ἐναρμόνιον ὑπὸ τῶν χορευτῶν κρούσιν τῶν ποδῶν, ἀρχὴν τῆς κατὰ τὰς πανηγύρεις διαχύσεως καὶ εὐφροσύνης: τοῖς συνθήμασι καὶ τοῖς κλεύσμασι τῆς φόρμιγγος πείθονται οἱ ᾄδοι, ὅταν αὕτη εὐμόλπως διακινουμένη καὶ διακρουομένη κατασκευάζῃ καὶ φιλοτεχνῇ τὰς προαναφωνήσεις καὶ κρούσεις τῶν τῶν χορῶν ἡγουμένων προοιμίων. Τοῦ ἰσχυροῦ καὶ πολεμικωτάτου κερανοῦ τὸ ἄσβεστον καὶ ἀέναον πῦρ σβεννύει ἡ φόρμιγξ, ὅπ' εὐφροσύνου νάρκης δὲ καὶ ἡδονῆς καταληφθεὶς κοιμᾶται ἐπὶ τοῦ σκήπτρου τοῦ Διὸς ὁ αἰετὸς αὐτοῦ τὴν ταχείαν αὐτοῦ πτέρυγα χαλάσας ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, ὁ τῶν δονέων βασιλεὺς: μέλαιναν καὶ ἀφегγῇ ἀχλὺν, ἀπαλὸν καὶ ἡδὺ κλειθρον τῶν βλεφάρων, καταχέει ἡ φόρμιγξ ἐπὶ τοῦ ἐπικεκαμμένου ὀμφους τοῦ αἰετοῦ: οὗτος εἰς ὕπνον καθελκόμενος ἄτε θελχθεὶς ὑπὸ τῆς ἡδυπαθοῦς μελωδίας τῶν θείων

μελῶν τῆς φόρμιγγος αἰῶρεϊ τὸν εὐδιάχυτον αὐτοῦ νῶτον. Ὁ ἰσχυρότατος Ἄρης καταλιπὼν μακρὰν τὴν τραχυτάτην τῶν δοράτων ἀκμὴν εὐφραίνει τὴν καρδίαν αὐτοῦ διὰ θελκτικοῦ κοιμηματος. Τὰ ἡδυπαθῆ τῆς μουσικῆς βέλη θέλγουσι καὶ τῶν θεῶν ἔτι τὰς φρένας ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς σοφίας τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῶν βαθυκόλπων καὶ ἀγνῶν Μουσῶν. Ὅσα δὲ κατὰ γῆν καὶ κατὰ τὴν ἅπειρον θάλασσαν μὴ φιλεῖ ὁ Ζεὺς, ἀποστρέφονται τὴν ἡδυεπὴ ᾧδὴν τῶν Πιερίδων. Καὶ ὁ πολυκέφαλος Τυφὼν, ὁ πολέμιος τῶν θεῶν, ὅστις κεῖται ἐν τῷ φοβερῷ Ταρτάρῳ, ἀποστρέφεται τὴν μουσικὴν.

*«...κῆλα δὲ καὶ δαιμόνων θέλγει φρένας ἀμφὶ τε Λατοῖ-
δα σοφία βαθυκόλπων τε Μοισᾶν.*

ὅσα δὲ μὴ πεφίληκε Ζεὺς, ἀτύζονται βοᾶν

Πιερίδων αἶοντα γὰρ τε καὶ πόντον κατ' ἀμαιμάκετον,

15 *ὅς τ' ἐν αἰνᾷ Ταρτάρῳ κεῖται, θεῶν πολέμιος,*

Τυφῶς ἑκατοντακάρανος».

Ὑπὸ τὸ ἐπιτερπὲς κράτος μάγου μέθης καὶ γοητείας γλυκείας ἀκροῶνται τῶν θεῶν τόνων τῆς μουσικῆς οἱ φίλοι τοῦ διαπεφωτισμένου καὶ εὐρύθμου διατεταγμένου κόσμου, ὃν κατευθύνουσι καὶ κυβερνῶσιν οἱ ὕψηλοι καὶ ἄφθιτοι λογισμοὶ τοῦ Διός· ἐπὶ τῶν ὧτων τῶν ἀγροίκων καὶ τερατωδῶν ὑπάρξεων, πάντων ἐκείνων, οἷς προσφιλεῖς εἶναι ἢ ἀμετρος ἀκράτεια καὶ ἡ σύγχυσις πάσης εὐτάκτου καὶ εὐρύθμου εἰκόνας τῆς φύσεως καὶ τοῦ βίου, ἡχεῖ ἡ μουσικὴ ἀλλοκότως πως καὶ ἀηδῶς. Ὁ μουσηγέτης Ἀπόλλων εἶναι ὁ προαγωγὸς τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης. Μουσικὴν, τέχνην καὶ ἐπιστήμην τίθενται οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐν τῇ ὑψηροσίᾳ τῆς ἀγωγῆς. Ἀπολλωνεῖους ἀνθρώπους δημιουργεῖ ὁ Πίνδαρος· Ἀπόλλων καὶ Παρνασσὸς ἀποτελοῦσι σύμβολα τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ὑψίστης πνευματικότητος⁷⁷.

*«Ἐγὼ μοι κίθαρίς τε φίλη καὶ καμπύλα τόξα»*⁷⁸ ἦσαν αἱ πρῶται λέξεις τοῦ ἀριγεννήτου Ἀπόλλωνος. Συγγενὴ πρὸς ἄλληλα εἶναι τὰ ὄργανα ταῦτα, ἡ λύρα δηλαδὴ καὶ τὸ τόξον. Παρ' Ἡρακλείτῳ⁷⁹ εἶναι ταῦτα σύμβολα τῆς ἐνόητος καὶ ὁμολογίας τῶν πρὸς ἄλληλα διαφερομένων, τῆς *«παλιντρόπου ἀρμο-
νίης»*. Ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὀργάνων τούτων ἐντείνονται χορδαί. Ἐπὶ τε τῆς κρούσεως καὶ πλήξεως τῶν χορδῶν τῶν μουσικῶν ὀργάνων καὶ ἐπὶ τῆς ψαύσεως τῆς ἀναπαλλομένης νευρᾶς τοῦ τόξου γίνεται ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐλληνικῇ γραμματεῖᾳ χρῆσις τῆς αὐτῆς λέξεως, τοῦ *«πᾶλλειν»*⁸⁰. Ἀμφοτέρω ταῦτα, χορδὴ τε καὶ νευρά, ἡχοῦσιν. Ὅτε ὁ Πάνδαρος ἐπὶ τῷ σκοπῷ, ὅπως βάλῃ τὸν Μενέλαον, ἔτεινε τὸ μέγα τόξον εἰς σχῆμα κυκλοτερές, ἀφῆκε δ' εἶτα τοῦτο ἐλεύθερον,

*«λίγξε βιός, νευρὴ δὲ μέγ' ἵαχεν»*⁸¹.

«Βαρυφθογγον» καλεῖ ὁ Πίνδαρος⁸² τὴν νευρὰν τοῦ τόξου τοῦ Ἡρακλέους⁸³.

Τὸ στοιχεῖον τῆς εὐστόχου βολῆς ἀπεργάζεται τὴν συγγένειαν τῶν ἐν

λόγῳ ὀργάνων, τῆς λύρας καὶ τοῦ τόξου. Ὡς διὰ τοῦ τόξου βάλλει τις ἐπὶ τινος μακρὰν κειμένου σκοποῦ, οὕτω καὶ διὰ τῶν ἤχων καὶ τῶν ῥυθμῶν τῆς λύρας βάλλει τις ἐπὶ τὰς περιοχὰς τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο ἀκριβῶς δημιουργεῖ τὸν ἰδιόρρυθμον καὶ ἐκτάκτως ὑψηλὸν χαρακτῆρα τῆς μουσικῆς τοῦ Πινδάρου ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς ἀπολλωνείου θρησκείας. Τὸ ὑπερφυῆς ἐκεῖνο ἔσμα τοῦ μεταξὺ πάντων τῶν θεῶν τὰ μάλιστα ἀγροπνοῦντος καὶ γρηγοροῦντος θεοῦ οὐδαμῶς ἀνυψοῦται κατὰ τινα νωχελῆ καὶ ὀνειρώδη τρόπον ἐκ τῶν περιοχῶν ψυχῆς τινος ἐν μέτῃ καὶ νάρκῃ διατελούσης, ἀλλ' ἔπταται πολλῷ μᾶλλον κατ' εὐθὺν ἐπὶ τὸν ὑπὸ τοῦ θεοῦ καθαρῶς ὁφθέντα σκοπόν, ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν δηλαδὴ. Τὸ γεγονός, ὅτι τὸ ἔσμα τοῦτο εὐστόχως ἐπιτυγχάνει τοῦ σκοποῦ, ἀποτελεῖ λαμπρὸν τεκμήριον τῆς θείας αὐτοῦ προελεύσεως καὶ ὕψους.

Ἐν τῇ μουσικῇ τοῦ Ἀπόλλωνος ἠχοῦσιν οἱ τόνοι τῆς θείας γνώσεως καὶ σοφίας. Ἐν πάσῃ περιοχῇ τοῦ βίου καθορᾷ ἡ μουσικὴ αὕτη εὐρύθμιμος μόνον καὶ εὐμέτρος μορφὰς καὶ κινήσεις, ἐφ' ἃς εὐστόχως ἐκάστοτε βάλλει. Ἐν τῇ μουσικῇ τοῦ Ἀπόλλωνος ἀναλαμβάνουσιν αἱ ἄτακτοι καὶ χαώδεις μορφαὶ σύνθεσιν καὶ ὕψην κανονικὴν τε καὶ σύμμετρον. Τὰ ταραχώδη καὶ μεστὰ σφοδρᾶς δξύτητος ἢ δεινῆς χαλεπότητος στοιχεῖα τῆς φύσεως καὶ τοῦ βίου χωροῦσι καὶ κινοῦνται ἐν τῇ περιοχῇ τῆς μουσικῆς ταύτης ἐπὶ σταθερᾶς τροχιᾷ ὁμαλῆς ἀναλογίας καὶ ἰσότητος αὐστηρᾶς, ἣν ἐξῶχος καταναγάζει καὶ διακοσμεῖ ὁ ῥυθμὸς ἑναρμονίου ἀγωγῆς καὶ εὐμούσου. Τὰ ἀντίεσα καὶ ἐνάντια στοιχεῖα συζεύγνυνται ὑπὸ τῆς μουσικῆς ταύτης καὶ συναποτελοῦσιν εἰκόνας τάξεως καὶ ἁρμονίας. Οὕτω παρίστησιν ἡ μουσικὴ τοῦ Ἀπόλλωνος τὴν μεγάλην παιδαγωγὸν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, τὴν πρώτην πηγὴν καὶ τὸ πολυτίμητον σύμβολον πάσης τάξεως καὶ παντὸς ῥυθμοῦ ἐν τῷ κόσμῳ. Ὁ μουσικὸς Ἀπόλλων εἶναι ὁ δημιουργὸς καὶ ἰδρυτὴς τῆς τάξεως ἐν τῷ βίῳ καὶ τῷ κόσμῳ ἐν γένει, εἶναι ὁ γνώστης τῆς ὑπὲρ τόπον καὶ χρόνον κειμένης καθαρᾶς ἀληθείας, εἶναι ὁ προφήτης. Τὸ σημεῖον τοῦτο ἀκριβῶς τῆς ἐκ μέρους τοῦ τοξότου Ἀπόλλωνος διὰ τῶν εὐμούσων καὶ θείων ὄντως ῥήσεων αὐτοῦ εὐστόχως καὶ ἀλαθίτου ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν βολῆς δεόντως προσδιορίζει ὁ Hölderlin ἐν τοῖς στίχοις αὐτοῦ, ἐν οἷς ὁ ἑλληνολάτρης ποιητὴς τῆς Τυβίγης θρηνεῖ τὴν αἰωνίαν ἀπώλειαν τοῦ ἱεροῦ πνεύματος τῶν Δελφῶν⁸⁴:

«Ποῦ λάμπουνσι, ποῦ λοιπὸν φωτίζουσιν αἱ ἐπὶ μακρὰν κειμένον στόχον
[κατατοξεύουσαι ῥήσεις;
Οἱ Δελφοὶ ὑπνώττουσιν· ποῦ λοιπὸν ἤχεϊ ἡ φωνὴ τῆς μεγάλης Μοίρας;»⁸⁵.

Ἐν τῇ περιοχῇ λοιπὸν τῆς πνευματικότητος τοῦ Ἀπόλλωνος περιλαμβάνονται ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ σωφροσύνη, ἡ εὐαρμοστία καὶ ἡ εὐσχημοσύνη, ἡ εὖ τε καὶ καλῶς τὸ ἦθος κατεσκευασμένη διάνοια καὶ ἡ χρηστότης, ἡ σεμνότης καὶ ἡ αἰδώς, ἡ δημιουργία καὶ ἡ εὐμέτρος διάθεσις κανόνων τάξεως,

κοσμιότητος καὶ ἔνθου, ἡ γνῶσις τοῦ καθήκοντος, τοῦ δικαίου, τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ μέλλοντος.

ΙΧ.

Ἐν τῇ «Ἡλέκτρᾳ» τοῦ Σοφοκλέους περιγράφων ὁ παιδαγωγὸς τῇ Κλυταιμῆστρᾳ πλαστήν τινα ἀρματοδρομίαν ἐν Δελφοῖς, καθ' ἣν ἐφρονεύθη δῆθεν ὁ υἱὸς αὐτῆς, λέγει αὐτῇ μεταξὺ ἄλλων⁸⁶, ὅτι εὐθύς, ὥς ἤχησεν ἡ σάλπιγξ, ἔσεισαν οἱ ἀρματοπλάται τὰς ἡνίας τῶν ἵππων γοερῶς αὐτοὺς καλοῦντες:

«ἐν δὲ πᾶς ἐμεστώθη δρόμος
κτύπου κροτητῶν ἀρμάτων· κόνις δ' ἄνω
φορεῖθ'· ὁμοῦ δὲ πάντες ἀναμεμιγμένοι
φείδοντο κέντρων οὐδέν, ὥς ὑπερβάλαι
χνόας τις αὐτῶν καὶ φρυάγμαθ' ἱππικά»⁸⁷.

Ἐνταῦθα ἀνελίσσονται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν εἰκόνες πραγματολογικοῦ καὶ αἰσθητοῦ χαρακτήρος, αἵτινες οὐδεμιᾶς προσοχῆς τυγχάνουσι παρὰ Πινδάρου. Ἡ πραγματικὴ ἐξέλιξις τῆς πάλης καὶ τῆς ἀρματοδρομίας, ὁ στρόβιλος καὶ ὁ ἵλιγγος τοῦ ἀπλέτως ἀνυψουμένου κονιορτοῦ, ὁ τριγμὸς τῶν τροχῶν, τὰ ὀδυνηρὰ πλήγματα τῆς πυγμαχίας, ἡ λύπη καὶ ἡ ταπεινώσις τῶν ἡττημένων, τὰ ἔπαθλα τῶν νικητῶν, ἡ συγκίνησις καὶ ἡ ταραχὴ τοῦ πλήθους τῶν θεατῶν καὶ τὰ ὅμοια ἀποτελοῦσι παρὰ Πινδάρου ἐπεισόδια οὐχὶ ἄξια ἰδιαιτέρας ἐξάρσεως· πάντα ταῦτα μνημονεύονται τυπικῶς μόνον καὶ ἄνευ ἰδιαιτέρας τινὸς χροιάς καιροῦ παραπεσόντος. Παρὰ Πινδάρου λαμβάνεται πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ ἡθικὸς πόνος κυρίως, ὁ κάματος καὶ ὁ μόχθος, ἡ σπουδὴ καὶ ἡ ἐπιμέλεια τοῦ ἀγῶνος, οὐχὶ δὲ τὸ δρατὸν συμβάν· τὸ βλέμμα αὐτοῦ ῥίπτει ὁ Θηβαῖος ποιητὴς ἐπὶ τὸν ἀνθρώπον κυρίως, ὅστις ἐκτίσαστο τὴν νίκην. Τὸ σημεῖον τοῦτο κατ' ἐξοχὴν ἀποτελεῖ τὴν θεμελιώδη βάσιν καὶ τὴν ἀσφαλῆ ἀφετηρίαν πρὸς κατανόησιν τοῦ ἔργου τοῦ Πινδάρου ἀναφορικῶς οὐ μόνον πρὸς τὴν σφαῖραν τοῦ ἡθικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου τῶν εὐγενῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν λεκτικὸν τύπον τῆς ποιητικῆς αὐτοῦ δημιουργίας.

Ὁ Πίνδαρος ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν ὅλον ἀνθρώπον· ἡ γυμναστικὴ νίκη ἀποτελεῖ μόνον τὴν αἰσθητὴν δρᾶσιν καὶ κίνησιν τοῦ ἥθους, τῶν τροπῶν καὶ τοῦ χαρακτήρος τοῦ νικητοῦ. Ἡ νίκη ἀποτελεῖ παρὰ Πινδάρου ἀποκάλυψιν κυρίως τῆς ὑψίστης ἀνθρωπίνης ἀρετῆς, ἥτις σημαίνει παρ' αὐτῷ ἐξ ἀριστοκρατικοῦ γένους καταγωγὴν, ἔμφυτα πλεονεκτήματα καὶ ἱκανότητα, ἀνδρείαν καὶ ἰσχύν, εὐδαιμονίαν σώματος καὶ πνεύματος, ἀγαθὴν φήμην καὶ δόξαν⁸⁸.

Ἐχομεν ἐνταῦθα ἐνώπιον ἡμῶν μεγαλειώδη ἔνθου ἐσωτερικῆς τοῦ κόσμου αἰσθήσεως καὶ θεωρίας, ὅπερ ὁμοίως καὶ παρὰ τῷ καλλιτέχνῃ συμ-

βαίνει, εἰ καὶ οὗτος πλέον ἢ ὁ ποιητὴς διατελεῖ ὑπὸ τὴν πίεσιν καὶ τὴν βίαν τοῦ εἵδους, τῆς ὕλης. Καὶ ἐπὶ τοῦ μαρμάρου καὶ τοῦ χαλκοῦ ἀποκρυσταλλοῦται οὐ μόνον τοῦ σώματος ἡ ὥραιότης, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἥθους ἡ ἀπλή αἴγλη καὶ σεμνότης ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις πάντοτε πνεύματος λεπτοῦ καὶ εὐγενοῦς ὠθοῦντος σταθερῶς εἰς τὴν σύλληψιν τοῦ ὑψηλοῦ ἰδεώδους καὶ τῆς τελειότητος. Ὁ ἐπινίκιος ὕμνος τοῦ Πινδάρου παρέχει ἡμῖν τὴν παράστασιν τοῦ νικητοῦ ὑπὸ τὸν αὐτὸν τύπον, ὅφ' ὃν καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ καλλιτέχνου διασμιλευόμενον ἄγαλμα, ὑπὸ τὸν τύπον ὑψηλῆς καὶ ἀσπίλου ἰδέας, τῆς στασίμου, σταθερᾶς καὶ ἡσύχου ἀξιώσεως καὶ τιμῆς, τοῦ κοσμίου καὶ σιωπηλοῦ κάλλους.

Ὁ Πίνδαρος θεωρεῖ ἑαυτὸν διαμιλλώμενον πρὸς τὴν τέχνην, τὴν ἀρχιτεκτονικὴν δηλαδὴ, τὴν πλαστικὴν καὶ τὴν γλυπτικὴν. Τὰς ὁδὰς αὐτοῦ ἀποτελοῦσας πλοῦτον ὕμνων παραβάλλει ὁ Πίνδαρος πρὸς «*θησαυροῦς*»⁸⁹, τὰ οἰκοδομήματα ἐκεῖνα δηλαδὴ, ἅτινα πολλαὶ πόλεις ἔκτιζον ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ Δελφοῖς πρὸς φύλαξιν τῶν ὑπ' αὐτῶν ἀφιερουμένων ἐκάστοτε ἐκεῖ δώρων, μνημείων καὶ κειμηλίων. Τὸν «*ὕμνων θησαυρόν*» τοῦ ποιητοῦ οὕτε χειμέριος ὄμβρος, ἀπηνῆς καὶ ἀμείλικτος στρατὸς ἐριβρόμου νεφέλης, οὔτε ἄνεμος θὰ ἀγάγῃ καὶ θὰ ῥίψῃσιν εἰς τὰ βάθη καὶ τοὺς μυχοὺς τῆς θαλάσσης τυπτόμενον διὰ τῶν παμφόρων λιθωδῶν ἀθροίσεων καὶ συρφετῶν τῶν χειμάρρων ποταμῶν ἢ τῶν παραθαλασσίων σκυβάλων. Ὁ ἐν καθαρῷ φωτὶ λελαμπρυσμένος τὸ πρόσωπον θησαυρὸς τῶν ὕμνων ἀπαγγελεῖ τῷ πατρὶ τοῦ Θρασυβούλου Ξενοκράτει τῷ Ἀκραγαντίνῳ τὴν ἐν ταῖς πτυχαῖς τῶν Δελφῶν ἄρματι εὐτυχηθεῖσαν εὐδοξόν νίκην⁹⁰. Ἐν τῷ μεγαλοπρεπεῖ πάλιν προοιμίῳ ἐκείνῳ τῆς εἰς Ἀγησίαν τὸν Συρακόσιον ἀπήνῃ ἐν Ὀλυμπίᾳ νικήσαντα ἀναφερομένης ὥδης⁹¹. Θεωρεῖ ὁ Πίνδαρος τοὺς ὕμνους αὐτοῦ ὥς τινα διὰ χρυσῶν κιόνων κεκοσμημένην πρόσοπιν περικαλλοῦς μεγάρου. Ἀλληγορῶν ὁ ποιητὴς παραβάλλει τὸν ὅλον αὐτοῦ ἐπινίκιον ὕμνον μεγάρῳ θεᾶς ἀξίῳ καὶ θαυμασμοῦ, τὸ προοίμιον δ' αὐτοῦ «*εὐτυχεῖ προθύρῳ θαλάμῳ*», μεγαλοπρεπεῖ δηλαδὴ προθύρῳ μεθ' ὥραιων τειχῶν, ὅπερ ὑποστηρίζεται διὰ πολυτίμων κιόνων. Ὡς οἱ ἀρχιτέκτονες ἀρχόμενοι τοῦ ἔργου αὐτῶν λαμπρῶς κομποῦσι τὰ πρόθυρα, οὕτω καὶ ὁ ποιητὴς, ἀρχιτέκτων καὶ οὗτος καὶ καλλιτέχνης τοῦ λόγου, λαμπρῶς πάλιν κοσμεῖ τὸ προοίμιον τῆς ὥδης:

«ἀρχομένου δ' ἔργου πρόσωπον

χοῇ θέμεν τηλανγές».

Παντὸς ἔργου ἀρχομένου περιβλεπτος καὶ ἐξαίρετος κατασκευάζεται ἡ πρόσοπις, λαμπρὰ καὶ ἐπίσημος ἀνεγείρεται ἡ εἰσβολὴ καὶ ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ.

Ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς εἰς Πυθέαν τὸν Αἰγινήτην παγκρατῖφ ἐν Νεμέᾳ νικήσαντα ἀναφερομένης ὥδης⁹² παραβάλλει ὁ Πίνδαρος ἑαυτὸν ὑπὸ τινα σύγκρισιν ἀντιθέσεως «*ἀνδριαντοποιῶν*». Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς ὥδης ταύτης λέγει ὁ ποιητὴς, ὅτι οὐχὶ ἀνδριαντοποιοὺς εἶναι· οὐδαμῶς οὗτος, ὥς οἱ ἀνδριαντο-

ποιοὶ τοὺς χαλκοὺς αὐτῶν ἀνδριάντας, ἔργα τὴν αὐτὴν πάντοτε χώραν κατέχοντα κατασκευάζει, ἀργὰ καὶ ἀκίνητα ἀγάλματα ἐπ' αὐτῆς τῆς βαθμίδος διηνηκὼς ἱστάμενα, ἅτινα στεροῦνται τῆς δυνάμεως, ὅπως τῇδε κἀκεῖσε ἐν κινήσει καὶ πορείᾳ διαβοῶσι τοῦ νικηφόρου τὴν εὐδοξίαν, ἀλλὰ ποιήματα, ἅτινα πανταχόσε διικνούμενα πολλοῖς δῆλην ποιοῦσι τῶν ἐπαινεθέντων τὴν ἀρετὴν. Ἐξ αὐτῆς ταύτης ἀκριβῶς τῆς δηλώσεως τοῦ ποιητοῦ, ὅτι οὐχὶ ἀνδριαντοποιὸς εἶναι, γεννᾶται παρ' ἡμῖν ἡ αἴσθησις, ὅτι οὗτος ὁμοίον τι τῷ ἀνδριαντοποιῷ ἔργον ἐπιτελεῖ. Παρὰ ταῦτα ἔχει ὁ ποιητὴς βαθεῖαν τὴν συνείδησιν, ὅτι οὐχὶ ἔλαττον, ἀλλὰ πολλῶ μείζον καὶ σπουδαιότερον ἢ ὁ ἀνδριαντοποιὸς ἔργον καταπράττει· ἡ γλυκεῖα ᾧδὴ τοῦ ποιητοῦ πορεύεται διὰ παντός εἶδους πλοίων διαγγέλλουσα τὴν εὐστέφανον νίκην τοῦ εὐρυσθενοῦς Πυθέου:

«οὐκ ἀνδριαντοπιὸς εἰμ', ὥστ' ἐλινύσοντα ἐργάζεσθαι ἀγάλματ' ἐπ' αὐτὰς
βαθμίδος ἑσταότ'· ἀλλ' ἐπὶ πάσας ὀλκάδος ἐν τ' ἀκάτῳ, γλυκεῖ' ἀοιδά,
στεῖχ' ἀπ' Αἰγίνας διαγγέλλοισ', ὅτι
Λάμπωνος νιὸς Πυθέας εὐρυσθενῆς

5 νίκη Νεμείοις παγκρατίου στέφανον».

Τοιαύτη τις εἰκὼν συγκρίσεως εὐχερῶς ἐπήρχετο εἰς τὸν νοῦν τοῦ ποιητοῦ, ἐπειδὴ τοῦτο μὲν οἱ γλύπται τῶν χρόνων αὐτοῦ πλὴν τῶν ἀγαλμάτων θεῶν μόνον ἀνδριάντας νικητῶν ἐν τοῖς πανελληνίοις ἀγῶσι κατεσκευάζον, τοῦτο δὲ τὰ ἀγάλματα ταῦτα ἐν τῇ συγχρόνῳ τῷ Πινδάρῳ πλαστικῇ τέχνῃ παρεῖχον ἔναντι τοῦ νικητοῦ τὴν αὐτὴν σχέσιν καὶ ἀναλογίαν ἕξ ἐπόψεως ἰδέας καὶ τύπου, ἣν ἀκριβῶς καὶ ἡ ἐν τῇ ᾧδῃ διὰ τῶν λόγων καὶ τῶν θυθμῶν διαγραφομένη εἰκὼν ἔναντι τοῦ ὕμνουμένου προσώπου. Τὰ ἀγάλματα τῆς ἑλληνικῆς τέχνης ἀποδίδουσιν οὐχὶ τοὺς πραγματικούς προσωπικούς χαρακτηρισμοὺς τοῦ νικητοῦ, ἀλλὰ τὸν ἰδεώδη πολλῶ μᾶλλον τύπον τῆς ἀνδρικῆς παρουσιάσεως, ἣν προσοδευτικῶς ἀπεργάζεται καὶ ἐπιδιώκει ἡ ἀσκήσις καὶ ἡ μελέτη. Κατὰ ταῦτα ἐπιτυχὴς εἶναι ἡ παρὰ Πινδάρῳ σύγκρισις τῆς τέχνης τῶν λόγων πρὸς τὴν τέχνην τῆς σμίλης. Καθὰ ὁ γλύπτης, οὕτω καὶ ὁ ποιητὴς κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν ἄνθρωπον οὐχὶ ὥς ὠρισμένον τι ἄτομον, ἀλλ' ὥς ἀπρόσωπον καὶ ἰδεώδη φορέα ὑψηλῶν καὶ θεῶν ἀρετῶν. Τέχνη τοῦ μαρμαροῦ ἢ τοῦ χαλκοῦ καὶ τέχνη τοῦ λόγου πηγάζει ἀμέσως ἕξ αὐτοῦ τούτου τοῦ χαρακτῆρος τῶν ὀλυμπιακῶν καὶ δελφικῶν ἀγώνων καὶ ἐκ τῆς τὸ θεμέλιον τῶν ἀγώνων τούτων ἀποτελούσης θεωρίας περὶ τοῦ ἰδεώδους ἀνθρώπου.

Ὅμοια σύγκρισις τῆς τέχνης τῶν λόγων πρὸς τὴν τέχνην τῆς σμίλης ἀπαντᾷ βραδύτερον καὶ παρὰ Πλάτῳ κατ' ἐνσυνείδητον πιθανώτατα ἀνάγκισιν τοῦ φιλοσόφου ἐπὶ τῆς ἐν λόγῳ ᾧδης τοῦ Πινδάρου. Τῷ Σωκράτει, ὅστις διεμόρφωσε τὴν ἰδεώδη εἰκόνα τῶν μελλόντων ἀρχόντων τῆς πόλεως, εἰς ὃ ἄγει εὐμέθοδος καὶ βαθεῖα τούτων ἐν ἀρετῇ παιδείσις καὶ ἀγωγή,

λέγει ὁ Γλαύκων⁹³: «παγκάλους τοὺς ἀρχοντας, ὧ Σώκρατες, ὥσπερ ἀνδριανοποιοὺς ἀπείργασαι». Τῷ Γλαύκωνι πάλιν, ὅστις αὐστηρῶ συγκριτικῶς ἐλέγχῳ ὑποβάλλει δύο ἄνδρας, τὸν δίκαιον καὶ τὸν ἀδικον, λέγει ὁ Σωκράτης⁹⁴: «βαβαῖ, ὧ φίλε Γλαύκων, ὡς ἐρρωμένως ἐκάτερον ὥσπερ ἀνδριάντα εἰς τὴν κρίσιν ἐκκαθαίρεις τοῖν ἀνδρῶν».

Ἐνταῦθα ἐναργῶς ἀποκαλύπτεται ἡμῖν ἡ παρὰ τοῖς Ἑλλήσι ἐκτενὼς δεσπόζουσα ἀντίληψις περὶ στενῆς συναφείας τῆς ἐλληνικῆς τέχνης, μάλιστα δὲ τῆς γλυπτικῆς, ἀγαλμάτων θεῶν καὶ ἀνδριάντων νικητῶν, μετὰ τοῦ πνευματικοῦ ἐκείνου καὶ ἀσωμάτου τύπου τοῦ ὑπερόχου ἐν ἀρετῇ καὶ ἰδεώδους ἀνθρώπου, ὡς οὗτος ἐν τῇ ποιήσει τοῦ Πινδάρου πρῶτον καὶ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Πλάτωνος ὕστερον ἀνυψοῦται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν. Ἡ αὐτὴ γνῶμη καὶ διάνοια, ὁ αὐτὸς ὑψηλὸς λογισμὸς, ἡ αὐτὴ ψυχικὴ διάθεσις καὶ χρηστότης κατευθύνει ἐνταῦθα ἐπιτυχῶς τὴν τε σμίλην τοῦ γλύπτου καὶ τὴν γραφίδα τοῦ ποιητοῦ ἢ τοῦ φιλοσόφου. Ὁ Πίνδαρος εἶναι ὁ ἀνδριαντοποιὸς τῶν καθαρῶν λογισμῶν καὶ τῶν ἀγνῶν συναισθημάτων τοῦ ἐναρέτου ἀνθρώπου· δημιουργεῖ καὶ διαπλάσσει ὁ Θηβαῖος ποιητὴς ἐν ταῖς ψδαῖς αὐτοῦ τὴν ἀρχέτυπον εἰκόνα τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ ἡθικοῦ κάλλους.

Οἱ καλλιτέχναι τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος συναγωνίζονται ἐν εὐγενεῖ ἀμίλλῃ, ὅπως ἐμφανίσωσιν ἐνώπιον ἡμῶν εὐθεάτως τοὺς λεπτοτάτους καὶ ἐξοχωτάτους ἐκείνους χαρακτήρας τῆς ἀνδρικῆς μεγαλειότητος, οἵτινες μεστοὶ εἶναι θείας ἰσχύος καὶ νικηφόρου πνοῆς. Ἐν τῇ μνήμῃ παντός, ὅστις εἶδέ ποτε τὴν παράστασιν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐκείνου τοῦ δυτικοῦ αἰτώματος τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς ἐν Ὀλυμπίᾳ⁹⁵, ἰσχυρὰ καὶ ἀνεπίληστος παραμένει ἡ ἰδέα τῆς ἀσπίλου καὶ ὑπερόχου θεότητος τῆς αἰγλῆς καὶ τοῦ φωτός. Διὰ τοῦ λογισμοῦ αὐτοῦ συνέλαβεν ὁ καλλιτέχνης καὶ υπερφυσῶς εἶτα διὰ τῆς σμίλης αὐτοῦ ἐδέσμευσεν στιγμὴν τινα ἰσχυροτάτης καὶ συντριπτικωτάτης ὄντως ἐμφανίσεως τῶν χαρακτήρων τῆς θείας μεγαλειότητος. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς κατὰ τοὺς γάμους τοῦ Πειρίθου μετὰ τῆς Ἱπποδαμείας διεξαγομένης ἀγριωτάτης πάλης μεταξὺ Λαιπιδῶν καὶ Κενταύρων, ἧς μετέχει καὶ ὁ Θησεύς, ἐν τῷ μέσῳ δεινῆς ἀναστατώσεως καὶ ταραχῆς ἐμφανίζεται αἴφνης ὁ Ἀπόλλων καὶ διὰ τῆς ἡπίας ἐκτάσεως τοῦ βραχίονος αὐτοῦ ἐπιτάσσει ἡγεμονικῶς ἡσυχίαν τε καὶ σιγὴν. Λαμπρὸν φῶς σεμνῆς ὑψηλοφροσύνης καὶ εὐγενοῦς μεγαλειότητος ἀκτινοβολεῖ ἐκ τοῦ προσώπου τοῦ θεοῦ, οὗ οἱ εὐρεῖς ὀφθαλμοὶ παρέχουσιν ἐπιταγὰς καὶ σεπτὰς ἐντολὰς διὰ τῆς κραταιᾶς ὑπεροχῆς τῆς ἀπλῆς μόνον θέας τῶν συντελουμένων· παρὰ ταῦτα περὶ τὰ ἰσχυρὰ καὶ εὐγενῆ χεῖλη τοῦ θεοῦ διαγράφεται ἑλαφρῶς λεπτὸς καὶ σχεδὸν βαρύνθυμὸς πῶς καὶ μελαγχολικὸς χαρακτήρ ὑψηλοτέρας τινὸς διανοήσεως καὶ γνώσεως ὑπερτέρας. Καὶ ὑπὸ τῆς εὐστροφωτέρας ἔτι καλλιτεχνικῆς φαντασίας οὐδαμῶς δύναται, ὅπως δι' ὥραιότερων καὶ συγκινητικωτέρων ἢ ἐνταῦθα γραμμῶν καὶ χρωμάτων παρασταθῇ ἡ ἐμφάνισις τοῦ θείου ἐν μέσῳ τῆς ἀγριότητος, τῆς συγχύσεως

καὶ τῆς βαρβάρου μανίας. Πάντα τὰ ἀγάλαμα τῷ Ἀπόλλωνος διακρίνουσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον οἱ χαρακτῆρες τοῦ μεγαλείου τῆς σοβαρᾶς καὶ εὐγενοῦς κινήσεως, τῆς ἐπιβλητικῆς ἰσχύος τοῦ βλέμματος ἢ τοῦ ἱλαροῦ ὕφους τῆς παραστάσεως καὶ τῆς μορφῆς, ὅπερ καταλάμπει καὶ ἀνυψοῖ εἰς σφαίρας εὐδαίμονος λυτρώσεως τοῦ εὐλαβοῦς καὶ περιθαμβοῦς θεατοῦ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν καρδίαν. Ἐν τοῖς χαρακτηριστικοῖς τοῦ προσώπου τοῦ Ἀπόλλωνος συνάπτονται πρὸς ἄλληλα κατ' ἐξάσιον τρόπον ῥωμαλέα ἀνδρική δύναμις καὶ φαινὴ αἰθρία μετὰ τῆς λάμπσεως καὶ τῆς αἴγλης τοῦ ὑπερόχου καὶ τοῦ ὑψηλοῦ. Ἀποτελεῖ ὁ θεὸς οὗτος τὴν παράστασιν καὶ τὴν ἰδεώδη ἐμψύχωσιν τῆς νεότητος ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ τῆς ἀκμῆς καὶ δροσερωτάτης αὐτῆς ἀνθηρότητος καὶ καθαρότητος.

Ἡ εὐπρεπὴς παράστασις τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν τὴν εὐπρεπῆ πάλιν παράστασιν τοῦ ἡνίοχου τῶν Δελφῶν, ὅστις ἐν καταστάσει οὐχὶ ὀξείας καὶ ἐξάλλου ἐξάνσεως, ἀλλὰ βαθείας πολλῇ μᾶλλον καὶ σώφρονος συγκεντρώσεως καὶ ἡρεμίας σταθερῶς τε καὶ δεξιῶς ὀυθμίζει τῶν χειρῶν τὰς κινήσεις καὶ μετ' ἐνθέου ζήλου καὶ εὐλαβοῦς πάθους κατευθύνει τὸ ἀνήσυχον βλέμμα ἐπὶ τὸν στόχον τῆς εὐγενοῦς φήμης καὶ τῆς εὐκλεοῦς ἀθανασίας⁹⁶.

Τὴν καλλιτεχνικὴν παράστασιν τοῦ Ἀπόλλωνος κυρίως καὶ ἀγωνιστῶν, ὡς ὁ ἡνίοχος τῶν Δελφῶν, εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ Πίνδαρος κατὰ τὴν σύνθεσιν τῶν ᾠδῶν αὐτοῦ, ἐν αἷς ὑμνεῖ τῶν νικητῶν τὸ ἔσοχον ἦθος, τὰς ἰδεώδεις ἀρετὰς τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ χαρακτήρ τοῦ ἀγωνιστικοῦ ἀνθρώπου, ὃν ἡ τέχνη ἐμφανίζει ἡμῖν ἐν τῇ κραταιᾷ ἐκείνῃ καὶ ἐναρμονίᾳ διαπλάσει καὶ διαθέσει, συντάξει καὶ ἀπεργασίᾳ εὐγενῶν καὶ θεῶν παραστάσεων, ἀναλαμβάνει ἐν τῇ ποιήσει τοῦ Πινδάρου ἐσωτερικὴν ζωὴν καὶ ἔννοιαν. Ὁ χαρακτήρ οὗτος εἶναι μεστὸς θρησκευτικῆς εὐπρεπείας καὶ σοβαρότητος, μεστὸς πνοῆς μεγαλείου ἀρχαίου καὶ θεοῦ τινὸς μυστηρίου, ὅπερ ἅπαξ μόνον ἐμφανίζεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ ἀμίμητον καὶ ἀνεφικτον παραμένει. Ἄπαξ ποτὲ ἐπῆλθεν ἡ χρονικὴ ἐκείνη στιγμή, καθ' ἣν ὁ θεοτήτων ἔμπλεος ἐπίγειος κόσμος τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς πίστεως καὶ θρησκείας διεῖδε τὴν ὑψίστην αἴγλην καὶ τὴν μεγίστην ἀκμὴν τοῦ θεοῦ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ παραστάσει καὶ μορφῇ, ἥτις χωρεῖ πέρα τοῦ ἐπιγείου μέτρου τῆς τελειότητος. Ἐν τοῖς ἀνθρωπομορφοῖς ἀγάμασι τῶν θεῶν ἀπειρογάγετο ὁ ἔνθους καλλιτέχνης τὴν εὐγενὴ ἰδέαν τῆς ἀενάου πάλης, τοῦ ἀγῶνος καὶ τοῦ ἀδιαλείπτου μόχθου τῶν θνητῶν πρὸς πλησιασμόν καὶ προσέγγισιν εἰς τὰ θεῖα πρότυπα, εἰς τὴν ἀκτινοβολὸν ἐκείνην σφαῖραν, ἐν ἣ ἐκτενῶς δεσπόζει ὁ νόμος τῆς τελειότητος καὶ τῆς ἀρετῆς.

Παρὰ Πινδάρῳ ἔχομεν ἐνώπιον ἡμῶν τὸν μεγαλοφυῆ διὰ λόγων δημιουργὸν ἀνθρωπίνης εἰκόνος ὑπ' εὐγενοῦς καὶ ἡρέμου πάθους πεπληρωμένης, ἣν οὐχὶ διάφορον οὖσαν τῶν ἀγαλμάτων τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ ἡνίο-

χου τῶν Δελφῶν ἐναργῶς διακρίνουσι τὰ γνωρίσματα τοῦ ἡγεμονικοῦ μεγαλείου καὶ τῆς σεμνῆς εὐλαβείας, τοῦ καθαροῦ καὶ μεγαλεπήβολου λογισμοῦ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνος, ὅστις ἀπαύστως καὶ ἀκαμάτως ἔσπευδεν ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ καὶ αἰώνια ἰδεώδη. Ἐκ τῆς περιοχῆς τῶν ᾠδῶν τοῦ Διοκαίου κύκλου, δι' ὃν πολυφώνως ἐξυμνοῦνται εὐγενεῖς χαρακτῆρες ἀγνοτάτου ἀγωνιστικοῦ βίου, χωρεῖ ἐνώπιον ἡμῶν παρὰστασις τις τοῦ Ἑλληνος ἐφήβου περιπαθῶς πως ἐξημμένη, παρὰ ταῦτα ὅμως εὐπρεπῶς πάντοτε ἐρρυθμισμένη καὶ εὐκόσμως οὕτω συγκεκρατημένη. Παρὰ Πινδάρῳ τὸ πρῶτον ἐμφανίζεται ἡμῖν ἐναργῶς τὸ πνεῦμα τῆς ἀπολλωνείου ἠθικῆς, ὁ εὐγενὴς καὶ ἄμειπτος χαρακτήρ τοῦ θεοῦ τῶν Δελφῶν, ὅστις, πρωταρχικὴ παρὰστασις καὶ εἰκὼν ἡγεμονικῆς ἀγνότητος, χωρεῖ ἐπὶ τὴν γῆν ἄθικτος καὶ ἀγνός, μέγας καὶ ἐλαφρός. Ὅμοίως τῷ Ἀπόλλωνι χωρεῖ διὰ μέσου πασῶν τῶν προσβολῶν τοῦ ἐχθρικοῦ κόσμου καὶ ὁ εἰς ἀνεπίτακτον αὐτοτέλειαν προηγμένος ἀνὴρ, ἄθικτος καὶ οὗτος καὶ ἀγνός, μεστὸς δὲ ἰσχύος πρὸς νικηφόρον καὶ εὐτυχῇ δρᾶσιν⁹⁷.

Καὶ νῦν κατακλείων τὸ ἐναρκτήριον τοῦτο μάθημά μου πρὸς ὑμᾶς,

ἀγαπητοὶ φοιτηταὶ καὶ φοιτήτριαι,

στρέφω τὸν λόγον, τὴν χρυσῆν, ὡς μυριάκις ὀρθῶς ἐλέχθη, παρηγορίαν καὶ ἐλπίδα τοῦ ἔθνους⁹⁸.

Ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως μέχρι σήμερον καθ' ἅπαντα τὰ στάδια τοῦ πολιτισμοῦ τῶν λαῶν τῆς Δύσεως ἐκτενῶς οἱ ἄνθρωποι ἡσχολήθησαν περὶ τὴν ἔρευναν τῆς περὶ κόσμου καὶ βίου θεωρίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως βαθεῖαν συνείδησιν εἶχον τῆς ἐκπολιτιστικῆς δυνάμεως τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος ἐν ταῖς διαφόροις περιοχαῖς τοῦ βίου, μάλιστα δὲ ἐν τῇ περιοχῇ τῆς διαμορφώσεως τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ ἥθους τοῦ ἀνθρώπου. Παρ' ἡμῖν ἡ ἀνάληψις τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος ἔχει τὴν σημασίαν τῆς ἐπανόδου εἰς τὴν παλαιὰν πατρίδα. Περὶ ἡμᾶς διαπλοῦνται τὰ τοπία οἰκείας ἱστορίας καὶ γνωρίμου· ὑπεράνω ἡμῶν ἐκτείνεται ὁ οὐρανὸς τῶν προγόνων μεστὸς σταθεροῦ καὶ ἀναλλοιώτου φωτός. Ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τοῦτον τῆς πατρίδος ἐπιμελῶς διαφυλάττομεν πολυάριθμα στοιχεῖα τοῦ βίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως παρ' ἡμῖν πρόκειται οὐχὶ περὶ μονομεροῦς ἢ μηχανικῆς ἐκμεταλλεύσεως ἄλλοτρίων καὶ ξένων μορφωτικῶν ἀρχῶν καὶ βιωμάτων, ἀλλὰ περὶ ἀναποφεύκτου ἀνανεώσεως παλαιῶν πνευματικῶν δεσμῶν, περὶ εὐτυχοῦς ἀναχωρέσεως ἀναεὶς οἰκείου πολιτισμοῦ, οἰκείων ἡθῶν καὶ ἐθίμων⁹⁹.

Ἡ μετὰ τοῦ Πινδάρου εἰδικώτερον πνευματικὴ συνάντησις ἐκ θεμελίων ἀνακινεῖ τὸν πνευματικὸν καὶ ἠθικὸν κόσμον ἡμῶν. Παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ τῷ διάγοντι βίον ἀσκόπου καὶ ἀπράγμονος θέας τῶν γεγονότων τῆς ἱστορίας ἀναλαμβάνει τὸν χαρακτῆρα σωτηρίου κηρύγματος ἡ πινδαρικὴ φράσις: «ἐπικρατεῖν δύνασθαι»¹⁰⁰. Ἡ εἰκὼν τοῦ ἰδεώδους ἀνθρώπου γεννᾷ τὴν ἐφεσιν πρὸς

ομοίωσιν αὐτῷ· τοῦτο οὐδέποτε βεβαίως ἐπιτυγχάνεται, ὅμως ἐγγὺς ἐκάστοτε τοῦ ἰδεώδους προτύπου ἔρχεται ὁ φίλεργος ἄνθρωπος. Ἐν ταῖς προσπαθείαις ταύταις τῆς προσεγγίσεως διορῶ τὸ στερεώτερον θεμέλιον τῆς προόδου. Ἡ σπουδὴ πρὸς πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἐπίδοσιν σφυρηλατεῖ καὶ συγκροτεῖ τὴν ἡμέρωσιν καὶ τὸν ἐξευγενισμόν τοῦ ἀνθρώπου καὶ μετ' ἀσφαλείας ὁδηγεῖ αὐτὸν εἰς βαθεῖαν καὶ σύννουν μελέτην τῶν ὄρων καὶ τῶν συνθηκῶν τοῦ δικαίου καὶ ἐναρέτου βίου. Ἐν τῇ ἀναστροφῇ ταύτῃ ἀκριβῶς καὶ τῇ κοινωνίᾳ μετὰ τῶν ἀρχαίων ἔχομεν τὴν εὐχάριτα αἴσθησιν τῆς εὐδαίμονος διαorroῆς τοῦ βίου.

Ὑπὸ τὸ κράτος τοιούτων λογισμῶν χαιρετίζω ὑμᾶς, ἀγαπητοὶ φοιτηταί.

Χωρεῖτε τὴν ὁδὸν τῆς προόδου καὶ τῆς ἀρετῆς ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ αἰώνια διδάγματα τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος. Θήραμα κάλλιστον ἐν τῷ βίῳ εἶναι ἡ πολύμοχθος ἀρετὴ, ἵνα κατ' Ἀριστοτέλην εἴπω¹⁰¹. ὕπερ τῆς μορφῆς αὐτῆς

«καὶ θανεῖν ζηλωτὸς ἐν Ἑλλάδι πότμος
καὶ πόνονος τλῆναι μαλερούς, ἀκάμαντας».

ΕΠΙΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Hor. carm. IV 2, 5-24.

2. Πρβλ. Verg. georg. III 202 Ovid. met. V 576. Πρβλ. ἔτι Vit. IX prol. 1: Nobilibus athletis, qui Olympia, Isthmia, Nemea vicissent, Græcorum maiores ita magnos honores constituerunt, uti non modo in conventu stantes cum palma et corona ferant laudes, sed etiam, cum revertantur in suas civitates cum victoria, triumphantes quadrigis in moenia et in patrias invehantur e reque publica perpetua vita constitutis vectigalibus fruuntur.

3. Διον. Ἀλικαρν. περὶ μμήσ. 2 p. 420 R (= VI [II], 1904-1929, p. 205, 1-7 Rademacher).

4. Πρβλ. Quintil. X 1, 61: Noven vero lyricorum longe Pindarus princeps spiritu, magnificentia, sententiis, figuris, beatissima rerum verborumque copia et velut quodam eloquentiae flumine; propter quae Horatius eum merito credidit nemini imitabilem (Hor. carm. IV 2, 1-4).

5. Πρόκειται περὶ τῆς περιοχῆς ἐκείνης, ἐν ᾗ διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἀντηχεῖ τοῦ Μενάνδρου ἡ ῥῆσις:

«Ὡς χαρίεν ἔστ' ἀνθρώπος, ἂν ἀνθρώπος ᾗ».

(Mev. fr. ἀδῆλ. δραμ. 484 [761] [= II, 1953, p. 166 Koerte]).

6. Καλλιμ. ὕμν. II. εἰς Ἀπόλλ. 112 (= II [1953] 9 Pfeiffer).

7. Πινδ. θρῆν. fr. 136 (131), στ. 2-5 (= p. 333 Turyn [1952]). Πρβλ. Πλουτ. Ῥωμ. 28, 8 (= βίοι p. 35 f) παραμυθ. πρὸς Ἀπολλ. 35 (= ἡθ. p. 120 d).

8. Ἐπαγόμενος ὁ Πλούταρχος τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Πινδάρου ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν μυστηριώδη ἀναρπαγὴν εἰς θεοὺς τοῦ Ῥωμύλου καὶ ἄλλων μυθικῶν προσώπων (Ῥωμ. 27, 1-28, 10 [= βίοι p. 34b-36b]) παρατηρεῖ ἐν συμπεράσματι, ὅτι ἡ ψυχὴ ἐκ θεῶν ἔρχεται εἰς τὴν γῆν, εἰς αὐτοὺς δὲ πάλιν ἀνέρχεται, ὅμως οὐχὶ μετὰ τοῦ σώματος, ἀλλ' ὅταν αὕτη παντελῶς ἀπαλλαγῇ καὶ διακριθῇ τοῦ σώματος καὶ πράγμα τι γένηται κατὰ πάντα καθαρὸν καὶ ἄσαρκον καὶ ἄγνόν. Ἡ μετὰ τοῦ σώματος πεφυρμένη καὶ ὕλης περίπλεως οὕσα ψυχὴ δυσκόλως λύεται καὶ ἀπαλλάσσεται τῶν δεσμῶν αὐτῆς καὶ μετὰ δυσχερείας φέρεται πρὸς τὰ ἄνω ὥς τις ἀναθυμίασις ἀκριβῶς ἐμβριθῆς, βαρεῖα καὶ ὀμυχλώδης. Κατὰ Πλούταρχον ἄλογος καὶ ψευδὴς εἶναι τῶν ἀνθρώπων ἡ πίστις, ὅτι δῆθεν τῶν ἀγαθῶν τὰ σώματα παρὰ τὴν φύσιν αὐτῶν συναναπέμπονται μετὰ τὸν θάνατον εἰς οὐρανόν· αἱ ἀρεταὶ καὶ αἱ ψυχαὶ μόνον κατὰ φύσιν καὶ δικὴν θεῖαν, οὐχὶ νόμου πόλεως, ἀλλ' ἀληθεία καὶ κατὰ τοὺς εὐλόγους νόμους τῆς φύσεως ἀναφέρονται καὶ διὰ καὶ ἐκ μὲν ἀνθρώπων εἰς ἡρώας, ἐκ δὲ ἡρώων εἰς δαίμονας, ἐκ δὲ δαιμόνων εἰς θεοὺς τὸ κάλλιστον καὶ μακαριώτατον τέλος ἀπολαβοῦσαι, ἂν αὐταὶ ὥσπερ ἐν τελετῇ τελῶς καθαρῶσι καὶ ὁσιωθῶσιν ἅπαν ἀποβαλοῦσαι τὸ θνητὸν καὶ παθητικὸν στοιχεῖον τῆς φθορᾶς καὶ τῆς ἀφανεύσεως.

Ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Πινδάρου θεωρεῖται τὸ ἀνθρώπου ἡ ψυχὴ ἐντελής κατ' ὀρυκτικὸν τρόπον, ὥς τι δηλαδὴ τῷ σώματι ἀρχικῶς ἀλλότριον πρᾶγμα καὶ ξένον, ὅπερ εἰσῆλθεν εἰς τὸ σῶμα, ὅμως ἐν οὐδεμιᾷ συγχρόνως συνεργασίᾳ μετ' αὐτοῦ διατελεῖ· τοῦτου ἕνεκα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνθρώπου χωρίζεται ἡ ψυχὴ τοῦ σώματος. Κατὰ

Πίνδαρον, οὗ τὸ ἔργον βαθεῖα χροιά θρησκευτικότητος περιβάλλει, εἶναι ἡ ψυχὴ θείας προελεύσεως καὶ ἀπεστάλη ὑπὸ τῶν θεῶν εἰς τὴν γῆν, ἐνθα αὕτη ἠνώθη μετὰ τοῦ σώματος τοῦ ἐκ γῆινης ὕλης πλασθέντος καὶ φέροντος οὕτως ἐν ἑαυτῷ τὸν πυρῆνα τῆς διαλύσεως καὶ τῆς φθορᾶς, τὰ σπέρματα τῆς σήψεως, τοῦ θανάτου καὶ τῆς καταστροφῆς. Ὅθεν τὸ σῶμα αἶτε ὕλη οὕσα θνητὸν καὶ φθαρτὸν εἶναι, ἡ ψυχὴ ὁμως, ἡ τῆς ὕλης δηλαδὴ λυομένη καὶ ἀπαλασσομένη λαμπρὰ καὶ ἄυλος παράστασις τοῦ ἀνθρώπου, ζῇ περαιτέρω καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ σώματος ἀφθίτος πάντοτε καὶ αἰώνιος. Τὸ θεῖον τοῦτο στοιχεῖον τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, ἐφ' ὅσον χρόνον τοῦτο δι' ἀλύσεων οἰοεὶ συνάπτεται μετὰ τῆς μηχανῆς τοῦ σώματος καὶ ἐμφύεται οὕτῳ τῇ γῆνι ὕλῃ, κωλύεται ἐν τῇ σπουδῇ καὶ πορεῖα αὐτοῦ πρὸς ἐλευθέραν ἐξέλξιν καὶ ἀνάπτυξιν καὶ πρὸ τῆς ζωόδους διαδικασίας παντὸς γεώδους καὶ ὕλικου στοιχείου χωρεῖ ἀδρανὲς καὶ ἄπρακτον εἰς τὰς ὀπίσω περιοχὰς τῆς σκηνῆς τοῦ βίου, εἰς τὴν ἀφάνειαν καὶ τὴν νάρκην· ἐφ' ὅσον χρόνον γρηγορεῖ τὸ σῶμα καὶ δρῶσι τὰ μέλη αὐτοῦ, φαίνεται κοιμώμενον καὶ ἀδρανὸν τὸ θεῖον στοιχεῖον τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου· ὅταν ὁμως κοιμᾶται τὸ σῶμα, τότε ἀνακύπτει ζωηρὰ καὶ ἐναργὴς ἡ θεία δύναμις τοῦ πνεύματος· ταρασσεται τότε καὶ κινεῖται ἡ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐνοικοῦσα θεία φύσις καὶ ἐξαγγέλλει αὕτη ἐν προφητικαῖς ὁνεῖροις ἐπερχόμενα γεγονότα εὐδαιμονίας ἢ πόνου.

Οὕτως, εἰ καὶ παντοειδεῖς καὶ ποικίλαι εἶναι αἱ ἱκανότητες καὶ τὰ πλεονεκτήματα, δι' ὧν ἡ ἀγαθὴ καὶ εὐμενὴς θεότης ἐξοπλίζει καὶ παρασκευάζει τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου, παραμένει αὕτη παρὰ ταῦτα πάντοτε ἐπὶ χαμηλῆς τιнос μόνον βαθμίδος ἐξελέξεως διὰ τὴν ἔκμονον ἀντίδρασιν τοῦ μετ' αὐτῆς στενῶς συννημένου σώματος. Ἀναρίθμητοι πλάναί καὶ ἀμαρτήματα συνέχουσι τὴν ψυχὴν καὶ πολλάκις περιπνέεται αὕτη ὑπὸ νέφους λήθης, ὅπερ τῶν πραγμάτων τὴν ὀρθὴν ὁδὸν ἐκτὸς τῶν φρενῶν παρατρέπει, μακρὰν τῆς σφαίρας δράσεως καὶ ἐπιρροῆς τῆς διανοίας καὶ τοῦ λογισμοῦ (Πίνδ. Ὀλ. VII 43-47 [= 76-86]).

Εὐστοχον ἐρμηνευτικὸν ὑπόμνημα εἰς τὸ ἐν λόγῳ ἀπόσπασμα τοῦ Πινδάρου παρέχει ἡμῖν ὁ Fr. Schiller ἐν τινι στροφῇ τοῦ λυρικοῦ ἐκείνου καὶ διδασκτικοῦ ἅμα ποιήματος αὐτοῦ: Das Ideal und das Leben (= «Τὸ ἰδεώδες καὶ ὁ βίος»), στ. 21-30 (= Schillers sämtliche Werke. Säkular-Ausgabe. I: Gedichte I. Mit Einleitung und Anmerkungen von E. von der Hellen. Stuttgart u. Berlin: J. G. Cotta'sche Buchhandlung Nachfolger [1904], σ. 192). Ἐν τῇ στροφῇ ταύτῃ εἶχε πιθανώτατα πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ Γερμανὸς ποιητὴς τοὺς οἰκείους λόγους τοῦ Πινδάρου, ἐφ' ὅσον ἐν ταύτῃ ἀκριβῶς καὶ εὐστόχως ἀποδίδει οὗτος τοὺς λογισμοὺς τοῦ Θηβαίου ποιητοῦ περὶ τῆς σχέσεως καὶ ἀναφορᾶς πρὸς ἄλληλα σώματος καὶ ψυχῆς. Μόνον τὸ σῶμα, λέγει ὁ Schiller, οἰκείως ἔχει πρὸς τὰς δυνάμεις ἐκείνας, αἵτινες διαπλέκουσι καὶ συγκροτοῦσι τὴν σκοτεινὴν μοῖραν· ἡ παράστασις ὁμως ἡ ἢ μορφὴ, ἡ σκῆμα ἢ ὁ τύπος, ἡ ἄυλος εἰκὼν ἢ ἡ ἰδέα ἐλευθέρα πάσης ἐπ' αὐτῆς δυνάμει καὶ ἰσχύος τοῦ χρόνου, πάσης ἐπ' αὐτῆς δράσεως καὶ ἐνεργείας τοῦ αἰωγίου τούτου συντρόφου τῶν ἀθανάτων καὶ μακαρίων φύσεων, πορεύεται ἄνω καὶ ζῇ ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ ἀναλλοιώτου καὶ ἀνεσπέρου φωτός, θεία καὶ αὕτη ἐν μέσῳ θεῶν καὶ ἀφθίτων ὑπάρξεων. Ἄν οἱ ἄνθρωποι θέλωσιν, ὅπως ἐπὶ τῶν πτερῶν τῆς παραστάσεως ἡ τῆς ἰδέας ταύτης ὑψηλοβατοῦντες ἥλιως τε καὶ ἡδῶς αἰωρῶνται, ὀφείλουσιν, ὅπως ἀπορρίψωσι μακρὰν ἑαυτὸν τὴν ἀγωνίαν καὶ τὸ δῆος, ἅτινα τὰ ἐπίγεια πράγματα τῆς σήψεως καὶ τῆς φθορᾶς γεννῶσι καὶ προκαλοῦσι παρ' αὐτοῖς· ὀφείλουσιν, ὅπως φύγωσι μακρὰν τῆς ἀφεγγούς καὶ ζωόδους ταραχῆς τοῦ στενοῦ καὶ ἀγωνιόδους πνίγους, τῆς ἀμηχάνου καὶ ἀπέλπιστος ἀδημονίας τοῦ ἐπιχθονίου βίου καὶ χωρήσωσιν εἰς τὴν αἰγλήσοσαν καὶ εὐχάριτα σφαῖραν τοῦ ἰδεώδους:

*Nur der Körper eignet jenen Mächten,
Die das dunkle Schicksal flechten;
Aber frei von jeder Zeitgewalt,
Die Gespielin seliger Naturen,*

- 25 *Wandelt oben in des Lichtes Fluren
Göttlich unter Göttern die Gestalt.
Wollt ihr hoch auf ihren Flügeln schweben,
Werft die Angst des Irdischen von euch,
Fliehet aus dem engen dumpfen Leben*

30 *in des Ideales Reich!*

Καθὰ ὁ Πίνδαρος, οὕτω καὶ ὁ Schiller ἀντιτάσσει ἐνταῦθα τῷ ὕλικῳ καὶ αἰσθητῷ κόσμῳ τοῦ σκότους καὶ τῆς φθορᾶς τὴν ἀκτινοβόλον ἐπικράτειαν τῶν παραστάσεων, τῶν μορφῶν καὶ τῶν ἰδεῶν, ἐν ἣ μόνον εὐρίσκει τις τὴν ἀληθῆ καὶ ἀφθιτον ὠραιότητα. Ἐν τῷ πραγματικῷ βίῳ τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων θολοῦται καὶ ἀμαυροῦται τὸ ὠραῖον διὰ τῆς προσθήκης τῶν ἐπιγείων καὶ ὕλικῶν στοιχείων τῆς μεταβολῆς, τῆς ἀλλοιώσεως καὶ τῆς φθορᾶς.

9. Πυθ. III 61 - 62 (= 109 - 110).

10. Νεμ. VI 1 - 7 (= 1 - 11).

11. Πρβλ. Ἑοιδ. θεογ. 126 κέε. — ἔργ. 60 κέε.

12. Ἡ ἐπὶ μέρους ὑπαρξὶς οὐδέποτε παρὰ Πινδάρῳ χωρεῖ πέρα εἰς τὰς ἀχανεῖς ἐκτάσεις τοῦ ἀπείρου. Ἐκεῖνο, ὅπερ ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο ῥητῶς καὶ ἐντόνως ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ ἐξάγει ὁ ποιητὴς πρὸ τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ, εἶναι οὐχὶ ἡ μυστικοπαθὴς ἐκεῖνη εἰκὼν μακαρίου τινὸς ἢ οὐχὶ μακαρίου Ὑπερπεραν, ἀλλ' ἡ ἐξ ἐπόψεως οὐσίας κυρίως ὑπεροχῇ τῶν ἀθανάτων θεῶν ἔναντι τῶν θνητῶν ἀνθρώπων.

13. Πρβλ. Eurip. inc. fab. fr. 1018 ἐν: TGF p. 684 (1926²):

«ὁ νοῦς γὰρ ἡμῶν ἐστὶν ἐν ἐκάστῳ θεός».

Πρβλ. αὐτ., p. 685 οἰκεῖα χωρία τῆς κλασσικῆς γραμματείας. Ἐπὶ τῆς γνώμης καὶ πίστεως ταύτης περὶ τῆς ὁμοιότητος τῶν ἀνθρώπων πρὸς τοὺς θεοὺς κατὰ τὸν νοῦν καὶ τὴν φύσιν θεμελιοὶ ἐκάστοτε ὁ ποιητὴς τὴν ἠθικὴν ἀξίωσιν, ὅτι οἱ ἀνθρωποὶ ὀφείλουσιν, ὥπως καθ' ἅπαντα τὸν βίον αὐτῶν ἀπαύστως σπεύδωσι πρὸς εὐμετρον καὶ ἐναρμόνιον μόρφωσιν ἀπασῶν τῶν δυνάμεων αὐτῶν τῶν τε σωματικῶν καὶ πνευματικῶν καὶ πρὸς δημιουργίαν οὕτως ἐν ἑαυτοῖς τοῦ θεοῦ ἰδεώδους.

14. Πυθ. VIII 99 - 102 (= 135 - 139).

15. Πρβλ. Σοφ. Αἰ. 125 - 126:

«ὄρω γὰρ ἡμᾶς οὐδὲν ὄντας ἄλλο πλὴν
εἶδωλ', ὅσα περ ζῶμεν, ἢ κούφην σκιάν»

Εὐριπ. Μήδ. 1224:

«τὰ θνητὰ δ' οὐ νῦν πρῶτον ἡγοῦμαι σκιάν».

Παρὰ Πλουτ. παραμυθ. πρὸς Ἀπολλ. 6 (= ἡθ. p. 104 b) λέγεται, ὅτι ὁ Πίνδαρος ἐνταῦθα «ἐμφαντικῶς σφόδρα καὶ φιλοτέχνως ὑπερβολῇ χρησάμενος τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον ἐδήλωσεν. τί γὰρ σκιᾶς ἀσθενέστερον; τὸ δὲ ταύτης ὄναρ οὐδ' ἂν ἐκφράσαι τις ἕτερος δυνήθει σαφῶς». Πρβλ. Ἰσθμ. V 12 (= 13):

«κρίνεται δ' ἀλλὰ διὰ δαίμονας ἀνδρῶν».

16. Νεμ. XI 13 - 16 (= 16 - 21).

17. Ἦσ. LXX 40, 6 - 7. Πρβλ. Ψαλμ. 101 (102), 12 - 13: « αἱ ἡμέραι μου ὥσει σκιὰ ἐκλήθησαν κἀγὼ ὥσει χόρτος ἐξηράνθην, σὺ δέ, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα μένεις καὶ τὸ μνημόσυνόν σου εἰς γενεάν καὶ γενεάν » 102 (103), 15 - 18: « ἄνθρωπος, ὥσει χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ ὥσει ἄνθος τοῦ ἀγροῦ, οὕτως ἐξανθήσει· ὅτι πνεῦμα διήλθεν ἐν αὐτῷ καὶ οὐχ ὑπάρξει καὶ οὐκ ἐπιγνώσεται ἔτι τὸν τόπον αὐτοῦ. τὸ δὲ ἔλεος τοῦ Κυρίου ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος καὶ ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτόν » καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ ἐπὶ υἱούς υἱῶν τοῖς φυλάσσουσιν τὴν διαθήκην αὐτοῦ καὶ μεμνημένοις τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ τοῦ ποιῆσαι αὐτάς ». Πρβλ. ἔτι Ἰωάν. Δαμασκ. « ἰδιόμ. ἐν ἀκολουθίᾳ τοῦ ἐξοδιαστικοῦ » ἐν: PG XCVI (1891) 1368 b:

« ποία τοῦ βίου τροφή διαμένει λύπης ἀμέτοχος;
ποία δόξα ἐστηκεν ἐπὶ γῆς ἀμετάθετος;
πάντα σκιᾶς ἀσθενέστερα, πάντα ὄνειρων ἀπατηλότερα.
μία ῥοπή καὶ ταῦτα πάντα θάνατος διαδέχεται ».

c: « πάντα ματαιότης τὰ ἀνθρώπινα, ὅσα οὐχ ὑπάρχει μετὰ θάνατον·
οὐ παραμένει ὁ πλοῦτος, οὐ συνοδεύει ἡ δόξα·
ἐπελθὼν γὰρ ὁ θάνατος ταῦτα πάντα ἐξηφάνισται ».

d: « ποῦ ἐστὶν ἡ τοῦ κόσμου προσπάθεια;
ποῦ ἐστὶν ἡ τῶν προσκαίρων φαντασία;
ποῦ ἐστὶν ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος;
ποῦ ἐστί τῶν οἰκετῶν ἡ πλήμμυρα καὶ ὁ θόρυβος;
πάντα κόνις,
πάντα τέφρα,
πάντα σκιά ».

18. Ἡ « εὐσέβεια » ἐκδηλοῦται διὰ τῆς εὐλαβείας πρὸς τῶν θεῶν, διὰ τοῦ δέους πρὸς αὐτῶν καὶ τῆς αἰδοῦς, ἣτις σταθερῶς παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ ἄγρυπνον διεγείρει καὶ διαρκῆ συντηρεῖ τὴν συνείδησιν τῆς ἀπειρου μὲν δυνάμεως ἐκείνων, τῆς πολλῆς δὲ ἀδυναμίας αὐτοῦ· ἐκδηλοῦται ἡ « εὐσέβεια » διὰ ταπεινῆς εὐπειθείας καὶ ὑποταγῆς τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τῆς θεότητος καὶ διὰ τῆς προθύμου ἐτοιμότητος, δι' ἧς οὗτος τοῖς θεοῖς ἐν θυσίαις καὶ προσευχῇ προσάγει τὸν ὀφειλόμενον φόρον προσκυνήσεως καὶ λατρείας. Ξενοκράτης ὁ Ἀκραγαντίνος μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐναρέτων ἔργων αὐτοῦ

« καὶ θεῶν δαίτας προσέπνυκτο πάσας ».

(Ἰσθμ. II 39 [= 56]).

Τὴν ἐν τοῖς ὀλυμπιακοῖς ἀγῶσι νίκην τῶν Ἑμμενιδῶν θεωρεῖ ὁ Πίνδαρος ὡς ἀμοιβὴν τῆς « εὐσεβείας » αὐτῶν δι' εὐσεβοῦς γνώμης ἐφύλαττον οὗτοι τὰς τελετάς τῶν μακάρων:

« ...κῆδος ἐδίππων διδόντων Τυνδαριδᾶν, ὅτι πλείσταται βροτῶν
ξενίας αὐτοῦς ἐποίχονται τραπέζαις
εὐσεβεῖ γνῶμᾳ φυλάσσοντες μακάρων τελετάς ».

(Ὀλ. III 40 - 43 [= 67 - 74]).

Περὶ τῶν εὐσεβῶν ἐν ᾧ Ἄδου λέγει ὁ Πίνδαρος (θρῆν. fr. 135 [129. 130], στ. 1 - 8 [= p. 332 Turyn, 1952]), ὅτι, ὅτε ἐνταῦθα εἶναι νύξ, λάμπει ἐκεῖ κάτω χάριν αὐτῶν τὸ μένος τοῦ ἡλίου· τὸ προάστιον αὐτῶν εἶναι μεστὸν φοινικορόδων λιμῶ-

νων καὶ λιβάνων σκιερῶν καὶ ἐτέρων χρυσοκάρπων δένδρων· ἄλλοι μὲν τούτων τέρονται δι' ἵπποδρομιῶν καὶ γυμνασίων, ἄλλοι δὲ διὰ πεσῶν καὶ φορμύγων· παρ' αὐτοῖς εὐανθὴς θάλλει ἅπανα ἡ εὐδαιμονία· ἀνὰ τὸν ἐρατεινὸν χώρον ὁσμὴ ἐξαπλοῦται, ἐπειδὴ οἱ εὐσεβεῖς διὰ τηλεφανοῦς πυρὸς καίουσιν ἐπὶ τῶν βωμῶν τῶν θεῶν παντοῖα ἀρωματώδη ξύλα δένδρων εὐόσμων (πρβλ. Πινδ. θρηγ. fr. 136 [131], στ. 1 [= p. 333 Turyn, 1952]· Πλουτ. παραμυθ. πρὸς Ἀπολλ. 35 [= ἡθ. p. 120 cd]· πρβλ. ἔτι Πλουτ. εἰ καλῶς εἴρηται τὸ «*λάθε βιώσας*» 7 [= ἡθ. p. 1130 c]). Διὰ λόγων θεοῦ ὄντως κάλλους περιγράφει ὁ Σωκράτης τῷ Ἀξίοχῳ τὸν χώρον τοῦτον τῶν εὐσεβῶν παρὰ [Πλάτωνι], Ἀξίοχ. 13 p. 371 cd: «*Ἐνταυτοῖ καθέζονται δικασταὶ ἀνακρίνοντες τῶν ἀφικνουμένων ἕκαστον, τίνα βίον βεβίωκε καὶ τίσιν ἐπιτηδεύμασιν ἐφοκίσθη τῷ σώματι. ψεύσασθαι δὲ ἀμήχανον. ὅσοις μὲν οὖν ἐν τῷ ζῆν δαίμων ἀγαθὸς ἐνέπνευσεν, εἰς τὸν τῶν εὐσεβῶν χώρον οἰκίζονται, ἐνθα ἄφθοι μὲν ὥρα παγκάρπου γονῆς βρῶνσι, πηγαὶ δὲ ὑδάτων καθαρῶν ῥέουσι, παντοιοὶ δὲ λευκῶνες ἄνθεσι ποικίλοις ἐαριζόμενοι, διατριβαὶ δὲ φιλοσόφων καὶ θέατρα ποιητῶν καὶ κύκλιοι χοροὶ καὶ μουσικὰ ἀκούσματα συμπόσια τε εὐμελῆ καὶ εἰλαπνία αὐτοχορήγητοι καὶ ἀκήρατος ἀλυσία καὶ ἡδεῖα διαίτα· οὔτε γὰρ χεῖμα σφοδρὸν οὔτε θάλπος ἐγγίγνεται, ἀλλ' εὐκρατος ἀῆρ χεῖται ἀπαλαῖς ἡλίου ἀκτίσιν ἀνακινούμενος*». Πρὸς θρησκευτολογικὴν διασάφην καὶ ἐρμηνείαν τῶν εἰκόνων τούτων πρβλ. κυρίως Α. Dieterich, *Nekyia. Beiträge zur Erklärung der neuentdeckten Petrusapokalypse*. Leipzig 1913², σσ. 30-34. Νεωτέραν βιβλιογραφίαν εὐρίσκει τις προχείρως παρὰ Turyn ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Πινδάρου, p. 333.

Τῶν εὐσεβῶν αἱ ψυχαὶ ἐπουράνιοι οὔσαι ἵμνουσι διὰ μολπῶν τὸν μέγαν μάκαρα· (Πινδ. fr. 132 [97], 3-4 [= p. 410 Christ. 1896]· πρβλ. Κλήμ. στρωμ. IV 26, 167, 3-4):

«*εὐσεβῶν δὲ ἐπουράνιοι ναῖουσιν (sc. ψυχαὶ)
μολπαῖς μάκαρα μέγαν αἰδούνσιν ἐν ἕμμοις.*»

οἶκον οὐρανόθεν καταπέμπεται δεῦρο ἐπὶ τὰ ἥττω ψυχῇ, — ὁ Θεὸς γὰρ ἐπὶ τὰ ἀμείνω πάντα ἐργάζεται —, ἀλλ' ἡ τὸν ἀριστον ἐλομένη βίον ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνης γῆς οὐρανὸν ἀνταλλάσσεται». Περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ ἀποσπάσματος τούτου πρβλ. προχείρως ὅσα ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Πινδάρου, IV [1952²] 196-197 γράφει ὁ Puech).

Εἰς τὸν πολυανθὴ καὶ εὐδῶδη περίβολον τῆς μακαριότητος μόνον οἱ εὐσεβεῖς ἔρχονται, οἵτινες πρὸ τῆς θεότητος κλίνουσι τὴν κεφαλὴν αὐτῶν ἐν κατανύξει καὶ εὐλαβείᾳ. Μάλιστα δ' ὁ Ζεὺς εἶναι ὁ θεὸς ἐκεῖνος, πρὸς ὃν ὁ Πίνδαρος, καθὰ καὶ ὁ οὐχὶ ἔλαττον αὐτοῦ εὐσεβὴς Αἰσχύλος, μεθ' ἱεροῦ δέους καὶ πολλῆς εὐλαβείας ἀνατείνει τὸ βλέμμα αὐτοῦ. Ὁ σοφὸς Χείρων κατὰ τὴν διαπαιδαγώγησιν τοῦ νεαροῦ Ἀχιλλέως παρέχει αὐτῷ τὴν παραινέσιν, ὅπως ἐκ τῶν θεῶν τὸν Κρονίδην μάλιστα σέβηται, τὸν μεγαλόφρονον τοῦτον πρῦτανιν τῶν ἀστραπῶν καὶ τῶν κεραυνῶν· (Πινδ. VI 23-25 [= 23-25]).

Σημειωτέον ἐνταῦθα, ὅτι πρὸς τῇ ἐθνικῇ αὐτῶν σημασίᾳ εἶχον ἔτι οἱ πανελλήνιοι ἀγῶνες καὶ θρησκευτικὴν σημασίαν. Πανταχοῦ ἀνακύπτει πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἡ θρησκευτικὴ χροιά τῶν ἀγῶνος. Ἡ ἐν Ὀλυμπίᾳ, Δελφοῖς, Νεμέᾳ καὶ Ἰσθμῷ ἀναπτυσσομένη μεταξὺ τῶν νέων ἀμιλλα ἀπετέλει τὸ ἀκρόατον καὶ ὄψιστον σημεῖον τοῦ θρησκευτικοῦ βίου τοῦ κόσμου τῶν εὐγενῶν. Οἱ γυμναστικοὶ ἀγῶνες συνήπτοντο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσι μετὰ τῶν ἑορτῶν τῶν θεῶν. Ἴσως οἱ πρὸς τὴν τὴν τοῦ Πέλοπος ἐν Ὀλυμπίᾳ διεξαγόμενοι ἐπιτάφιοι ἀγῶνες (Διον. Ἀλικ. ῥωμ. ἀρχαιολ. V 17, 4· Ἀπολλόδ. II 7, 2· πρβλ. καὶ τὰ «*ἄθλα ἐπὶ Πατρὶόλῳ*» παρ' Ὀμήρῳ, Ἰλ. Ψ 257-897) ἦσαν ἡ πρώτη ἀρχὴ γενέσεως τῶν τελουμένων ἐκεῖ ἑορτῶν. Ἐπιτάφιοι

ἀγῶνες κατὰ περιοδικὴν τούτων ἐπάνοδον καὶ ἀναστροφὴν ἐωρτάζοντο, εἰ καὶ ὑπὸ διάφορόν τινα χαρακτήρα, καὶ πρὸς τιμὴν τοῦ 'Αδράστου ἐν Σικυνῶνι' ('Ηρόδ. V 67, 4-5). Οἱ ἀγῶνες οὗτοι ἐνωρὶς μετεχώρησαν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν καὶ τὴν λατρείαν τοῦ 'Ολυμπίου Διός. Περί τῆς ὑπάρξεως ἐν 'Ολυμπίᾳ, τῷ τόπῳ τούτῳ παναρχαίας λατρείας, ἀγματοδρομιῶν ἤδη πρὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καθ' ἣν ἀκολούθως τῇ περὶ τῆς ἐξελέξεως τῶν ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων παραδοσεὶ ἐνίκησεν ὁ Κόροιβος ἐν ἀγῶνι σταδίου (πρβλ. Πανσ. V 8, 6· VIII 26, 3· Στράβ. VIII 3, 30 [= p. 544 A. = p. 355 C. = II, 1847, p. 139, 6-9 Kramer]), ἥτοι πρὸ τοῦ 776 π.Χ., συμπεραίνομεν μετὰ βεβαιότητος ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ ὑπὸ μορφὴν ἵππου ἀφιερῶματα, ἅτινα ἀνευρέθησαν ἐκεῖ ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ παλαιότερου ἱεροῦ. Κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς 'Ολυμπίας διεμορφώθησαν ἐν τῇ ῥοῇ τῶν ἑκατονταετηρίδων οἱ τρεῖς ἄλλοι πανελλήνιοι περιοδικοί ἀγῶνες, οἱ ἀγῶνες δηλαδὴ τῶν Δελφῶν, τῆς Νεμέας καὶ τοῦ 'Ισθμοῦ, οἵτινες κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πινδάρου ἐξ ἐπόψεως σημασίας οὐχὶ πολὺ κατώτεροι ἦσαν τῶν ἀγῶνων τῆς 'Ολυμπίας. Περί τῆς ἐξελέξεως τῶν ἀγῶνων ἀπὸ τῆς ἀπλῆς σταδιοδρομίας μέχρι καὶ τοῦ πολυσυνθετωτέρου αὐτῶν τύπου ἐν τῷ πλαισίῳ ποικιλωτάτου καὶ πλουσιωτάτου προγράμματος ἄφθονοι καὶ ἐκτενεῖς πληροφορίαι παρέχονται ἡμῖν ἐν τῇ κλασσικῇ γραμματείᾳ, μάλιστα δὲ ἐν τοῖς πινδαρικοῖς ἐπινικίοις, ἡ ἀκρίβεια ὅμως τούτων οὐχὶ πάντοτε ἀναμφίλεκτος καὶ ἀναμφισβήτητος εἶναι.

Τὸ ἔργον τοῦ ἀγωνιστοῦ ἀπετέλει πρᾶξιν οὐχὶ μόνον προσωπικῆς δραστηριότητος καὶ ἀλκῆς, ἀλλὰ καὶ εὐσεβείας ἔτι. 'Ηγωνίζετο οὗτος πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ, ᾧ ἦσαν ἀφιερωμένοι οἱ ἀγῶνες. Πᾶσα ἐν τοῖς δημοσίοις ἀγῶσι συντελουμένη πολυτελὴς δαπάνη εἴτε χρημάτων καὶ σωματικῆς δεξιότητος καὶ ἰσχύος εἴτε ὀξύτητος καὶ εὐμηχάνου πολυτροπίας ἀπετέλει κυρίως θεῶν ἐπιμέλειαν καὶ θεραπείαν, θείαν λατρείαν καὶ ἱερὰν λειτουργίαν. Μέρος τῆς θείας λατρείας ἀπετέλουν οἱ ἀγῶνες, οἵτινες στενωδῶ συνήπτοντο μετὰ προσευχῶν, θυσιῶν καὶ ἄλλων ὁμοίων θρησκευτικῶν τελετῶν. Οὐχὶ εὐχερὴς ἦτο ἡ νίκη ἐν ταῖς πανελλήνιοις ἑορταῖς. Πλὴν τῶν κληρονομικῶν ἱκανοτήτων ἀπῆτε αὐτῇ μαχαρὰν, ἐπίπονον καὶ μεστὴν ταλαιπωρίων ἀσκήσιν, ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα, καθὰ ἐπὶ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων συμβαίνει, ἐξηρτάτο αὕτη ἐκ τῆς θεότητος, ἥτις εὐμενῶς ἐδωρεῖτο τῷ εὐσεβεῖ ἀγωνιστῇ εὐνοὺν τύχην, δύναμιν καὶ ἰσχύ. Εὐετηρία, αὕξησις καὶ ἐπίδοσις τῆς ἀρετῆς τῶν ἀνθρώπων, εὐτυχία καὶ προκοπὴ αὐτῶν ἐν γένει συνετελεῖτο μόνον ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς εὐμενοῦς ἐπεμβάσεως καὶ ἀντιλήψεως τῶν θεῶν. Μόνον ὁ ὑπὸ τοῦ θεοῦ εὐνοούμενος ἔχῳρε ἐν τοῖς ἀγῶσι σταθερῶς εἰς τὴν νίκην· διὰ ταύτης ἐκτάτο ὁ ἀνθρώπος ὑψηλὴν καὶ ἄμετρον ἠθικὴν εὐδαιμονίαν, ἥτις ἀξία ὄντως ἦτο πάσης δαπάνης καὶ παντὸς πόνου. Οὕτως ἐθεώρει καὶ οὕτως ἡρμήνευε τὸν χαρακτήρα τῶν ἀγῶνων ὁ Πίνδαρος, ὅστις βαθέως συνείχετο ὑπὸ καθαρωτάτων θρησκευτικῶν συναισθημάτων.

19. 'Ισθμ. VIII 23b-25c (= 49-56).

20. Πυθ. III 63 (= 111).

21. Πυθ. III 5 (= 10). — 'Εν τῷ προσώπῳ τοῦ Φιλυρίδου Χείρωνος, τοῦ σοφοῦ Κενταύρου, τοῦ διδασκάλου πολλῶν ἡρώων, δημιουργεῖ ἡ παιδαγωγικὴ συνείδησις τοῦ Πινδάρου τὴν μυθικὴν αὐτῆς πηγὴν. 'Η εἰκὼν τοῦ παιδαγωγοῦ Κενταύρου πολυλάκις παρὰ Πινδάρῳ ἀνακύπτει πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν, μάλιστα δὲ ἐν τῷ εἰς τὸν Αἰγινίτην παγκρατιαστὴν 'Αριστοκλείδην ἀναφερομένῳ τρίτῳ Νεμεονίκῳ, ὅστις ἐμπλεὺς εἶναι μυθικῶν παραδειγμάτων. Πρότυπα τοῦ Αἰγινίτου νικητοῦ εἶναι ὁ Πηλεὺς, ὁ Τελαμών, ὁ 'Αχιλλεύς' (στ. 31-42 [= 55-76]). 'Η μνεία τοῦ 'Αχιλλέως ὡθεὶ λογιμὸν τε καὶ φαντασίαν τοῦ ποιητοῦ εἰς τὸ σπῆλαιον τοῦ Χείρωνος, ἔνθα ὁ ἥρωας οὗτος ὁμοῦ μετ' ἄλλων ἡρώων ἐξεπαιδεύθη καὶ ἀντερᾶφη' (στ. 42-53 [= 76-95]). Καὶ τὸν 'Ιάσωνα ἀνέθρεψεν ὁ συνετώτατος Χείρων καὶ τὸν φαρμάκων ἔμπει-

ρον Ἀσκληπιόν, ὅστις πρῶτάτην καὶ ὑγιαστικὴν εἶχε τὴν διὰ τῶν χειρῶν ἐπιμέλειαν. Παρὰ τὴν πίστιν τοῦ Θηβαίου ποιητοῦ, ὅτι συμφυῆς τῷ αἵματι τῆς εὐγενείας εἶναι ἡ ἀρετή, ὑπάρχει ἐν τῷ βίῳ ἐν γένει εὐρύ στάδιον παιδαγωγικῆς ἐπιμέλειας καὶ δράσεως.

22. 'Ολ. XIII 45 - 46 (= 67 - 68).

23. Пуб. III 21 · 23 (= 36 · 40).

24. Пуб. II 34 (= 61):

« χρὴ δὲ κατ' αὐτὸν αἰεὶ παντὸς ὁρᾶν μέτρον ».

25. Νεμ. XI 48 (= 62):

« ἀπροσίκτων δ' ἐρώτων ὀξύτεραι μανίαι ».

26. Ἰσθμ. VII 43 - 47 (= 60 - 67):

« τὰ μακρὰ δ' εἴ τις

παπταίνει, βραχὺς ἐξικέσθαι χαλκόπεδον θεῶν ἔδραν· ὃ τοι περὶ οὐρανὸν

ἔρριψε Πάγασος

45 δεσπόταν ἐθέλοντ' ἐς οὐρανοῦ σταθμοὺς

ἐλθεῖν μεθ' ὁμάγυριν Βελλεροφόνταν

Ζηνός ».

27. Ἰσθμ. V 16 - 18 (= 17 - 20) :

« μὴ μάτενε Ζεὺς γενέσθαι· πάντ' ἔχεις.

εἰ σε τούτων μοῖρ' ἐφίκοιτο καλῶν.

θνατὰ θνατοῖσι πρέπει ».

Περβλ. 'Ολ. V 24b (=56)· Πυθ. X 22-27 (=35-43):

« εὐδαίμων δὲ καὶ ὑμνητὸς οὗτος ἀνὴρ γίνεται σοφοῖς,

ὅς ἂν χερσὶν ἢ ποδῶν ἀρετᾷ κρατήσῃς

τὰ μέγιστ' ἀέθλων ἔλη τόλμα τε καὶ σθένει

25 καὶ ζώων ἐτι νεαρὸν

κατ' αἶσαν υἱὸν ἴδῃ τυγόντα στεφάνων Πυθίων.

ὁ χάλκεος οὐρανὸς οὐ ποτ' ἀμβατὸς αὐτῷ ».

Προβλ. ἔτι Εὐριπ. Ὕλκ. 799 :

« ὄντας δὲ θνητοὺς θνητὰ καὶ φρονεῖν χρεών ».

*Ισοκρ. ἐπιστ. III: Φιλίππῳ, 5 (= p. 412d).

Προβλ. περαιτέρω Cic. Tusc. I 46, 110 - 111:

Secundis vero suis rebus volet etiam mori: non enim tam cumultus bonorum iucundus esse potest quam molesta decessio. hanc sententiam significare videtur Laconis illa vox, qui, cum Rhodius Diagoras, Olympionices nobilis, uno die duo suos filios victores Olympiae vidisset, accessit ad senem et gratulatus: « *Morere, Diagora* », inquit, « *non enim in caelum assensurus es* ». Πλουτ. Πελοτ. 34 (= βίοι p. 297, 6): « διὸ βέλτιον ὁ Λάκων τὸν Ὀλυμπιονίκην Διαγόραν ἐπιδόταν μὲν νίους στεφανομένους Ὀλυμπίων, ἐπιδόταν δ' υἱόνους καὶ θνητοῖδους ἀσπασίμους *κάτθανε* », εἶπε, *Λαγόρα* οὐκ εἰς τὸν Ὀλύμπου ἀναβήσῃ ».

Προβλ. τέλος Hor. *carm.* I 3, 38 - 40:

*caelum ipsum petimus stultitia neque
per nostrum patimur scelus*

40 *iracunda Iovem ponere fulmina.*

28. Ἰσθμ. VI 62 - 67 (= 96 - 104):

« »

67 μέτρα μὲν γνῶμα διώκων, μέτρα δὲ καὶ κατέχων ».

29. Πινδ. παιάν. IV (fr. 44), στ. 39 - 44 (= 46 - 52) (= p. 252 Turyn [1952]):
πρβλ. Πλουτ. περὶ φυγῆς 9 (= ἡθ. p. 602 f.).

30. Νεμ. IX 33 - 34 (= 79 - 80)· πρβλ. Πυθ. IV 217 - 218 (= 385 - 386).

31. Πλάτ. Πρωταγ. p. 343b.

32. Παρά Πλάτ. Χαρμ. 12, p. 164 de λέγει σχετικῶς ὁ Κριτίας τῷ Σωκράτει τάδε:

« Σχεδὸν γάρ τι ἔγωγε αὐτὸ τοῦτο φημι εἶναι σωφροσύνην, τὸ γινώσκειν ἑαυτὸν, καὶ ξυμφέρομαι τῷ ἐν Δελφοῖς ἀναθέντι τὸ τοιοῦτον γράμμα. καὶ γὰρ τοῦτο οὕτω μοι δοκεῖ τὸ γράμμα ἀνακείσθαι, ὥς δὴ πρόσρησις οὖσα τοῦ θεοῦ τῶν εἰσιόντων ἀντὶ τοῦ 'Χαῖρε' ὥς τούτου μὲν οὐκ ὀρθοῦ ὄντος τοῦ πρόσρηματος, τοῦ χαίρειν, οὐδὲ δεῖν τοῦτο παρακελεύεσθαι ἀλλήλοις, ἀλλὰ σώφρονεῖν. οὕτω μὲν δὴ ὁ θεὸς προσαγορεύει τοὺς εἰσιόντας εἰς τὸ ἱερὸν διαφέρων τι ἢ οἱ ἄνθρωποι, ὥς διανοούμενος ἀνέθηκεν ὁ ἀναθείς, ὥς μοι δοκεῖ· καὶ λέγει πρὸς τὸν αἰεὶ εἰσιόντα οὐκ ἄλλο τι ἢ 'Σωφρόνει' φησὶν ».

Ἡ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου σαφῆς γνῶσις ἑαυτοῦ, ἐκείνου δηλαδὴ, ὅπερ ἡ ἀνθρωπίνη ὑπαρξὶς καὶ οὐσία εἶναι, ἀποτελεῖ τὴν ἀπολλώνειον ὁδόν, ἣν εὐλαβῶς ἐχώρησαν ἡ τραγικὴ ποίησις, ἡ ἐλληνικὴ φιλοσοφία καὶ ἡ ἐλληνικὴ ἐπιστήμη ἐν τῷ ἔργῳ αὐτῶν τῆς σπουδῆς καὶ μελέτης τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ τῆς μοίρας αὐτοῦ, μάλιστα δ' ὁ Σοφοκλῆς, ὁ Σωκράτης καὶ Θαλῆς ὁ Μιλήσιος.

33. Ὡς τὸ « γνῶθι σαυτὸν », οὕτω καὶ ἄλλα ἀξιωμακνόμενα ἡτὰ ὑπῆρχον ἐν Δελφοῖς, ἅτινα οἱ ἐπὶ τὰ σοφοὶ ὥς ἀπαρχὴν οἰοῦντο τῆς σοφίας αὐτῶν ἀνέτιθεντο τῷ 'Απόλλωνι' (πρβλ. Πινδ. ὕμν. fr. 28 [216] [= p. 236 Turyn, 1952]· Πλουτ. παραμυθ. πρὸς Ἀπολλ. 28 [= ἡθ. p. 116 d]):

« σοφοὶ δὲ καὶ τὸ μῆδεν ἄγαν ἔπος αἶνῃσαν περισσῶς ».

Παρὰ Turyn εὐρίσκει τις καὶ ἄλλα οἰκεῖα χωρία τῆς ἐλληνικῆς γραμματείας. Ἐν γένει πρβλ. σχετικῶς H. Diels, Die Fragmente der Vorsokratiker. Griechisch und deutsch. 10. Aufl. hrsg. von W. Kranz. I, Berlin 1961, σσ. 61 - 66). Ἡ περιφημία τῶν σοφῶν τούτων περὶ τὰ πράγματα καὶ τὰς ὑποθέσεις τοῦ βίου σοφία, ἣτις ἐξηνέχθη καὶ κατεγράφη διὰ τῶν προτάσεων: « Γνῶθι σαυτὸν », « Μῆδεν ἄγαν », « Μέτρον ἄριστον » κ.ο.κ., ἀνταποκρίνεται καθ' ὁλοκληρίαν τῇ διαθέσει καὶ ὑπῆ τοῦ αἰγλήντος πνεύματος τοῦ μεγάλου θεοῦ τῶν Δελφῶν, μεθ' οὗ οὕτω ὑπὸ τῆς παραδόσεως ἄγονται ἐκάστοτε εἰς σύνδεσμον καὶ σχέσεις στενῆς τινος πνευματικῆς οἰκειότητος.

Παρ' Ὁμήρῳ τὸ πρῶτον ἐμφανίζεται ἡμῖν ἡ διάκρισις αὕτη μεταξὺ θεῶν καὶ ἀνθρώπων· οἱ « ἀειλοὶ βροτοὶ » ('Ιλ. Φ 462 - 467· X 31. 74 - 76· Ω 525 - 526· Ὀδ. λ 19· μ 340 - 344· ο 407 - 408) ζῶσιν ἐπὶ τῆς γῆς, οἱ « ῥεῖα ζῶντες θεοὶ » ('Ιλ. Z 138 - 140· Ὀδ. δ 805 - 807· ε 122) ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου. Παρ' Ὁμήρῳ πάλιν τὸ πρῶτον ἐμφανίζεται ἡμῖν ὁ 'Απόλλων ὑπὸ τὸν χαρακτήρα τῆς σωφροσύνης, τῆς ἐλλόγου μετριοπαθείας καὶ τῆς φρονίμου νηφαλιότητος. Ἐν τῇ 5ῃ ῥαψωδίᾳ τῆς « Ἰλιάδος », στ. 297 - 317· 431 - 442 πληττεῖ ὁ Διομήδης καὶ ὀπίπτε ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἀνάσθητον τὸν Αἰνεΐαν, τραυματίζει τὴν Ἀφροδίτην, ἣτις χάριν προστασίας τοῦ φίλου υἱοῦ

ἐξέτεινε περὶ αὐτὸν τὰς λευκάς αὐτῆς χεῖρας καὶ ἐκάλυπεν αὐτὸν διὰ τῶν πτυγμάτων τοῦ φαινοῦ αὐτῆς πέπλου, καὶ ὁρμῇ νῦν ἐκ νέου κατὰ τοῦ θύματος αὐτοῦ, εἰ καὶ ἐγίνωσκεν, ὅτι αὐτὸς ὁ Ἀπόλλων ἐκράτει τὰς χεῖρας αὐτοῦ προστατευτικῶς πρὸ τοῦ Αἰνείου. Τρὶς ὥρμησεν ὁ Διομήδης κατὰ τοῦ Αἰνείου διακαῶς ποθῶν, ὅπως κατακτείνῃ αὐτόν, καὶ τρὶς πάλιν ἀπεκρούσθη ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἄλλ' ὅτε νῦν τὸ τέταρτον ὁ παράφορος οὗτος ἦρωας ὥρμησε κατὰ τοῦ υἱοῦ τῆς Ἀφροδίτης δαίμονι ἴσος, εἶπεν αὐτῷ ὁ μεγαλοπρεπὴς θεὸς τοῦ φωτὸς διὰ φωνῆς δεινῆς καὶ ἰσχυρᾶς, ἣτις ὡς τρομερὰ βροντὴ ἀντηχεῖ, τοὺς ἐξῆς λόγους, δι' ὧν συνίστα τῷ θνητῷ πολέμιστῃ σύνεσιν καὶ φρόνιμον ἐπίσχεσιν τῆς ἀλόγου καὶ ἐξάλλου αὐτοῦ ὁρμῆς καὶ παραφορᾶς ἐναντι τῶν ἀθανάτων θεῶν, εὐλαβῇ ὑποχώρησιν καὶ μετριοπάθειαν :

440 « Φράζεο, Τυδεΐδη, καὶ χάζεο μῆδ' ἐθεοῖσιν
 Ἰσ' ἐθέλε φρονέειν, ἐπεὶ οὐ ποτε φῶλον ὁμοῖον
 ἀθανάτων τε θεῶν χαμαὶ ἐρχομένων τ' ἀνθρώπων ».

Αἱ συναντήσεις τοῦ Ἀπόλλωνος μετὰ τῶν ἰσχυρῶν καὶ τῶν ἀλαζόνων τοῦ κόσμου τούτου καθίστανται πολυφωνα τεκμήρια καὶ σύμβολα περιφανῇ τῆς ἀσθενοῦς ἀβεβαιότητος καὶ τῆς σαθρᾶς εὐπειθείας πάντων τῶν ὄντων τῆς γῆς καὶ δὴ καὶ τῶν μεγίστων ἐν τούτων ἐνώπιον τοῦ σεπτοῦ προσώπου καὶ τῆς ἀκτινοβόλου λάμπσεως τῆς θεότητος. Ἐφ' ὅσον χρόνον ὁ ἄνθρωπος θά ἔχῃ σαφὴ ἔννοιαν καὶ ἀντίληψιν τῆς κραταιᾶς καὶ αἰωνίας μεγαλειότητος τοῦ θεοῦ, οὐχὶ ἄνευ βαθείας συγκινήσεως καὶ ταραχῆς θά ἀναγινώσκῃ τοὺς στίχους ἐκείνους τοῦ Ὀμήρου (Ἰλ. Π 788 - 792), ἐν οἷς περιγράφεται, πῶς ὁ δεινὸς Φοῖβος δι' ὁμίχλης κεκαλυμμένος καὶ οὕτως ἀθέατος παραμένων ἔσθῃ ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης ὀπισθεν τοῦ Πατρόκλου καὶ ἔπληξε διὰ τῶν χειρῶν αὐτοῦ τὸ μετὰφρενον καὶ τοὺς εὐρεῖς ὤμους τοῦ παρατόλμου πολεμιστοῦ, οὐτινος οὕτω τοὺς ὀφθαλμοὺς κατεκάλυψε σκοτοδίνῃ καὶ ἱλιγγος. Διαισθανόμεθα οὕτως ἐνταῦθα ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι οὗτος κυρίως εἶναι ὁ θεὸς ἐκείνος, οὐτινος ἐνώπιον θά καταπέσῃ βραδύτερον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους νεκρὸς καὶ ἀδρανὴς καὶ ὁ ἐξοχώτατος καὶ λαμπρότατος πάντων τῶν Ἀχαιῶν ἡρώων, ὁ Ἀχιλλεύς. Τῷ ἦρωι τούτῳ ἀξιοῦντι ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης παρὰ τῶν ἵππων αὐτοῦ, ἵνα οὗτοι μετὰ τὴν λῆξιν τῆς μάχης σώσωσιν εἰς τὸν ὅμιλον τῶν Δαναῶν τὸν ἡνίοχον Αὐτομέδοντα καὶ μὴ καταλίπωσιν αὐτὸν ἐκεῖ νεκρόν, ὥς τοῦτο ἐπὶ τοῦ Πατρόκλου ἐγένετο, ἀπαντῇ ὁ ἵππος αὐτοῦ Ξάνθος, ᾧ τινι ἡ Ἥρα ἔδωκεν ἀνθρωπίνην φωνήν :

« καὶ λίην σ' ἔτι νῦν γε σάωσωμεν, ὄβριμ' Ἀχιλλεῦ·
 ἀλλὰ τοι ἐγγύθεν ἤμαρ ἀλέθριον οὐδέ τοι ἡμεῖς
 410 αἵτιοι, ἀλλὰ θεὸς τε μέγας καὶ μοῖρα κραταιή ».

(Τ 399 - 410).

Οὐχὶ ἔνεκα βραδύτητος ἢ νοητείας τῶν ἵππων, λέγει περαιτέρω ὁ Ξάνθος ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν θάνατον τοῦ Πατρόκλου, ἀφείλοντο οἱ Τρῶες ἐκ τῶν ὤμων τοῦ ἥρωος τούτου τὰ τεύχη αὐτοῦ,

« ἀλλὰ θεῶν ὄριστος, ὃν ἡύκομος τέκε Λητώ,
 ἔκταν' ἐνὶ προμάχοισι καὶ ἔκτορι κῦδος ἔδωκεν ».

Ἐν τῇ τελευταίᾳ ῥαφιδίᾳ τῆς « Ἰλιάδος », στ. 33 - 54 ὑπόῃ ὁ Ἀπόλλων ἐνώπιον τῶν θεῶν τὸ ἀνάστημα αὐτοῦ μετὰ τοῦ πάθους ἐκείνου τῆς συνέσεως καὶ τῆς εὐγενοῦς σωφροσύνης, ἣτις δεσμεύει ἐν τῷ βίῳ καὶ ἐκτενῶς περιορίζει τὴν παρατόλμον καὶ ἄλογον ἐλευθερίαν, καὶ ὑποδεικνύει αὐτοῖς τὸ ἱερὸν καθήκον, ὅπως παντὶ σθένει κατὰσχωσι τὴν ἀχαλίνωτον ἀπανθρωπίαν τοῦ λεοντοθύμου Ἀχιλλέως, ὅστις

τὸ πῶμα τοῦ Ἑκτορος τὴν δωδεκάτην νῦν ἡμέραν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐξάπτων τῶν ἱππῶν εἶλκεν ἀνηλεῶς περὶ τὸ σῆμα τοῦ φίλου αὐτοῦ Πατρόκλου. Ἐνώπιον τῶν θεῶν κατηγορεῖ ὁ Ἀπόλλων τοῦ Ἀχιλλέως ἐπὶ ἀνοσίφ' ἀσεβεῖα καὶ καρδίας σκληρότητι· τῇ ἥρῳα τούτῳ ἔλλειπει ὁ σεβασμὸς πρὸ τῶν αἰωνίων νόμων τῆς φύσεως καὶ τὸ μέτρον περαιτέρω, ὅπερ καὶ μετ' ἐπωδύνους ἔτι ἀπωλείας δέον πάντοτε, ὅπως δεσπόζῃ πάσης ψυχῆς ἀληθῶς γενναίας καὶ εὐγενοῦς. Τὸν λόγον αὐτοῦ κατακλείει ὁ θεὸς διὰ τῶν φράσεων (στ. 52 - 54):

« οὐ μὴν οἱ τό γε κάλλιον οὐδὲ τ' ἄμεινον
μὴ ἀγαθὸν περ ἔοντι νεμεσσηθέμεν οἱ ἡμεῖς·
κωφὴν γὰρ δὴ γαῖαν ἀεικίζει μενεαίνων ».

Ἐν τῇ περιφήμῳ ἐκείνῃ θεομαχίᾳ τῆς 21ης ῥαψωδίας τῆς «*Ἰλιάδος*» δηλοῦσιν ἑαυτοὺς ἀπροθύμως, ὅπως μετὰσχῶσι τοῦ ἀγῶνος, δύο κυρίως θεοί, ὁ Ἑρμῆς, δηλονότι καὶ ὁ Ἀπόλλων, ὅμως τὸν εἰρηνικὸν καὶ ἥσυχον ἑκατέρου τῶν θεῶν τούτων τρόπον ῥυθμίζουσι κίνητρα καὶ ἐλατήρια ἐντελῶς διάφορα ἀλλήλων. Ὁ Ἑρμῆς, ὁ πανοῦργος οὗτος θεὸς τῆς ἀπάτης καὶ τῆς κλοπῆς, τὸ πνεῦμα τῆς τυφλῆς τύχης καὶ τῶν εὐνοϊκῶν εὐκαιριῶν, οὐδαμῶς ἔχει ἐν νῷ, ὅπως ἀναλάβῃ ἀγῶνά τινα ἐναντίον τῆς μεγάλης θεᾶς Ἀθηνᾶς· καθὰ οὗτος τῇ θεᾷ ταύτῃ λέγει (στ. 498 - 501), ἀποτελεῖ ἔργον δεινὸν καὶ ἐπιμοχθον ὁ διαπληκτισμὸς μετὰ τῶν συζύγων τοῦ νεφεληγερέτου Διὸς· ἐλευθέρας καὶ κατὰ τὴν διάθεσιν τῆς ψυχῆς αὐτῆς δύναται ἡ Ἀθηνᾶ, ὅπως καυχῆθῃ ἐν Ὀλύμπῳ, ὅτι ἐνίκησε τὸν Ἑρμῆν ἐν τῇ μάχῃ διὰ τῆς συντριπτικῆς αὐτῆς ἀκτῆς. Πόσον διαφόρος ὅμως προσφέρεται ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ Ἀπόλλων! Δι' ὀρμητικὸν λόγον προκαλεῖ αὐτὸν ὁ Ποσειδῶν εἰς μονομαχίαν (στ. 436 - 460), ὅμως ποῖαν πνοὴν σεμνῆς ὑπερηφανίας ἀναδίδει ἡ ἥρεμος αὐτοῦ ἀπάντησις (στ. 462 - 467)! Οὐχὶ «*σώφρων*» θὰ ἦτο ὁ Ἀπόλλων, εἰ οὗτος ἀνελάμβανε ἀγῶνά τινα κατὰ τοῦ Ποσειδῶνος χάριν τῶν «*δειλῶν βροτῶν*», οἵτινες ὅμοιοι ὄντες τοῖς φύλλοις ἄλλοτε μὲν διάφυροι καὶ λαμπροὶ εἶναι τρώγοντες τοὺς καρποὺς τῆς γῆς, ἄλλοτε δὲ ἀκάρδιοι, ἄψυχοι καὶ ἄτολμοι φθίνουσιν· οἱ δύο θεοὶ ὀφείλουσιν, ὅπως τάχιστα παύσωνται τῆς μάχης, μόνους δὲ καταλίπωσι τοὺς θνητοὺς πολεμιστὰς πρὸς περαιτέρω διεξαγωγὴν τοῦ ἀγῶνος. Καὶ ὅτε ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ Ἀρτεμις μετὰ γνησίως γυναικίῳ φρονήματος καὶ πάθους κατελέγχει αὐτὸν ὡς δειλὸν καὶ ἀνάξιον κτήτορα τοῦ τόξου (στ. 472 - 477), οὗτος οὐδεμίαν ἀπάντησιν παρέχει αὐτῇ, ἀλλ' ἀπέρχεται σιωπῶν (στ. 478).

Ὡς τὴν ἑαυτοῦ προσωπικότητα οὐδαμῶς ἐξαίρει, διὰ δὲ τῶν δελφικῶν αὐτοῦ ῥήσεων οὐδέποτε παρὰ τῶν πιστῶν ἀξιοῖ τὴν σύνθεσιν καὶ ἐξαγγελίαν ἰδίων χάριν αὐτοῦ ὕμνων τιμῆς καὶ εὐλαβοῦς ἐπαίνου, οὕτως οὐδαμῶς ἀνέχεται ὁ Ἀπόλλων λόγους περὶ τῆς αἰωνίας δῆθεν ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀτόμου θεωρουμένου ἢ περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Ἡ ὑπερφυῆς ἀποκάλυψις τοῦ θεοῦ τούτου ἔχει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσι τὴν ἔννοιαν κατευθύνσεως τῆς προσοχῆς τοῦ ἀνθρώπου οὐχὶ ἐπὶ τὴν ἀξίαν καὶ ὑπεροχὴν τῆς ἰδίας αὐτοῦ ὑπάρξεως καὶ οὐσίας ἢ ἐπὶ τὴν ἰδιαιτέραν δῆθεν ὑψηλότητα τῆς ἀτομικῆς αὐτοῦ ψυχῆς, ἀλλ' ἐπ' ἐκεῖνο κυρίως, ὅπερ ὑπὲρ τὰ πράγματα καὶ τὰ πρόσωπα ἵσταται, ἐπὶ τὸ ἀμετάβλητον δηλαδὴ καὶ ἀναλλοίωτον ὄν, ἐπὶ τὰς αἰωνίους καὶ ἀκαταλύτους μορφάς τοῦ ἀθανάτου καὶ ἀσυλλήπτου ἀείρου. Ἐκεῖνο, ὅπερ ἡμεῖς ἐκ συνθηεῖας πραγματικότητος καλοῦμεν, ἡ συγκεκριμένη δηλαδὴ ὑπαρξίς καὶ οὐσία μετὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς συναισθημάτων τῆς ἡδονῆς ἢ τοῦ πόνου, τῆς ὑπερηφανίας ἢ τῆς ταπεινότητος, τῆς ἀγάπης ἢ τοῦ μίσους καὶ τῶν τοιοούτων, βυθίζεται παρὰ τῇ Ἀπόλλωνι εἰς τὴν ἀφάνειαν, ὡς τοῦτο ἐπὶ τῶν κυμάτων ἀκριβῶς τῆς θαλάσσης συμβαίνει. Αἰώνιον καὶ θεῖον μεταξὺ τῶν θεῶν εἶναι καὶ παρα-

μένει ἡ «μορφὴ» κυρίως. Τὰ ἰδιαίτερα καὶ μοναδικὰ ἢ τὰ ἔκτακτα καὶ ἀσυνήθη γεγονότα, τὰ ἄτομα μετὰ τῆς τοπικῶς καὶ χρονικῶς λίαν περιορισμένης καὶ ἀπίτης οὕτως εἰπεῖν παρουσίας αὐτῶν, ἀποτελοῦσι τὴν ὕλην μόνον, δι' ἧς ἐμφανίζονται ἡμῖν αἱ μορφαὶ ἀπλῶς τοῦ ἀναλλοιώτου καὶ αἰωνίου.

Ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ τούτου λοιπὸν ἐκτενῶς καὶ βαθέως συνέχεται ὁ Πίνδαρος, ὁ εὐγενὴς οὗτος καὶ σεπτὸς κήρυξ τῆς εὐλαβοῦς συνέσεως καὶ τῆς αὐτογνώσεως, τοῦ μέτρου καὶ τῆς εὐρύθμου καὶ φρονίμου τάξεως.

34. Νεμ. VI 1-4 (= 1-6).

35. Νεμ. VI 4-5 (= 6-7).

36. Πάντα ταῦτα ἀνακαλοῦσιν εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου (Ματθ. 5, 48), οὗς οὗτος κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλίαν ἀπευθύνει πρὸς τὰ πλήθη: «Ἔσεσθε οὖν ὡς ἐγώ, ὅσπερ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστιν», ἐνθα ὁ τύπος τοῦ μέλλοντος τῆς ὁριστικῆς: «ἔσεσθε» ἔχει τὴν ἔννοιαν προστακτικῆς: «γένησθε». Πρβλ. ἔτι Ἰακ. 1, 4· LXX Λευϊτ. 19, 2· Δευτερον. 18, 13.

37. Ἰσθμ. I 41-46 (= 57-64).

38. Ὀλ. V 15-16 (= 35-36). Πρβλ. Ἦσ. ἔργ. 289-292:

«τῆς δ' ἀρετῆς ἰδρώτα θεοὶ προπάροινεν ἔθηκαν
290 ἀθάνατοι μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος ἐς αὐτὴν
καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον· ἐπὴν δ' εἰς ἄκρον ἵκηται,
ὀηδιὴ δὴ ἔπειτα πέλει χαλεπὴ περ ἐοῦσα».

39. Νεμ. V 46-47 (= 85-86).

40. Ὀλ. IX 30-42 (= 41-59).

41. Πυθ. X 22-27 (= 35-43)· (δ. ἄνωτ., σημ. 27).

42. Πρβλ. Ὀμ. Ὀδ. θ 147-148, ἐνθα ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλκινόου Εὐρύαλος λέγει τῷ Ὀδυσσεὶ μεταξὺ ἄλλων τάδε:

«οὐ μὲν γὰρ μεῖζον κλέος ἀνέρος, ὄφρα κ' ἔρσιν,
ἢ ὅ,τι ποσσίν τε ῥέξῃ καὶ χερσίν ἔῃσιν».

43. Ὀλ. VIII 87-90 (= 160-165).

44. Ὀλ. Πυθ. III 103-115 (= 184-205).

45. Ὀλ. VIII 5-7 (= 7-9). Ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἀρετὴν ταύτην κυρίως λέγει παρὰ Πλάτωνι (συμπ. 27 p. 208 cd) ἡ Διοτίμα τῷ Σωκράτει, ὅτι δεινῶς οἱ ἄνθρωποι ἐρωτῇ συνέχονται, ὅπως ὀνομαστοὶ γίνονται καὶ εἰς τὸν αἰὶ χρόνον ἀθάνατον καταθέσονται κλέος· ὑπὲρ τούτου πάντες οἱ ἄνθρωποι ἔτοιμοι εἶναι, ὅπως κινδύνους τε κινδυνεύσων ἐτι μᾶλλον ἢ ὑπὲρ τῶν παίδων καὶ χρημάτων ἀναλίσκωσι καὶ πόρους πονῶσι οἰουσδήποτε καὶ ὑπεραποθνήσκωσιν. Οὐδαμῶς ἢ Ἀλκίσις θὰ ἀπέθνησκεν ὑπὲρ Ἀδμήτου ἢ ὁ Ἀχιλλεύς θὰ ἀπέθνησκεν ἐπὶ τῷ Πατρόκλῳ ἢ θὰ προαπέθνησκεν ὁ Κόδρος ὑπὲρ τῆς βασιλείας τῶν παίδων, εἰ μὴ ἐνόμιζον, ὅτι θὰ ὑπάρξῃ ἀθάνατος μνήμη τῆς ἀρετῆς αὐτῶν. Ὑπὲρ ἀρετῆς ἀθανάτου καὶ τοιαύτης δόξης εὐκλεοῦς πάντες πάντα ποιοῦσι καὶ διὰ καί, ὅσῳ ἀμείνους εἶναι, τοσούτῳ μᾶλλον διότι ἀθανάτου πράγματος ἐρῶσιν.

46. Ἰδιαίτερος ὁ Πίνδαρος ἐξαίρει τὴν ἀρετὴν τῆς «σοφίας». Τῆς λέξεως ταύτης ποιεῖται χρῆσιν ὁ Θηβαῖος ποιητὴς πρὸς δῆλωσην ἐξόχων καὶ περιφανῶν πνευματικῶν δεξιότητων καὶ δυνάμεων, μάλιστα δ' ἐκείνων τούτων, αἵτινες ἐμφυτον χαρακτῆρα ἔχουσιν. Διδακτὴ γνώσις καὶ πνευματικὴ ἰσχὺς ἔχει παρὰ Πινδάρῳ δευτερεύουσας σημασίας.

μεν' κάλλιστα τιμῶνται τὰ ἔργα ταῦτα, εἰ μηδαμῶς μνημονεύονται· τοὺς φύσει ἀγαθούς μόνον ὀφείλει τις, ὅπως ἐπαινῇ. Εὐχερέστερον κτᾶται τις δόξαν καὶ τιμὴν, ἀξίωσιν καὶ εὐδοκίμῃσιν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἐκείνης, ἥτις ἀρμόζει καὶ προσήκει αὐτῷ καὶ ἀκόλουθος εἶναι τῇ φύσει καὶ διαθέσει αὐτοῦ. Διάφοροι ἀλλήλων εἶναι παρὰ τοῖς ἀνθρώποις αἱ μελέται, αἱ ὁρμαὶ καὶ αἱ ἄμิลλαι αὐτῶν, αἱ σπουδαὶ καὶ ἐπιμέλειαι αὐτῶν, αἱ φιλοτιμίαι καὶ ἐπιδιώξεις αὐτῶν, τὰ σπουδάσματα καὶ ἐπιτηδεύματα αὐτῶν· ἡ προαίρεσις, ἡ ἔφεσις καὶ ὁ ζῆλος αὐτῶν· ὑψηλαὶ καὶ δυσχερεῖς εἶναι αἱ σοφίαι· (Ὁλ. IX 107 - 116 [= 151 - 162]).

Ἐπὶ τῇ ἐκ φύσεως εὐδοξίᾳ πᾶς τις ἐπαίρεται καὶ μέγα φρονεῖ· ὁ οὐδεμίαν ἔχων φυσικὴν ὁρμὴν οὐδὲ εὐφύιαν, διδακτὰ δὲ πάντα, ἐξ ἐπιτηδεύσεως δηλαδὴ καὶ μαθήσεως, σκοτεινὸς εἶναι καὶ οὐχὶ ὁμοίως ἐκλάμπει· οὐχὶ τὰ αὐτὰ φρονεῖ οὗτος, ἀλλὰ διὰ τὸ σαθρὸν τῆς ἐπιτηδεύσεως εὐμαρῶς μεταβάλλεται ἀφ' ἑτέρων εἰς ἕτερα· οὐδέποτε οὗτος ἐπ' ἔν ἔργον ὁρμήσας συντελεῖ τοῦτο, ἀλλ' ἐπὶ πολλὰς ἀρετὰς ἐρχόμενος ἀπογεύεται μόνον τούτων· οὐδέποτε οὗτος ἀσφαλῶς ἐπιβαίνει τοῖς καλοῖς, ἀλλ' ἅπτεται ἀτελῶς πολλῶν ἀρετῶν καταψευδόμενος ἐκάστοτε τῆς ἐλπίδος. Ὁ Ξανθὸς Ἀχιλλεὺς παῖς ὢν περὶ ἀθύρματα ἡσχολεῖτο ἐν τοῖς δόμοις τῆς Φιλύρας, ὅμως καὶ ταῦτα εἰς μεγάλα ἔργα μετεποίει· δι' ὀξεῖων βολῶν συνεχῶς οὗτος μάχας κατειργάζετο· πάλλων βραχυσιδίηρον δόρυ ἐφόνευσε πλήθος τῶν γενναιοτέρων ζώων, λεόντων τε καὶ συῶν ἀγρίων· τὰ σώματα τούτων ἀσθμαίνοντα ἐκόμιζεν ὁ Ἀχιλλεὺς παρὰ τὸν Κρονίῳν Κένταυρον· ἄνευ κυνῶν καὶ δολίων περιφραγμάτων, ἀλλὰ διὰ τοῦ συγγενοῦς αὐτῷ ἡρωικοῦ φρονήματος, διὰ τῆς ἐμφύτου μόνον ἰσχύος καὶ ταχυτήτος αὐτοῦ ἔκτεινεν ὁ νεαρὸς Ἀχιλλεὺς ἐλάφους· τῶν ἀνδραγαθημάτων τούτων ἔνεκα ἐθαύμαζον αὐτὸν ἡ Ἀρτεμις καὶ ἡ Θραεσία Ἀθηνᾶ· (Νεμ. III 38 - 50 [= 70 - 90]). Τὰ ἐκ φύσεως ἀγαθὰ προκρίνει ὁ Πίνδαρος τῶν ἐκ διδασκαλίας παραγινόμενων. Ἐκεῖ μόνον συντελεῖται καρποφόρος καὶ εὐτυχὴς ἀγωγή, ἐνθα ἐμφυτος ἀρετὴ ὑφίσταται, ὥς τοῦτο ἐπὶ τῶν ἐπιφανῶν καὶ λαμπρῶν τροφίμων τοῦ Χείρωνος συνέβαινε, τοῦ Ἀχιλλέως δηλαδὴ, τοῦ Ἰάσονος καὶ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, παρ' οἷς διὰ τὴν εὐγενίαν αὐτῶν καταγωγὴν εὐστόχως τε καὶ εὐδαιμόνως ἔδρα τὸ ὑπέροχον τοῦ καλοῦ Κενταύρου διδακτικὸν ἦθος· (Νεμ. III 41 - 53 [= 75 - 95]). Ὑπὸ τὴν διασάφησιν ταύτην νοοῦμεν τὸ περιεχόμενον τῆς φράσεως: «ἐπικρατεῖν δύνασθαι»· (Νεμ. VIII 5 [= 9]). Ἀγαπητὸν καὶ εὐτακτὸν εἶναι, ἂν τις τῆς εὐκαιρίας καὶ τοῦ δέοντος καιροῦ μὴ ἀποσφαλεῖς πρὸς ἕκαστον ἔργον δύναται, ὅπως βελτιόνων ἐκάστοτε ἐρώτων ἐπιθυμῇ, ἀπέχῃται δὲ τῶν φαύλων καὶ οὕτως εὐδαιμόνως πάντοτε ἐπικρατῇ.

Κοινὴ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσιν ἦτο ἡ πίστις, ὅτι τὰ δῶρα τῆς φύσεως ὑπερεῖχον τῶν διὰ διδασκαλίας καὶ μαθήσεως κτωμένων πλεονεκτημάτων. Παρ' Εὐριπίδῃ (Ἰππόλ. 73 - 81) φέρεται ὁ Ἰππόλυτος τῷ ἀγάματι τῆς Ἀρτέμιδος πλεκτὸν στέφανον κοσμήσας αὐτὸν ἐξ ἀκηράτου λειμῶνος, ἐνθα οὕτε ποιμὴν ἀσεβῶν ἐναντὶ τῆς ἱερότητος τοῦ τόπου βόσκει τὰ ποίμνια αὐτοῦ οὕτε σιδηροῦν δρέπανον ἀποκόπτει τὴν τρυφερὰν γλόχην, ἀλλὰ μόνον ἡ μέλισσα ἐπιτερχῶς ἐν ὥρᾳ ἔαρος βομβοῦσα διασχίζει τὴν μυροβόλον ἀμόσφαιραν τῆς περιοχῆς. Ἡ Αἰδὼς γεωργεῖ τὸν λειμῶνα τούτου καὶ διὰ τῶν ποταμίων δρώσων κηπεύει καὶ ποτίζει αὐτόν· πνοὴ ἀμολύντου ἀγνότητος καὶ αἰδοῦς παρθενικῆς κυριαρχεῖ ἐνταῦθα. Ἐκείνοις μόνους ἐδόθη ἡ ἀδεια, ὅπως δρέπονται καὶ καρπῶνται τοῦ λειμῶνος τούτου τὰ ἄνθη, οἵτινες οὐδένης διδακτοῦ μετέλαβον, ἀλλ' ἐν τῇ φύσει ἔτυχον τῆς σωφροσύνης· οἵτινες οὐχὶ διδασκτὴν, ἀλλ' ἐκ φύσεως ἔχουσι τὴν ἀρετὴν ταύτην· (περὶ τοῦ ἀλληγορικοῦ χαρακτήρος ἐνταῦθα τῶν λόγων τοῦ Ἰππολύτου πρβλ. τὰ ἀρχαῖα σχόλια: Scholia in Euripidem. Coll., rec., ed. E. Schwartz. II, Berolini 1891, p. 13 - 16. Ἀναφορικῶς πρὸς τὸν θρησκευτικὸν χαρακτῆρα τῆς θεᾶς «Αἰδοῦς» πρβλ. κυρίως U. v. Wilamowitz.

witz - Moellendorff, Euripides Hippolytos. Griechisch und deutsch. Berlin 1891, σ. 191).

Ἄλλοι ἄλλα φιλοτεχνοῦσιν ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει, ὅπως ἀγωνίζεται καὶ ἐπιδόκητι, ὁμοως χωρῶν ἐν τούτῳ ἐντελὺς ἐπὶ εὐθείᾳ ὁδῶν, ἃς προδιαγράφει αὐτῷ ἡ φυσικὴ αὐτοῦ διάθεσις' (Νεμ. I 25 [= 36]· πρβλ. Ὀμ. Ἰλ. N 726 - 734). Παρὰ τὴν ὁμοιότητα πάντων τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸ θεῖον, ἴστανται παρὰ ταῦτα ὁ νοῦς καὶ ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἐπὶ διαφορῶν βαθμίδων ἀναπτύξεως καὶ τελειότητος· πολλοὺ δεῖ, ὅπως πάντες οἱ ἄνθρωποι τέλειοι ἐν ἀρετῇ γένωνται· τοῦτο κατὰ μέγαν βαθμὸν ἡρηται ἐκ τῆς καταγωγῆς κυρίως, ἥτις προδιαγράφει καὶ προσδιορίζει ἐκτενῶς τὴν πρόσδον αὐτῶν καὶ ἐξέλειν.

Παρὰ ταῦτα ζῶνται καὶ ἄπαυστοι εἶναι αἱ παραινέσεις, αἱ παρακελεύσεις καὶ αἱ προτροπαί, ἃς ὁ Πίνδαρος πρὸς ἐκείνους ἀπευθύνει, οἵτινες ἔχουσι τὴν εὐτυχίαν τῆς καταγωγῆς ἐξ ὑψηλοῦ τινος γένους καὶ ἐπιφανοῦς. Ὁφείλουσιν οὗτοι, ὅπως ἀναδείξωσιν ἑαυτοὺς ἀξίους τῶν πατέρων αὐτῶν καὶ μὴ καταισχύνωσι τὸ γένος αὐτῶν. Ἡ δόξα παντὸς μέλους γένους τινὸς ἀκτινοβολεῖ ἐπὶ πᾶν τὸ γένος τοῦτο' (Πυθ. VI 14 - 18 [= 15 - 18]). Οἱ ἀγαθοὶ παῖδες τοῦ Λάμπωνος ἐτίμων διὰ τῶν νικῶν αὐτῶν τὴν φρατρίαν αὐτῶν καὶ κατέβρεχον αὐτὴν διὰ τῆς καλλίστης δρόσου τῶν Χαρίτων' (Ἰσθμ. VI 57 - 62 [87 - 96]· πρβλ. Νεμ. XI 19 - 21 [= 24 - 26]). Ἐπαινεῖ ὁ Πίνδαρος ἐκάστοτε ἐκείνους κυρίως τῶν νικητῶν, οἵτινες ἐπὶ τῶν ἱχνῶν τῶν ἐνδόξων αὐτῶν προγόνων χωροῦσιν. Οὕτως ἐπὶ παραδείγματος ὁ τῷ γένει τῶν Ἀλευαδῶν ἀνήκων Ἰπποκλῆς διὰ τῆς βουλήσεως τοῦ Ἀπόλλωνος ἐνίκησε χωρήσας ἐπὶ τὰ ἱχνη τοῦ Ὀλυμπιονίκου πατρός, ἐμπλεως δ' ὦν τῆς ἐμφύτου τῷ γένει αὐτοῦ ἀρετῆς' (Πυθ. X 10 - 14 [= 15 - 23]). Περὶ τοῦ Ἀθηναίου Τιμοδήμου λέγει ὁ ποιητὴς (Νεμ. II 6 - 10 [= 9 - 16]), ὅτι θὰ δρέψῃ τὰ ἀνθη τῆς νίκης, εἰ ἡ μοῖρα κατευθύνει καὶ ἀπροάγει αὐτὸν ἐπὶ τῆς πατρίας ὁδοῦ κόσμον ὄντα καὶ δόξαν τῶν Ἀθηνῶν. Ἐπαινεῖ ὁ ποιητὴς τὸν Ῥόδιον Διαγόραν (Ὀλ. VII 90 - 92 [= 165 - 170]), διότι οὗτος βαδίζει εὐθυπορῶν τὴν ἐχθρὰν τῆς ὕβρεως ὁδὸν σαφῶς μαθὼν, ὅσα ἐχρησμάδισαν αὐτῷ καὶ ὑπέθεντο αἱ τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ πατέρων ὀρεταὶ φρένες. Ὁ Αἰγινήτης παλαιότης Ἀριστομένης ἐγκωμιάζεται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ (Πυθ. VIII 36 - 57 [= 48 - 77]· πρβλ. Νεμ. V 43 [= 80]· Ἰσθμ. III 13 - 14 [= 21 - 22]· VIII 64 - 65 C [= 139 - 145]), διότι οὗτος λαμπρύνει τὸ ὄνομα τοῦ γένους αὐτοῦ ἀκολουθῶν ἐν ταῖς νίκαις τοῖς ἱχνεσι τῶν θεῶν αὐτοῦ· ἐπιβεβαίωι ὁ Ἀριστομένης τὴν ῥῆσιν ἐκείνην τοῦ Ἀμφιαράου, ὅτι ὁ εὐγενὴς λογισμὸς ἀκτινοβολεῖ διὰ τῆς καταγωγῆς ἐκ τῶν πατέρων ἐπὶ τοὺς υἱούς· ὅτι τὰ εὐγενῆ τέκνα σφύζουσι τῶν γονέων τὴν ἀρετὴν. Καὶ ὁ Πίνδαρος προσοπικῶς ἔχει τὴν ὑπερήφανον αἰσθησιν, ὅτι τὰς ὑπὸ τοῦ θεοῦ δωρηθείσας αὐτῷ ἀρετάς, τὴν ἐμπνευσιν καὶ τὴν ποίησιν, ὕψωσεν εἰς ἰδίαν ἀρετὴν, ἥτις κατέστησεν αὐτὸν οὐχὶ ἀπλῶς σύμβουλον καὶ διδάσκαλον ἀνθρώπων ὁμοίως αὐτῷ κοινωνικῆς τάξεως, ἀλλὰ καὶ ἰσάξιον ἐτι τῶν ἐν τοῖς ἀγῶσι νικητῶν, οἷς διὰ τοῦ ἔσματος τὸ πρῶτον χορηγεῖται ἡ ἀθανασία' (πρβλ. Πυθ. II 52 - 96 [= 96 - 175]· Νεμ. V 1 - 6 [= 1 - 10]).

Τὸ γένος μεγίστην ῥοπὴν, δύναμιν καὶ ἐπιρροὴν ἀσκει ἐπὶ τοῦ ἐν αὐτῷ γεννωμένου αἰσίου· ἐν τῷ γένει ὑπάρχουσι πάντες οἱ ὅροι, ἐξ ὧν ἡρηται ἡ πνευματικὴ καὶ ἡθικὴ πρόοδος τοῦ ἀνθρώπου. Ἐκ τῶν εὐγενῶν, τῶν μελῶν ἐλευθερίων καὶ μεγαλοψύχων γενῶν, ἐκβλαστάνουσιν οἱ ἀγαθοὶ καὶ «σοφοί», ἐφ' οἷς δαιμονίως δορὲ ὁ ὑψηλὸς λογισμὸς ἐνδόξων προγόνων ὁδηγῶν εἰς τὴν σφαιρὰν τῶν ὑψηλῶν καὶ μεγάλων ἔργων. Χρηστότης, δραστηριότης καὶ εὐγενὴς λογισμὸς ἀποτελοῦσι κατὰ Πίνδαρον ἔμφυτα τοῦ ἀνθρώπου πλεονεκτήματα καὶ οὕτω πᾶς, ὅστις ἐκ ταπεινοῦ καὶ οὐχὶ ἀριστοκρατικοῦ γένους προέρχεται, ματαίως ἀγωνίζεται πρὸς κτήσιν τούτων.

Ὁ ἄνθρωπος δύναται, ὅπως καλλιεργῇ τὰς διαφόρους ἀρετάς, ἐφ' ὅσον τὰ σπέρματα αὐτῶν ἐναργῶς ὑπάρχουσιν ἐν τῇ ψυχῇ καὶ τῷ λογισμῷ αὐτοῦ κατὰ τινα κληρονομικὴν ἀνάληψιν τούτων ἐκ τοῦ ἡθικοῦ καὶ πνευματικοῦ κόσμου τοῦ ἀριστοκρατικοῦ αὐτοῦ γένους. Ὁ Πίνδαρος ἐπὶ τοῦ προκειμένου ποιεῖται πάντοτε λόγον περὶ «*μόχθων*» καὶ «*πόνων*», οὓς ὀφείλει τις, ὅπως ἀναλαμβάνῃ ἐκάστοτε ἐν Ὀλυμπίᾳ ἢ ἐν ἄλλῃ τινὶ τόπῳ ἀγῶνος, ἵνα κτήσῃται τὴν χάριν καὶ τὴν αἰγλην τῆς ἀρετῆς. Τῶν αὐτῶν λέξεων ποιεῖται χρῆσιν ὁ Πίνδαρος καὶ πρὸς δῆλῳσιν καὶ τοῦ χαλεποῦ ἐπὶ καμάτου τῶν γεωργῶν κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν ἀγροτικῶν αὐτῶν ἐργασιῶν. Ἡ διαφορὰ τῶν «*μόχθων*» καὶ «*πόνων*» τῶν ἀγωνιστῶν ἐναντι τῶν «*μόχθων*» καὶ «*πόνων*» τῶν γεωργῶν κεῖται ἐν τῷδε τῷ σημείῳ κυρίως, ὅτι δηλαδὴ οἱ ἀγωνισταὶ ἐπιδιώκουσιν οὐχὶ τὴν κτήσιν ἄρτου καὶ ὑλικῶν ἐν γένει ἀγαθῶν, ὥς τοῦτο οἱ γεωργοὶ πράττουσιν, ἀλλὰ τὴν ἐπιτυχίαν σκοπῶν πνευματικοῦ κυρίως καὶ ἡθικοῦ χαρακτῆρος ἐν τινὶ ὑψηλότερῳ σφαίρᾳ τοῦ βίου.

Παρατηρητέον ἐνταῦθα συλλήβδην, ὅτι παρὰ Πινδάρῳ καὶ τῇ κοινῳνίᾳ τῶν εὐγενῶν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ μόνον αἱ νῖκαι ἐν ταῖς πανελληνίοις ἐορταῖς ἀπετελοῦν τὴν πρώτην εὐκαιρίαν πρὸς σαφῇ καὶ βεβαίᾳ δῆλῳσιν τῆς ἀρετῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ εὐγενὴς καταγωγὴ δημιουργεῖ ὑψηλὰ καθήκοντα καὶ ἀπαραβιάστους ὑποχρεώσεις. Ἡ ἀρετὴ ἀποτελεῖ κυρίως πλεονέκτημα τῶν εὐγενῶν ἡρτῆται αὕτη ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ γένους κληροδοτηθείσης φυσικῆς τοῦ ἀνθρώπου συγκροτήσεως, ἐκ τῆς «*φυσῆς*», ἣτις οὐδαμῶς ἀντικαθίσταται ἢ ἀναπληροῦται ὑπὸ τῆς μαθήσεως καὶ τῆς σπουδῆς. Ἀναντιρρῶτως δέον, ὅπως προσεπέρχεται καὶ ἡ პროσωπικὴ δραστηριότης καὶ ἡ πρόθυμος διεξαγωγὴ ἔργων μεγάλων τε καὶ σπουδαίων. Εὐσέβεια, σωφροσύνη, μέτρον, αἰδῶ, χρηστοτήτα, ἀλήθειαν, ἀνδραγαθίαν, σπουδαιότητα, πιστὴν φιλίαν, μεγαλόψυχον φιλοξενίαν καὶ γενναιοδωρίαν ἀναμένει τις κυρίως ἐκ τοῦ εὐγενοῦς ἀνδρός, ἐκ τῆς βιωτικῆς αὐτοῦ εὐφυΐας, τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ μορφώσεως καὶ τῆς ἐμφύτου αὐτοῦ ἱκανότητος πρὸς ἐπιτυχὴ ἐκάστοτε ἐμπρακτον δράσιν. Σπουδὴ πρὸς κτήσιν ὑλικῶν ἀγαθῶν καὶ κέρδους εἶναι δικαία, ὁμως οὐδαμῶς εἶναι ἐπιτετραμμένον, ὅπως τοῦτο ὁδηγῇ εἰς ἐκβιασμόν τῶν ἀσθενεστέρων. Ἐκ τῆς δικαιοσύνης ἐκάστου μέλους τῆς τάξεως τῶν εὐγενῶν κυρίως ἡρτῆται ἡ εὐτυχὴς σύνθεσις καὶ συγκρότησις τῆς κοινῳνίας, ἡ ἑσωτερικὴ εἰρήνη, ἡ πρόοδος καὶ ἡ προκοπὴ τῶν πόλεων. Διὰ τῆς νίκης ἐν ταῖς πανελληνίοις ἐορταῖς κτᾶται δόξαν οὐ μόνον ὁ νικητὴς αὐτός, ἀλλὰ καὶ τὸ γένος καὶ ἡ πατρίς αὐτοῦ.

Πιστεύει ὁ Πίνδαρος τῷ κόσμῳ τῶν εὐγενῶν. Ἡ νίκη ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ τοῖς ἄλλοις τόποις τῶν πανελληνίων ἀγῶνων ἀποτελεῖ παρ' αὐτῷ τὸ στεφάνωμα τῆς ζωῆς, τὸ ὕψιστον ἔργον τοῦ ἀνδρός. Ὁ νικητὴς ἀμείβεται διὰ τῆς φήμης καὶ τῆς δόξης, ἣν τὸ ἔσχατο τοῦ ψάλτου φέρει μέχρι τῶν ἀπωτάτων χωρῶν κατὰ πάσας τὰς μελλούσας γενεάς. Τὸ ἔσχατο τοῦτο διασφαλίζει τὴν ἀθανασίαν τοῦ νικητοῦ. Ὁ ποιητὴς εἶναι τοῦ ἔσχατος ὁ δημιουργός· αἱ Μοῦσαι ἐδωρήσαντο αὐτῷ τὴν ἱκανότητα τῆς εὐχεροῦς συνθέσεως ἔκτων· αἱ Χάριτες συνάπτουσιν αὐτὸν μετὰ τοῦ νικητοῦ. Ἔργον καὶ ἔσχατο, σωματικὴ καὶ μουσικὴ ἀρετὴ συμπληροῦσιν ἀλλήλα καὶ συγκροτοῦσιν ἐνιαῖόν τι καὶ ἀδιαίρετον ὅλον. Τούτου ἕνεκα ἰσάζιον τῷ Ἰέρωνι θεωρεῖ ἑαυτὸν ὁ ποιητὴς, σύμβουλον καὶ φίλον αὐτοῦ· νοῦθεσίας καὶ παραinéσεις παρέχει ὁ ποιητὴς τῷ κόσμῳ τῶν εὐγενῶν ἀποτρέπων τῆς ὑπερηφανίας καὶ τῆς ἀγερόχου καὶ ἀμέτρου σπουδῆς καὶ ὑποδεικνύων τὰ ἡθικὰ ἐκείνα καθήκοντα, ὧν τὴν ἐκτέλεσιν ἐπιτάσσει ἡ εὐγενὴς καταγωγὴ. Ἐν παντὶ ἔσχατο ποιεῖται ὁ Πίνδαρος λόγον περὶ ἑαυτοῦ κατὰ τὴν πορείαν τῆς συνθέσεως παντὸς ἔσχατος κτᾶται ἐκάστοτε τὸ ὑποκειμενικὸν στοιχεῖον, ἡ φιλία μετὰ τοῦ νικητοῦ καὶ ὁ ἀγὼν κατὰ τῶν φθονεῶν ἐπικρίσεων, δεσπόζουσαν θέσιν. Ἄλλ' ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ ὁ ποιητὴς οὐδαμῶς ἔχει τὸ συναίσθημα, ὅτι χωρίζε-

ταὶ τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ ἢ ὅτι πολὺ ὑπὲρ αὐτοὺς ὑπόψι ἐαυτὸν. Θεωρεῖ ἐαυτὸν ἀπλῶς ὡς ἓνα τούτων, ὡς τὸν κλητὸν διερμηνέα τῶν συναισθημάτων καὶ τῶν λογισμῶν αὐτῶν· πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν φέρει τὰ ἀρχαῖα ἐκεῖνα ἰδεώδη, ἀτὰρ ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν ζῶσι καὶ ἀκαμάζουσιν. Θεωρεῖ ὁ ποιητὴς ἐαυτόν, ὡς ὁ Σόλων, μέλος τῆς κοινωνίας, ἣ ὑπηρετεῖ.

Ἡ ἀριστοκρατικὴ φλὲξ τοῦ Πινδάρου ἐξέτρεφε παρ' αὐτῷ συναισθήματα δυσνοίας καὶ ἀπεχθείας ἐναντι οὐ μόνον τοῦ δημοκρατικοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ τυραννικοῦ ἔτι, πολιτεύματος. Τῶν ἀνὰ τὴν πόλιν πραγμάτων εὐρίσκων ὁ ποιητὴς ἐκεῖνα κυρίως ἐπὶ πλείστον χρόνον θάλλοντα, ὅσα οὐχὶ τὸ ἄκρον τῆς εὐδαιμονίας ἔχουσι, μέμφεται τὰς τυραννίδας, μέμφεται τοὺς τῆς ὑψηλῆς καὶ τυραννικῆς ἐπιθυμοῦντας τύχης' (Πυθ. XI 52-53 [= 79-80]). Κατὰ Πίνδαρον ἐντελῶς ἀπορριπτέα εἶναι ἡ δημοκρατία, ἐν ἣ ἡ τυφλὴ καὶ ἀχαλίνωτος μάζα τοῦ λαοῦ δεσπόζει· ἡ τυραννὶς πάλιν ἔχει τὰς μεγάλας αὐτῆς σκιάς, ἐπειδὴ οἱ τύραννοι βάσκανα καὶ φθονερά βλέμματα ὀρίπτουσιν ἐπὶ τοὺς εὐγενεῖς καὶ ὑποβλέπουνσι τούτους. Ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ Ἰέρων ὁ Συρακόσιος, ὅστις βασιλεὺς ὢν τῶν Συρακουσῶν ἐνεμε καὶ διόκει τὰ δέοντα· πρᾶς ἦτο οὗτος ἐναντι τῶν ἀστών· οὐδαμῶς ἐφθόνηι τοῖς ἀγαθοῖς, θαυμαστὸν δὲ πατέρα ἐναντι τῶν ξένων κατεδείκνυτο ἐαυτόν' (Πυθ. III 70-71 [= 124-125]). Ἡ μόνῃ ἀληθὴς καὶ ὀρθὴ πολιτεία εἶναι κατὰ Πίνδαρον ἡ ἀριστοκρατικὴ, ἐν ἣ οἱ ἀγαθοὶ καὶ οἱ σοφοὶ κυβερνῶσιν.

Δια πάντων τούτων ἀναλαμβάνει ἐνώπιον ἡμῶν τὸ ἔργον τοῦ Πινδάρου χοριᾶν τραγικοῦ χαρακτήρος, διότι ἀναγνωρίζομεν, ὅτι ἡ ὑψηλὴ ἀντίληψις αὐτοῦ περὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἀξίας καὶ τῶν υποχρεώσεων τῶν εὐγενῶν μόνον τελευταίαν τινὰ λάμψιν ἐχορήγει τῷ δύνοντι ἡλίῳ τῆς τάξεως αὐτῶν. Αὐτὸς οὗτος ὁ ποιητὴς οὐδεμίαν γνῶσιν εἶχε τῶν ἐν τῇ τάξει ταύτῃ ὑπαρχουσῶν ἐντόνων καὶ ἐπικινδύνων ἀντιθέσεων διασπάσεων, φθορᾶς καὶ καταστροφῆς, ὧν ἀναντιρρήτως εὐκρινῇ καὶ ὀδυνηρὰν αἰσθησιν εἶχεν ὁ σύγχρονος αὐτοῦ Θεόγνης ὁ Μεγαρεύς.

Πρὸς εὐρυτέραν καὶ βαθυτέραν κατανόησιν τῶν ἀνωτέρω πρβλ. τὰ οἰκεῖα χωρία τοῦ Πινδάρου ὑπὸ τὰς λέξεις: «ἀγαθός», «ἀρετὴ», «μόχθος», «ροῦς», «πόνος», «σοφός», «τυραννὶς», «φνᾶ», «φύσις», «χάρις» παρὰ J. R u m p e l: *Lexicon Pindari cum commentariis*. Lipsiae 1883· Hildesheim 1961. Πρὸς ἐρμηνείαν τοῦ ἔργου τοῦ Πινδάρου ἀριστον βοήθημα ἀποτελοῦσι τὰ ἀρχαῖα σχόλια κυρίως: *Scholia vetera in Pindari carmina*. Rec. A. B. D r a c h m a n n. I. II. III. Lipsiae 1903. 1910. 1927. Ἐκ τῶν ἐκδόσεων τοῦ Πινδάρου μνημονευταί κυρίως ἐνταῦθα αἱ ἑξῆς:

Πινδάρου τὰ σφωζόμενα. *Pindari opera, quae supersunt...* *Commentarium perpetuum et indices adiecti* Aug. B o e c k h i u s. I 1' (I 2): *Commentarii metrici et notae criticae in Pindari carmina*· II 1: Σχόλια εἰς Πινδάρου ἐπινίκια· II 2: *Interpretatio Latina cum commentario perpetuo*. *Fragmenta et indices*. Lipsiae 1811. (1811). 1819. 1821·

Poetae lyrici Graeci. Rec. Th. B e r g k. I: *Pindari carmina continens*. Lipsiae 1878⁴. 1900⁵ (Schroeder)·

Pindari carmina prolegomenis et commentariis instructa. Ed. W. C h r i s t. Lipsiae 1896·

Pindari carmina cum fragmentis. Ed. A l. T u r y n. Oxonii 1952. (Τὴν ἐκδοσιν ταύτην κυρίως ἔχω πρὸ ὀφθαλμῶν κατὰ τὴν ἐπαγωγὴν χωρίων τοῦ Πινδάρου)·

Collection... Budé. *Pindare I: Olympiques· II: Pythiques· III: Néméennes· IV: Isthmiques et fragments*. Texte établi et traduit par A l. P u e c h. Paris 1958⁴. 1955⁵. 1958⁶. 1952²·

Pindari carmina cum fragmentis, Ed. Br. Snell. Lipsiae 1953². I: Epinicia. Lipsiae 1959³.

Ἐκ τῶν νεωτέρων ὑπομνημάτων σημειωτέον ἐνταῦθα τὰ ἐξῆς δύο μόνον:

U. v. Wilamowitz-Moellendorf, Pindaros. Berlin 1922⁴.

L. R. Farnell, Critical commentary to the works of Pindar. Amsterdam 1961.

Πρβλ. ἔτι Fr. Schwenn ἄρθρον: Pindaros (2) Der Dichter ἐν: RE XX 2 (1950) 1606-1697.

47. Ἰσθμ. VII 16-19 (= 22-26) ἐν ἀναφορᾷ ἴσως πρὸς τινὰ ἀγνώμονα συμπεριφορὰν τῶν Λακεδαιμονίων ἐναντὶ τῶν Θηβαίων.

48. Πρβλ. Ὀλ. I 8-9 (= 12-14):

«ὄθεν ὁ πολύφατος ὕμνος ἀμφιβάλλεται
σοφῶν μητίεσι...».

Φοβερὸν παράδειγμα ἀγνωμοσύνης παρέχει ἡμῖν ὁ Πίνδαρος τὸν Ἰξίονα (Πυθ. II 21-24 [= 40-44]). Οὗτος ἐφόνευσε διὰ δόλου τὸν πενθερὸν αὐτοῦ Διονέα· ὁ Ζεὺς ἐκάθηρεν αὐτὸν τοῦ φόνου, ἀνήγαγε δὲ ὕστερον καὶ εἰς οὐρανὸν καὶ συνέστιον εἶχεν αὐτόν. Παρὰ ταῦτα ὁ Ἰξίων ἀγνωμονῶν ἐπεθύμησε τῆς Ἥρας, διὸ τῇ ἐντολῇ τοῦ Διὸς ἀεικινήτῳ τῷ ὄχῳ προσεδεσμεύθησαν οἱ πόδες καὶ αἱ χεῖρες αὐτοῦ· ἐκείθεν ἀδιαλείπτως οὗτος βοᾷ τοῖς ἀνθρώποις, ὅτι οὗτοι ὀφείλουσιν, ὅπως φιλοφρόνως ἀνταποδίδωσι τοῖς εὐεργέταις αὐτῶν τὴν ὀφειλομένην αὐτοῖς χάριν.

49. Πυθ. VI 19-46 (= 19-46).

50. Πυθ. VI 23-27 (= 23-27).

51. Πρβλ. Εὐριπ. παρὰ Στοβ. ἐκλ. III 1, 80 (= III [I], 1958², p. 33, 5-10 Hense) = TGF (1926²), p. 638: Eurip. inc. fab. fr. 853, 1-4):

«Τρεῖς εἰσιν ἀρεταί, τὰς χρεῶν σ' ἀσκεῖν, τέκνον·
θεοῦς τε τιμᾶν τοὺς τε θορέψαντας γονεῖς
νόμους τε κοινούς Ἑλλάδος· καὶ ταῦτα δρῶν
κάλιστον ἔξεις στέφανον εὐκλείας ἀεὶ».

Ἐπὶ τῆς γνώμης ταύτης τοῦ σεβασμοῦ τῶν θεῶν καὶ τῆς τιμῆς τῶν γονέων πρβλ. A. Dieterich, Nekyia (δ.ά., σμ. 18), σσ. 168-169. Περὶ τοῦ Διὸς ἐν τοῖς πινδαρικοῖς ἐπινίκιοις πρβλ. H. G. Gerhardt, Zeus in den pindarischen Epinikien. Diss. Frankfurt/a.M. 1959.

52. Πυθ. VI 37-42 (= 37-42).

53. Πρβλ. Ὀμ. Ἰλ. Θ 80-118· Ὀδ. δ 183-202. Πρβλ. ἔτι Ξενοφ. κυνηγ. 1, 14: «Ἀντίλοχος δὲ τοῦ πατρὸς ὑπεραποθανόντων ἔτυχεν εὐκλείας, ὥστε μόνος φιλοπάτωρ παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ἀναγορευθῆναι»· Ἀρχτ. «Αἰθιοπὶς» ἐν: EGF I (1877) 33: «Μέμνων δὲ ὁ Ἡοῦς νῖος ἔχων ἡρασιτότεκτον πανοπλίαν παραγίνεται τοῖς Τρωσὶ βοηθήσων· καὶ Θέτις τῷ παιδί τὰ κατὰ τὸν Μέμνονα προλέγει. καὶ συμβολῆς γενομένης Ἀντίλοχος ὑπὸ Μέμνονος ἀναίρεται· ἔπειτα Ἀχιλλεὺς Μέμνονα κτείνει».

54. Τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀνευρίσκει ὁ Πίνδαρος παρὰ τοῖς ἀγωνισταῖς κυρίως ἐν Ὀλυμπίᾳ, Δελφοῖς, Νεμέᾳ καὶ Ἰσθμῷ ἐν συνδυασμῷ πάντοτε τῶν νικῶν αὐτῶν μετὰ τῶν ἔργων καὶ τῶν κατορθωμάτων τῶν περιφημῶν καὶ ἐνδόξων προγόνων αὐτῶν. Πανταχοῦ τῶν ᾠδῶν τοῦ Πινδάρου ὑψοῦται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ὁ νικητὴς ὑπὸ τὸ φῶς πάντοτε τῶν ὑπερηφάνων παραδόσεων τοῦ γένους αὐτοῦ. Τιμῇ οὗτος τοὺς προγόνους αὐτοῦ, καθὰ καὶ οὗτοι μεταδίδουσι πάλιν αὐτῷ τῆς φήμης καὶ

λαμπρότητος αὐτῶν. Οὐδαμῶς ὁμως μειοῦται οὕτω τὸ μέγεθος τῆς ἐπιτυχίας καὶ τοῦ κατορθώματος, ἡ δόξα καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ συγχρόνου νικητοῦ, τοῦ φορέως τῆς εὐκλεοῦς κληρονομίας. Ἡ ἀρετὴ τοῦ γένους ἔνεκα τοῦδε τοῦ λόγου κυρίως εἶναι θεία καὶ υπερκόσμιος, διότι θεός τις ἢ ἥρωας ἐγένετο ὁ πρῶτος πατὴρ αὐτοῦ. Ἐκ τοῦ θεοῦ ἢ ἥρωος τούτου ἀπορρέει ἡ δύναμις καὶ ἡ ἰσχὺς, ἣτις κατὰ τὴν διαδοχὴν τῶν ἐπερχομένων ἐκάστοτε γενεῶν νέα πάντοτε ἐν αὐταῖς ἀναφύεται καὶ αἰγλήεσσα ἀποκαλύπτεται καὶ ὑψοῦται. Πᾶς ἔπαινος νικητοῦ τινος μεταχωρεῖ παρὰ Πινδάρῳ εἰς ἔπαινον τοῦ γενεαλογικοῦ δένδρου αὐτοῦ, εἰς ἔπαινον τῶν μεγάλων ἔργων καὶ κατορθωμάτων τῶν προγόνων αὐτοῦ. Ὁ ἔπαινος τῶν προγόνων κατέχει ἐν τοῖς ἐπινικίοις τοῦ Πινδάρου σταθερὰν καὶ ἀμετάβλητον θέσιν. Ὁ νικητὴς εὐρίσκειται παρὰ τῷ Θεβαίῳ ποιητῇ πλησίον θεῶν καὶ ἡρώων. Ὁ Διαγόρας καὶ οἱ συμπολιταὶ αὐτοῦ, οἱ Ῥόδιοι, κατάγουσι τὴν ἀρχὴν τοῦ γένους αὐτῶν ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Τληπολέμου, γόνου τοῦ Ἡρακλέους· πάντες οὗτοι ἔλκουσι τὸ γένος αὐτῶν πατρόθεν μὲν ἐκ τοῦ Διός, μητρόθεν δὲ ἐκ τῆς Ἀστυδαμείας, τῆς κόρης τοῦ Ἀμύντορος' (Ὀλ. VII 20 - 24 [36 - 44]). Πλησίον τοῦ Διός, ᾧ ἀνέκει τὸ ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας, πλησίον τοῦ Ἡρακλέους τοῦ στήσαντος τὸν Ὀλυμπιακὸν ἀγῶνα τίθεται ὁ ποιητὴς διὰ τῶν ὑπὸ τῆς φόρμιγγος ἀνασσομένων καὶ εὐτόνως οὕτως ἀναδεικνυμένων ὕμνων αὐτοῦ Θήρωνα τὸν Ἀκραγαντίων, τὸν διὰ τοῦ τεθρίππου αὐτοῦ λαμπρῶς ἐν τῇ Ἀλτεῖ νικῆσαντα τὸν τῆς Ἥλιδος τύραννον Αὔγέα, μετὰ δικαιοσύνης δὲ τοὺς ξένους ὑποδεχόμενον, ἔρεισμα ὄντα καὶ τεῖχος τοῦ Ἀκραγαντίων, ἀπάνθισμα ἐνδόξων προγόνων, ὅστις τῇ ἑαυτοῦ δικαιοσύνῃ ὀρθοὶ καὶ σφᾶζε τὰς πόλεις' (Ὀλ. II 1 - 8 [= 1 - 12]):

α' Ἀναξίφορμιγγες ὕμνοι,

τίνα θεόν, τίνα ἥρωα, τίνα δ' ἄνδρα κελαδῆσομεν;

ἦτοι Πίσσα μὲν Διός, Ὀλυμπιάδα δ' ἔστασεν Ἡρακλῆς
ἀκρόθινα πολέμον.

- 5 Θήρωνα δὲ τετραορίας ἔνεκα νικαφόρου
γεγωνητέον, ὅπιν δικαίων ξένων, ἔρεισμα Ἀκραγαντός
ἐκωνόμων τε πατέρων ἄκων ὀρθόπολιν ».

Παρὰ ταῦτα οὐχὶ πάντοτε καλὰ καὶ εὐτυχὴ πράγματα περὶ τοῦ γένους τοῦ νικητοῦ λέγονται' (αὐτ., στ. 9 - 12 [= 15 - 21]). Ἡ ἀνθρωπίνη ἐλευθερία καὶ τὸ θρησκευτικὸν βάθος τοῦ ποιητοῦ καταδείκνυται ὠραιότατα ἐκεῖ κυρίως, ἐνθα ἐπὶ τὰς ὑψηλὰς ἀρετὰς τῶν ἀνθρώπων πίπτει ἡ σκιὰ θεηλάτου τινὸς πάθους. Ἐκεῖνος, ὅστις ἐξ ἡδῶν, ὀφείλει συγχρόνως, ὅπως πάσῃ. Τοῦτο ἀποτελεῖ τοῦ Πινδάρου τὴν πίστιν, ἑλληνικὴν πίστιν καθόλου. Ἡ δρᾶσις ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἀποτελεῖ ἴδιον πλεονέκτημα τῶν μεγάλων κυρίως ἀνδρῶν· μόνον οὗτοι κυρίως εἶναι οἱ πράγματι πάσχοντες. Ἐν τῇ ἀλύσει τῶν θείων δυνάμεων γένους τινός, ἣτις τὸν παρόντα χρόνον τοῦ νικητοῦ συνάπτει μετὰ τῆς ἐποχῆς τῶν ἡρώων, ἐμφανίζονται ἐνίοτε διαλείψεις ἀνεπιτήδευοι καὶ ἀδύνατοι ἐκπρόσωποι τοῦ γένους διασπῶσιν ἐνίοτε τὴν συνέχειαν τῆς ἀλύσεως τῶν ἀρετῶν αὐτοῦ, πράγμα, ὅπερ ὀρθοῦται πρὸ τοῦ ποιητοῦ ὥς τι ἀκατάβλητον καὶ ἀδιάνοhton καὶ αὐτὸν πρόβλημα. Ἦλθεν εἰς Αἴγινα ἀπὸ τῶν ἐρασιμῶν ἀγώνων τῆς Νεμέας νικηφόρος ὁ ἀνδρειότατος Ἀλκμήδης. Τοῦ γένους αὐτοῦ ἄλλοι μὲν ἐνδοξοὶ νικηταὶ ἐγένοντο, ἄλλοι δὲ οὐχί. Ὅμοιαν εἰκόνα παρέχει ἡμῖν ἡ σπόρμος γῆ καὶ αἱ καρποφόροι ἄρουραι. Αὗται οὐχὶ διὰ παντὸς ἐξομαλίζουσιν τὴν εὐκαρπίαν, ἀλλὰ τοχούσαι ἐπὶ τινι χρόνῳ ἀναπαύλης πάλιν ὑπερὸν πλείονας τοὺς καρποὺς ἀποδίδουσιν. Ἐξ ἀμοιβῆς αἱ ἄρουραι καρποφοροῦσαι ἄλλοτε μὲν ἀδιάλειπτα τὰ πρὸς τὸν βίον ἐπιτήδεια παρέχουσιν ἐκ τῆς γεωργίας, ἄλλοτε δὲ ἀναπαυσάμεναι καὶ σχολάσασαι ἀναλαμβάνουσι τὴν ἑαυτῶν δύναμιν' (Νεμ. VI 8 - 23 [= 15 - 37]· πρβλ.

Εὐριπίδην παρὰ Πλουτ. παραμυθ. πρὸς Ἀπολλ. 6 [= ἡθ. p. 104b] = TGF [1926²], p. 487: Eurip. 'Inō fr. 415, 3-5):

«Κύκλος γὰρ αὐτὸς καρπίμους τε γῆς φυτοῖς
γένει βροτῶν τε τοῖς μὲν αἰξεται βίος,

5 τῶν δὲ φθίνει τε κάκθερίζεται πάλιν».

Ἡ μακρότης τοῦ βίου τῶν εὐγενῶν θεμελιούται ἐπὶ τῶν ἐκάστοτε ἐπιγόνων, ἐπὶ τῆς ἐκάστοτε ἐν τῇ γένει ἐκβλαστήσεως ἐξόχων ἐκπροσώπων. Ὁ Πίνδαρος ποιεῖται σταθερῶς μνεῖαν τῶν προγόνων. Ἡ ἱστορία τῶν εὐγενῶν οἰκῶν, ὁ κόσμος ὑψηλῶν ἀναμνήσεων καὶ εὐγενῶν παραδόσεων τῶν χρόνων τοῦ Πινδάρου παρεῖχε τῷ ποιητῇ κατὰ τὴν σύνθεσιν τῶν ᾠδῶν αὐτοῦ πλούσιον ὕλικόν. Ἐν τῇ λογισμῷ τοῦτ' τοῦ Πινδάρου ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ καθήκον ἐξυμνήσεως τῶν προγόνων ὑπάρχει στοιχεῖόν τι μεγάλης παιδαγωγικῆς σημασίας· ἔχομεν ἐνταῦθα τὴν ἰσλὴν τοῦ παραδείγματος, τοῦ κανόνος καὶ τῆς πρωτοτύπου ἰδέας, ἐφ' ᾧν ἀξιωματικῶς θεμελιούται τὸ κύρος προτροπῶν καὶ κελευσμάτων ὑψηλῆς ἀνθρωπιστικῆς καὶ ἠθικῆς σημασίας. Ὁ ἔπαινος τῶν προτέρων χρόνων καὶ τοῦ ἡρωισμού αὐτῶν ἀπετέλει ἀνέκαθεν ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου μέχρι τοῦ Πινδάρου τὸ θεμέλιον τῆς ἀγωγῆς τῶν εὐγενῶν. Εἰ ὁ ἔπαινος τῆς ἀρετῆς εἶναι τοῦ ποιητοῦ κυρίως ἔργον, τότε εἶναι οὗτος παιδαγωγὸς ὑπὸ τὴν ἐξοχωτάτην αὐτῆς ἔννοιαν θεωρουμένης τῆς λέξεως ταύτης. Ἐμπλεως θρησκευτικοῦ λογισμοῦ ὁ Πίνδαρος βαθεῖαν τὴν συνείδησιν εἶχε τῆς μεγάλης καὶ θείας αὐτοῦ ἀποστολῆς ὡς κοινωνικοῦ καὶ ἠθικοῦ διδασκάλου καὶ παιδαγωγοῦ. Ἐν τῇ σημείῳ τοῦτ' ἀκριβῶς διακρίνεται οὗτος τῶν ἀπροσώπων αἰδῶν τοῦ Ὁμήρου. Οἱ ἥρωες τοῦ Πινδάρου εἶναι πρόσωπα ἱστορικὰ καὶ ἀληθῆ· ζῶσιν οὗτοι καὶ ἀγωνίζονται πού οὐχὶ μακρὰν τοῦ ποιητοῦ ἐξ ἐπόψεως τόπου καὶ χρόνου. Ἐν αὐστηρῷ ὑπολογισμῷ τοῦ γεγονότος τούτου θεωρεῖ αὐτοὺς ὁ ποιητὴς ἐν τῇ κόσμῳ τοῦ μύθου, ἐν τῇ κόσμῳ τῶν ἰδεωδῶν προτύπων, ᾧν ἡ λάμψις ἡπίως ἀκτινοβολεῖ ἐπὶ τοὺς συγχρόνους αὐτῷ ἀγωνιστάς. Τῶν προτύπων τούτων ὁ ἔπαινος ὠθεῖ τοὺς συγχρόνους πρὸς ἀνάβασιν ἐς ἀκτινοβόλα ὕψη ὑπερόχου ἀρετῆς διὰ τῆς διαπτύξεως πασῶν τῶν πνευματικῶν καὶ σωματικῶν δυνάμεων τοῦ ἀτόμου. Τοῦτο ἀκριβῶς χορηγεῖ παρὰ Πινδάρῳ τῇ χρῇσει τῶν μύθων ἰδιαίτεραν ἔννοιαν καὶ ἀξίαν. Ἡ μομφή, ὡς ταύτην ὁ μέγας Ἀρχίλοχος ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ μετὰ πολλῆς πικρίας ἥσκησε, θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ Πινδάρου (Πυθ. II 52-63 [= 96-115]) ὡς οὐχὶ εὐγενῆς, ὡς ἀσύμφορος, ἀνωφελῆς καὶ ἀλυσιτελής. Ἐν ἀπορίᾳ βίου διὰ τὴν λειδορίαν κατέστη ὁ Ἀρχίλοχος πάντων αὐτὸν ἀποστρεφόμενος. Ἀριστον πρᾶγμα ἀποτελεῖ τὸ ἐπιτυγχάνειν πλούτου μετὰ σοφίας. Ὁ Ἱέρων ἐλευθερὰ τῇ φρενὶ τὴν ἀρετὴν, τὴν σοφίαν καὶ τὸν πλοῦτον ἔχων δύναται, ὅπως καὶ ἑτέροις πορίῃ καὶ παρασκευάζῃ ταῦτα. Πάντων τὴν κυριότητα ἔχει ὁ Ἱέρων πρῦτανις ᾧν πολλῶν εὐστεφάνων πόλεων καὶ στρατοῦ. Εἴ τις λέγει, ὅτι ἐξ ἐπόψεως πλούτου καὶ τιμῆς ἑτέρος τις τῶν ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἱέρωνος μείζων καὶ ἀξιολογώτερος αὐτοῦ ἐγένετο, κούφη καὶ ματαία φρενὶ διαπαλαίει καὶ μάχεται, ἥτοι ἀνόητος εἶναι. Ἐπὶ τὸν ἀνθρώπον στόλον τῆς ἀρετῆς τοῦ Ἱέρωνος ὁρμᾷ νῦν ὁ Πίνδαρος, ἐπ' εὐανθεστέραν ὁδὸν λόγων, ἵνα δεόντως ἀνυμνήσῃ τὸν ἐξοχὸν ἡγεμόνα τῶν Συρακουσῶν. Μετὰ τὴν ἐξαγγελίαν τοῦ ὀφειλομένου ἑπαινοῦ παρέχει ὁ ποιητὴς τῷ Ἱέρωνι (αὐτ., 72 [= 131]) τὴν εὐλαβῆ συμβουλὴν, ὅπως οὗτος μετὰ τὴν μελέτην καὶ τὸν ἔλεγχον τοῦ ἀποσταλέντος αὐτῷ ὕμνου διαμείνῃ ἴσος τῷ ἐξ ἀρχῆς τρόπῳ καὶ μὴ μεταβληθῇ τὴν προαίρεσιν ὑπὸ τῶν κολακευόντων αὐτόν· ὅπως μαθὼν τὸ γεγραμμένον γένηται, ὅλος εἶναι, σοφὸς δηλαδὴ, καὶ οὕτω μὴ ἀπατάται ὑπὸ τῶν ἀφρόνων καὶ τῶν κολάκων:

«γένου' ὅλος ἐσσί μαθών».

Ἐμπλεως ὁ ποιητὴς συναισθημάτων σεβασμοῦ καὶ θαυμασμοῦ ἔναντι τοῦ κραταιοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν παρέχει αὐτῷ ἐν συνεχείᾳ (αὐτ., στ. 73 - 75 [= 134 - 139]) νέαν συμβουλὴν, τὴν συμβουλὴν, ὅπως οὗτος ὑψώσῃ τὸ βλέμμα αὐτοῦ πρὸς τι πρόσωπον τῆς περιοχῆς τοῦ μύθου ὑπέρτερον ὢν αὐτοῦ. Ὁ Ῥαδάμανθυς σοφὸς ἐθεωρήθη, διότι οὐχὶ εὐεξαπάτητος ἦτο· διότι οὐδαμῶς ἐπείθετο διαβολαῖς καὶ ἀπάταις· εὐδ' ἔπραξεν ὁ Ῥαδάμανθυς καὶ ἐπίδοξος ἐγένετο, ὅτι ἄψεκτος εἶχε τῶν φρενῶν τὸν καρπὸν, τὸν λογισμὸν δηλαδή, καὶ ὅτι οὐδαμῶς ταῖς ἀπάταις ἐτέρπετο τὴν ψυχὴν, οἷα μάλιστα παρακολουθοῦσι συνήθως ταῖς μηχαναῖς τῶν κολάκων καὶ ἀπατεῶνων ἀνθρώπων. Οὕτω μόνον θὰ ἀπηλλάσσεται ὁ Ἰέρων τῆς ἐπ' αὐτὸν δράσεως καὶ ἡσυχίας τῶν περὶ αὐτὸν ψευδολόγων καὶ ἐχθρῶς πρὸς τὸν Πίνδαρον διακειμένων κολάκων. Πολέμιοι οὗτοι ὄντες τῷ ποιητῇ καὶ πικρόχολοι ἐμήνυσαν ἰσως αὐτὸν τῷ Ἰέρωνι λέγοντες, ὅτι οὗτος φιλόψυχος ἦτο. Διὰ ταῦτα ἀναγκαῖα καὶ χρήσιμος ἦτο ἡ ἐξαγγελία τῆς παραινετικῆς προτάσεως:

« γένοι' οἷος ἐσσι μᾶθὼν »

καὶ ἡ μεγαληγὸρος περαιτέρω προβολὴ τῆς ἀωμότητος καὶ σεπτῆς εἰκόνης μυθικοῦ τινος προσώπου, τοῦ Ῥαδάμανθυος, ἦν ἔχων ὁ βασιλεὺς πρὸ ὀφθαλμῶν ἀκεραίαν καὶ ἄψογον θὰ καταδείξῃ τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς ὀφειλομένης ἠθικῆς τάξεως καὶ τῆς ἀρετῆς. Ἰδοὺ λοιπὸν τὸ σπουδαιότερον καὶ λαμπρότερον κεφάλαιον τοῦ παιδαγωγικοῦ συστήματος τοῦ μεγάλου ποιητοῦ τῶν Θηβῶν. Λίαν ἐναργὲς καθίσταται ἡμῖν ἐνταῦθα, πόσον βαθεῖα εἶναι ἡ συνάφεια καὶ ἀλληλοσχία τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πνευματικοῦ χαρακτῆρος τῆς παιδείας ταύτης τῶν εὐγενῶν μετὰ τοῦ παιδαγωγικοῦ πνεύματος τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας τῶν ἰδεῶν.

Ὁ Πίνδαρος ἀποτελεῖ παρ' ἡμῖν τὴν αἰγλήεσαν ἀποκάλυψιν ἀπομεμακρυσμένου τινὸς καὶ παρὰ ταῦτα εἰς περιδεᾶ αἰδημοσύνην καὶ εὐσέβειαν, εἰς θάμβος καὶ εὐλαβὴν θαυμασμόν καταναγκάζοντος μεγαλείου καὶ ὠραιότητος. Καταδεικνύει ἡμῖν ὁ ποιητὴς οὗτος τὴν εἰκόνα τῆς ἰδεώδους τάξεως τῶν Ἑλλήνων εὐγενῶν ἐν στιγμαῖς τῶν ὑψίστων αὐτῶν ἐκλάμψεων καὶ ἐμπνεύσεων. Ἡ τάξις αὕτη ὁρμωμένη ἀπὸ τῶν μυθικῶν χρόνων καὶ χωροῦσα μετὰ σεμνότητος καὶ εὐπρεπειας μέχρι τῆς 5ης ἑκατονταετηρίδος εἶχεν εἰσέτι τὴν δύναμιν, ὅπως ἐπισπᾶται καὶ κατευθύνῃ ἐφ' ἑαυτὴν ἐν τοῖς ἐν Ὀλυμπίᾳ, Δελφοῖς, Νεμέᾳ καὶ Ἰσθμῷ διεξαγομένους ἀγῶνας ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος τὰ ἐκθαμβὰ καὶ εὐλαβῆ βλέμματα καὶ ὤθῃ οὕτως εἰς τὴν περιοχὴν τῆς λήθης τὰς ἀντιθέσεις τῶν φυλῶν καὶ τῶν πόλεων πρὸς ἀλλήλας ἐν τῷ ὑψηλῷ συναισθηματικῷ ἰδιαιτέρου μεγαλείου τῶν ἀγωνιστικῶν θριάμβων, οἵτινες ἦσαν τοὺς Πανέλληνας πρὸς ἀλλήλους ἐν πνεύματι εἰρήνης, ἀγάπης καὶ εἰλικρινείας. Ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς ταύτης κυρίως ὀφείλομεν, ὅπως θεωρήσωμεν καὶ δεόντως ἐλέγχωμεν καὶ μελετήσωμεν τὴν φύσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς τάξεως τῶν Ἑλλήνων ἀριστοκρατικῶν ἀναγνωρίζομεν καὶ μαθαίνομεν οὕτως, ὅτι ἡ τάξις αὕτη ἐν τῇ περιοχῇ τῆς διαμορφώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀνθρώπου οὐδαμῶς περιορίζεται ἐν τῇ ἐφέσει ἀπλῶς καὶ σπουδῇ ζηλοτύπου ἢ φθονεράς διατηρήσεως ἐκ χρόνων ἀρχαίων κληροδοτηθέντων αὐτῇ προνομίων καὶ πλεονεκτημάτων, δοξῶν καὶ οἰήσεων, ἀλλ' ἀναλαμβάνει πολλῶν μᾶλλον μετὰ ζέσεως καὶ ἀόκνου ζήλου καὶ τὸ ἔργον ἐστὶ τῆς ἀσκήσεως καὶ παιδείσεως βαθεῖας τινὸς ἐσωτερικῆς καὶ προσωπικῆς ἠθικῆς. Οἱ εὐγενεῖς εἶναι οἱ δημιουργοὶ τῆς ὑψηλῆς καὶ ἰδεώδους εἰκόνης τοῦ ἀγωνιστοῦ ἀνθρώπου, οὗ καὶ σήμερον ἐτι ἔχει τις ἐναργὴ αἰσθησιν ἐν τοῖς ἔργοις τῆς πλαστικῆς τέχνης τῆς τε ἀρχαϊκῆς καὶ τῆς κλασσικῆς περιόδου θεώμενος ταῦτα μακρόθεν ἐν σιγῇ καὶ μετ' εὐλαβοῦς θαυμασμοῦ, εἰ καὶ ταῦτα ἐξωθεν μόνον, οὐχὶ δὲ ἐσωτερικῶς μελετῶνται καὶ κατανοοῦνται.

Τοῦ Πινδάρου ἡ ποίησις εἶναι ἀρχαϊκή. Ἡ ποίησις αὕτη ἀποτελεῖ ἐπιτηδεῖαν

καὶ καιρίαν ἐξωτερικὴν ἐπένδυσιν ἐσωτερικοῦ τινος ἀρχαϊσμοῦ, ὅστις ἔχει τὴν βάσιν καὶ τὰ θεμέλια αὐτοῦ ἐν τῇ ὅλῃ ὑπάρξει τοῦ ἀνθρώπου, ἐν τῇ αὐστηρᾷ συνοχῇ τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ διαθέσεως, ἐν τῇ ἱστορικῇ μορφῇ τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Ὅσακις προσπελάζομεν τῷ Πινδάρῳ ὁρμώμενοι ἐκ τῶν περιοχῶν τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ τῆς Ἰωνίας ὑπέρχεται ἡμᾶς τὸ συναίσθημα, ὅτι ἐκπίπτομεν ἐκ τῆς σφαίρας τῆς ἐνότητος τῆς πνευματικῆς ἐκείνης ἐξελιξεως καὶ ἀκμῆς, ἥτις ἐκ τοῦ ὁμηρικοῦ ἔπους ἀκτινοβολεῖ καὶ εὐθέως εἰς τὴν προσωπικὴν λυρικὴν ποίησιν καὶ τὴν φυσικὴν φιλοσοφίαν τῶν Ἰωνῶν ὀδηγεῖ, καὶ μετατιθέμεθα οὕτως εἰς ἄλλον τινὰ κόσμον ἀλλότριον καὶ ξένον. Ὡς παρ' Ὑσιόδῳ, ὅστις ἦτο εὐμαθὴς καὶ συνετὸς μαθητὴς τοῦ Ὀμήρου καὶ τῆς ἰωνικῆς διανοήσεως, πολλάκις τὰ βλήματα ἡμῶν διανοιοῦνται ὑπὸ κατεύθυνσιν πρὸς τὴν παλαιότητα καὶ τὴν προϊστορικὴν ἔτι ἐποχὴν τῆς πατρίδος αὐτοῦ τῆς τεθαμμένης οἰοῦν ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ ἔπους, οὕτως ἀκριβῶς καὶ δὴ καὶ ἔτι πλέον περιβαλλόμεθα παρὰ Πινδάρῳ ὑπὸ τινος κόσμου, περὶ οὗ οὐδεμίαν εἰσέτι γνῶσιν ἔχει ἡ Ἰωνία τοῦ Ἑκαταίου καὶ τοῦ Ἡρακλείτου καὶ ὅστις ἐξ ἐπὶ ὁφθαλμοῦ ἐσωτερικῆς ὑφῆς ἀρχαιοπρεπέστερος εἶναι ἢ ὁ κόσμος τοῦ Ὀμήρου καὶ ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ φιλοσοφία, δι' ἧς ἐλαμψαν αἱ πρῶται ἀκτίνες τοῦ πρωίμως ἀνατείλαντος ἀστρου τῆς ἰωνικῆς διανοήσεως. Εἰ καὶ ἐν μεγάλῳ βαθμῷ κοινὴ εἶναι ἡ πίστις ἐπὶ τὸν κόσμον τῶν εὐγενῶν παρὰ τε τῷ Ὀμήρῳ καὶ τῷ Πινδάρῳ, ἐμφανίζεται ἡμῖν παρ' Ὀμήρῳ ὥς τι εὐχαρι καὶ ἱλαρὸν παίγιον ἐκείνο, ὅπερ παρὰ Πινδάρῳ ἐναργῇ ἔχει τὸν χαρακτήρα τῆς θρησκευτικῆς ἐπιμελείας καὶ σεμνότητος. Τοῦτο ἔχει τὴν ἰδιαίτην αὐτοῦ ἔννοιαν ἐν τῷδε τῷ σημείῳ κυρίως, τῇ διαφορᾷ δηλαδὴ τῇ ὑπαρχούσῃ μεταξὺ τῆς ἐπικῆς ποιήσεως καὶ τοῦ πινδαρικοῦ ὕμνου, ὅστις ὡς θρησκευτικὴν ἐπιταγὴν ἐξαγγέλλει ἐκείνῳ, ὅπερ ἡ ποίησις ἐκείνη περιγράφει καὶ διηγείται ὥς τι κεφάλαιον τοῦ πραγματικοῦ βίου. Ἀλλ' ἡ διαφορὰ αὕτη μεταξὺ τῆς ὁμηρικῆς καὶ τῆς πινδαρικῆς ποιήσεως πηγάζει καὶ ἐκ τῆς χρήσεως ἔτι ἐν ἑκατέρῃ τῶν ποιήσεων τούτων διαφορῶν τύπων, μορφῶν καὶ σχημάτων λόγου ἐν περιοχαῖς διαφορῶν πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν προφάσεων καὶ ἀφορμῶν καὶ περαιτέρω ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ δημιουργὸς τῆς ὑστερας τῶν ποιήσεων τούτων, ὁ Πίνδαρος, ἐν στενοτάτῳ ψυχικῷ συνδέσμῳ διατελεῖ μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ὕμνουμένου κόσμου τῶν εὐγενῶν. Ἐκ τοῦ κόσμου τούτου προῆλθε καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἔθερμαίνετο καὶ ἐτρέφετο ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ καὶ οὕτω τῷ κόσμῳ τούτῳ παρέσχεν οὗτος μετ' ἀφασίσεως καὶ στοργῆς παρὰστασιν καὶ ἰδέαν ἰδίου καὶ ἀτομικοῦ τύπου.

55. Ὀλ. II 71 - 74 (= 116 - 121).

56. Νερ. X 49 - 54 (= 91 - 100).

57. Πυθ. I 86 (= 165).

58. Πυθ. IV 139 - 140 (= 246 - 247).

59. Ὀλ. II 75 - 85 (= 122 - 140).

60. Περβλ. Ὀμ. Ὀδ. δ 561 - 569, ἐνθα ὁ Πρωτεύς μεταξὺ ἄλλων λέγει τῷ Μενελάῳ :

« »

σοὶ δ' οὐ θέσφατόν ἐστι, διοτρεφέες ὦ Μενέλαε,
Ἄργεϊ ἐν ἱπποβάτῳ θανέειν καὶ πότμον ἐπισπεῖν,

ἀλλὰ σ' ἐς Ἥλύσιον πεδὶον καὶ πείρατα γαίης
ἀθάνατοι πέμψουσιν, ὅθι ξανθὸς Ῥαδάμανθους,
τῇ περ ῥήϊστη βιοτὴ πέλει ἀνθρώποισιν
οὐ νηφτός οὔτ' ἄρ' χειμῶν πολλὸς οὔτε ποτ' ὄμβρος,

ἀλλ' αἰεὶ Ζεφύροιο λιγὴ πνεύοντος ἀήτας
Ῥωκεανὸς ἀνίησιν ἀναφύχειν ἀνθρώπους,
οὐνεκ' ἔχεις Ἑλένην καὶ σφιν γαμβρὸς Διὸς ἐσσι ».

61. Πλὴν τοῦ 'Ραδαμάνθυος καὶ ὁ υἱὸς τῆς Οἰνώνης, ὁ τῆς Αἰγίνης βασιλεὺς Αἰακός, ἀριστος ἐγένετο χειρὶ τε καὶ βουλαῖς, ἀνδρείᾳ τε καὶ συνέσει' (Νεμ. VIII 7-8 [= 12-13]). Παρ' 'Ομ. 'Ιλ. Γ 179 εἶναι ὁ 'Αγαμέμνων

« ἀμφοτέρων βασιλεὺς τ' ἀγαθὸς κρατερὸς τ' αἰχμητής ».

Σημειωτέον ἐνταῦθα, ὅτι ὁ Πίνδαρος ὕμνων τὴν μακαριότητα τῶν μυστῶν τῆς δικαιοσύνης ἐν τῷ κόσμῳ τοῦ 'Υπερπέραν διαμένει παρὰ ταῦτα ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ἐπιγείου ζωῆς ἐμφορεῖται ὁ ποιητὴς πίστῳς ἐπὶ τὴν ἐπίγειον δικαιοσύνην, ἣτις διατελεῖ ὑπὸ τὴν δεσποτείαν τοῦ Διός.

62. 'Ολ. X 3 b-4 (= 5-6).

63. Πινδ. ἐξ ἀδ. εἰδ. fr. 244 (205) (= p. 376 Turyn [1952]).

64. Πυθ. IV 99-100 (176-177):

« ἐχθόστοισι μὴ ψεύδεσιν

100 καταμύαιναις εἰπὲ γένναν ».

Παρ' 'Ομ. 'Ιλ. I 312-313 λέγει ὁ 'Αχιλλεὺς τῷ 'Οδυσσεΐ:

« ἐχθρὸς γάρ μοι κείνους ὁμῶς 'Αἰδαο πύλῃσιν,
ὅς χ' ἕτερον μὲν κεύθῃ ἐνὶ φρεσίν, ἄλλο δὲ εἴπῃ ».

65. Πυθ. IV 102-108 (= 180-191).

66. Πυθ. II 86-88 (= 159-161).

67. Νεμ. VII 23-27 (= 34-40).

68. Πυθ. I 86-89 (= 165-171).

69. Νεμ. VIII 37-39 (64-66).

70. Νεμ. VI 27-31 (= 45-51).

71. 'Ολ. II 98-99 (= 160-161).

72. 'Ολ. IX 12-13 (= 17-18).

73. 'Ολ. IX 5-9 (= 9-14).

74. 'Επὶ τοῦ 'Απόλλωνος ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἀπόστασις δηλοῦσί τι τὸ αὔλον καὶ πνευματικόν, τὴν βούλησιν δηλαδὴ πρὸς δημιουργίαν καὶ σύλληψιν ἐν τοῖς πράγμασιν εὐγρόμμων μορφῶν καὶ παραστάσεων σαφῶν τε καὶ εὐκρινῶν, ἐναργῶν καὶ καθαρῶν διὰ τῆς καθαρότητος νοεῖται παρὰ τῷ θεῷ τούτῳ ἡ ἀπαλλαγὴ καὶ λύτρωσις ἐκ τῶν πᾶσαν ἐλευθέραν κίνησιν τοῦ ἀνθρώπου ἀναλγητῶς κωλονουσῶν δυνάμεων τῆς φύσεως, τῆς ὕλης καὶ τῆς ζωῆς.

75. Πυθ. I 39 b-45 (= 75-86).

76. Οὐδὲν ἄλλο τῆς εὐμενείας τῶν Μουσῶν τοσοῦτον ἐπωφελῶς καὶ ἐξόχως ἀπολαύουσιν οἱ ἄνθρωποι, λέγει ὁ Πλούταρχος (Γ. Μάρκ. 1, 5 [= βίον p. 214c]), ὅσον τότε κυρίως, ὅπως ἐξημερώσι δηλαδὴ τὴν φύσιν αὐτῶν διὰ λόγου τε καὶ παιδείας, δι' ὧν ἡ φύσις αὐτὴ ἀναλαμβάνει μὲν τοὺς χαρακτηρῶς μετριότητος καὶ σωφροσύνης, ἀποβάλλει δὲ τὴν ἐπιμεμπτον ἐκείνην διάθεσιν καὶ ῥοπήν πρὸς ἐκτέλεσιν ἀτάκτων πράξεων καὶ ἀρρυθμῶν.

77. 'Εν τῇ μουσικῇ τοῦ 'Απόλλωνος ἡχεῖ τὸ πνεῦμα πάσης ζωῆς ὑπάρξεως, ἣτις μεστὴ εἶναι ἰλαρότητος καὶ εὐθύμου χαρᾶς. 'Επαιῶν τὸν 'Ιέρωνα λέγει ὁ Πίνδαρος ('Ολ. I 12-15 [= 18-22]), ὅτι οὗτος βασιλεύει τῆς πολυθρημμάτου καὶ πολυκάρου Σικελίας δρέπων μὲν καὶ ἀπανθιζόμενος πασῶν τῶν ἀρετῶν τὸ τέλειον, καλλωπιζόμενος δὲ ἐπὶ τῷ κάλλει τῆς μουσικῆς.

'Η μουσικὴ τοῦ 'Απόλλωνος κεῖται ἐν τῷ κέντρῳ τῶν πολλαπλῶν καὶ πολυειδῶν αὐτοῦ ἰδιοτήτων, ὡς ὑπερόχως κοσμεῖ ἡ λάμψις θείας ὄντως καὶ ὑπερφυῶς

τελειότητος. Πᾶσαι αἱ ἰδιότητες τοῦ θεοῦ τούτου ἀναβρύνουσιν ἀπὸ τῶν περιοχῶν τῆς μουσικῆς κυρίως ὡς ἀπὸ τινος πολυρροοῦ καὶ ἀστεριεύτου πηγῆς. Καὶ ἄλλοι θεοὶ χαίρουσι βεβαίως ἐπὶ τῇ μουσικῇ τέχνῃ καὶ τέρπονται ὑπὸ τῶν τόνων καὶ τῶν ῥυθμῶν αὐτῆς, ὅμως παρ' Ἀπόλλωνι φαίνεται, ὅτι ἡ πᾶσα αὐτοῦ φύσις ἀποτελεῖ οἰονεὶ τὴν ἐξοχωτέραν καὶ λαμπροτέραν παρὰ τας τινος εὐτεχνωτάτης ὄντως μουσικῆς ἐμπνεύσεως καὶ δημιουργίας. Ἐν τῇ α' *Ἰλιάδι* (Α 603 - 604) κατὰ τὴν διάκρισιν συμποσίου τινὸς τῶν μακάρων ὁ θεὸς Ἀπόλλων κυρίως κρούει τὰς χορδὰς τῆς περικαλλοῦς φόρμιγγος, καθ' ὃν χρόνον αἱ Μοῦσαι ἤδουσιν ἀμοιβαίως διὰ καλῆς φωνῆς. Τὸ αὐτὸ ἔργον μεταξὺ τῶν θεῶν ἐπετέλεσε πάλιν ὁ Ἀπόλλων καὶ ἄλλοτε κατὰ τοὺς γάμους τοῦ Πηλέως μετὰ τῆς Θέτιδος' (Ἰλ. Ω 62 - 63). Ὁ Ὅμηρος οὐδαμοῦ βεβαίως τῶν ἐπῶν αὐτοῦ ἐμφανίζει ἡμῖν τὸν Ἀπόλλωνα ἤδοντα τοῦτο πράττει οὗτος ἐπὶ τῶν Μουσῶν μόνον· παρὰ ταῦτα παρατηρητέον σχετικῶς, ὅτι ὁ θεὸς οὗτος κυρίως ὁμοῦ μετὰ τῶν Μουσῶν διδάσκει καὶ ἐμπνέει τοὺς ἀοιδούς καὶ τοὺς κιθαριστάς. Ἐν τῇ α' *Ὀδυσσεΐα* (θ 487 - 488) λέγει ὁ Ὀδυσσεὺς τῷ Δημοδόκῳ:

«Δημόδοκ', ἔξοχα δὴ σε βροτῶν αἰνίζω» ἀπάντων.

ἢ σέ γε Μοῦσ' ἐδίδαξε, Διὸς πάσις, ἢ σέ γ' Ἀπόλλων».

Καὶ ὁ Ἡσίοδος λέγει πάλιν (θεογ. 94 - 95):

«ἐκ γάρ τοι Μουσῶν καὶ ἐκηβόλου Ἀπόλλωνος

ἄνδρες ἀοῖδοι ἔασιν ἐπὶ χθόνα καὶ κιθαρισταί».

Ἐν τῷ Ὀμηρικῷ ὕμνῳ εἰς Ἀπόλλ. 189 - 206 (= σ. 42, 44 Weiher [1961²]) περιγράφεται, πῶς κατὰ τὴν εἰσοδὸν τοῦ θεοῦ τούτου εἰς τὰ ὀλύμπια δώματα καταλαμβάνονται οἱ θεοὶ πάντες ὑπὸ τῆς γλυκείας μέθης τῆς μουσικῆς καὶ ἰσχυρῶς καὶ βαθύως ὑπὸ ταύτης συγκινοῦνται. «Φορμίζων φόρμιγγι γλαυρῇ» ἔρχεται ὁ Ἀπόλλων πρὸς τοὺς πετρώδεις Δελφούς· (αὐτ., στ. 182 - 183). Οἱ πρὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Κυρήνῃ ἱστάμενοι πιστοὶ διαισθάνονται ἐναργῶς τὴν ἐγγύτητα τοῦ θεοῦ ἐν ᾧ ὑπερφυῶν σημείων (Καλλιμ. ὕμν. II. εἰς Ἀπόλλ. 1 - 5 [= II, 1953, p. 5 Pfeiffer]).

«Οἷον ὁ τῷ Ἀπόλλωνος ἐσεΐσατο δάφνινος ἄρπυξ,

οἷα δ' ὄλον τὸ μέλαθρον· ἑκάς, ὅστις ἄλιτρος.

καὶ δὴ πον τὰ θύρετρα καλῶ ποδὶ Φοῖβος ἀράσσει·

οὐχ ὀράς; ἐπένευσεν ὁ Δῆλιος ἡδὺ τι φοῖνιξ

5 ἐξαπίνης, ὁ δὲ κύκνος ἐν ἡμέρι καλὸν αἰδεῖν».

Αὐστηρὰ ἰσομετρία καὶ ἄψογος ὠραιότης ἀπεργάζονται τὸν χαρακτήρα καὶ ῥυθμίζουσι περαιτέρω τὸν ἴδιον τρόπον μαγικῆς δράσεως τῆς εὐγενούς ταύτης μουσικῆς τοῦ Ἀπόλλωνος. Δεσμεύει αὕτη καὶ τιθασεύει πάντα τὰ ἄγρια ὄντα. Καὶ αὐτὰ ἔτι τὰ ἀνήμερα θηρία τῶν ἀγρίων τόπων καὶ τῆς ἐρημίας θέλγονται πολλάκις καὶ καταμαγεύονται ὑπὸ ταύτης (πρβλ. Εὐριπ. Ἀλκ. 579 - 587). Τοῖς λιγυροῖς φθόγοις τῆς χρυσῆς φόρμιγγος ὑπακούουσιν εὐπειθῶς καὶ αὐτοὶ ἔτι οἱ ἄψυχοι λίθοι καὶ συναρμόζονται πρὸς ἀλλήλους ἀφ' ἑαυτῶν πρὸς δημιουργίαν ὑψηλῶν καὶ ἰσχυρῶν τειχῶν (πρβλ. Ἀπολλών. Ρόδ. I 740 - 741). Κατὰ ταῦτα δεόντως προκόπτουσι καὶ εὐδοκιοῦσι τὰ ποιμνία καὶ αἱ ἀγέλαι, διὰν ἐποπτεύῃ καὶ φυλάττῃ ταύτας τὸ βλέμμα τοῦ Ἀπόλλωνος (Καλλιμ. ὕμν. II. εἰς Ἀπόλλ. 47 - 54 [= II, 1953, p. 7 Pfeiffer]). Τοῦ Ἀδμήτου τὰ ποιμνία ἔβροσεν ὁ θεὸς οὗτος κρούων τὴν φόρμιγγα καὶ κιθαρίζων (πρβλ. Ὀμ. Ἰλ. Β 713· Εὐριπ. Ἀλκ. 569 - 577). Κατὰ τινὰ τρωικὸν μῦθον ἐφύλαττεν οὗτος «εἰλιπὸδας ἔλικας βοῦς» τοῦ Λαομέδοντος ἐπὶ τῶν κλιτύων τῆς πολυπτύχου καὶ δασοβριθοῦς Ἰδῆς (Ὀμ. Ἰλ. Φ 448 - 452).

Διὰ τῆς μουσικῆς τοῦ Ἀπόλλωνος κατασκευάζεται καὶ πρεπόντως διαμορφοῦται τῶν ἀνθρώπων ὁ ἠθικὸς βίος εἰς ἀρετὴν καὶ εὐδαιμονίαν. Ὁ Ἀπόλλων ἐξαγγέλλει, ὅτι τῶν θεῶν ἡ εὐνοία μόνον δι' ἠθικῶν πράξεων ἀποκτάται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Παιδαγωγὸς τῶν Ἑλλήνων ἦτο ὁ θεὸς οὗτος, θεία προσωπικότης ἠθικῶς δρώσα. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πινδάρου ἀνεκινεῖτο ἡ συνείδησις, ὅτι πάντες οἱ θεοὶ ἀπετέλουν ὑπερφυεῖς ὑπάρξεις μεθ' ὑψηλοτάτων ἠθικῶν δυνάμεων, οἷας οἱ ἄνθρωποι οὐδαμῶς βεβαίως εὗρισκον ἐν τῷ ἐπιγίῳ βίῳ, ἐδέχοντο ὁμῶς ἐν τῷ Ὀλύμπῳ. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πινδάρου ἤρξαντο οἱ ἄνθρωποι χορηγοῦντες τοῖς θεοῖς αὐτῶν τὸ μέτρον τῆς ἰδίας αὐτῶν ἠθικῆς, τὸ μέτρον τῆς τάξεως καὶ τοῦ ῥυθμοῦ τοῦ ἰδίου αὐτῶν ἱστορικοῦ βίου. Παρὰ τῷ ποιητῇ τῶν Θηβῶν οἱ θεοὶ οὐδὲν ἀνήθικον καὶ ἄσχημον ἔργον πράττουσιν· ἀληθεῖς καὶ δίκαιοι εἶναι οἱ θεοὶ ἐν τῇ ποιήσει τοῦ Πινδάρου, ἐν ἡ οὕτως οἱ περὶ αὐτῶν ἔως τότε διαφανθέντες μῦθοι τοῦ πάθους καὶ τῆς ταραχῆς εὐτέλως μεταποιοῦνται ὑπὸ τὴν κατεύθυνσιν τοῦ μέτρου, τῆς εὐπρεπειᾶς καὶ τῆς ἀρετῆς.

Ὁ γνησίᾳ ἑλληνικῇς χροιᾷ καὶ ὑψῆς λογισμὸς ἀναφορικῶς πρὸς τὴν παντοειδῆ εὐεργετικὴν ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον δρᾶσιν τῆς μουσικῆς τοῦ Ἀπόλλωνος ἐνέπνευσε βραδύτερον τῷ Ὁρατίῳ τὴν σύνθεσιν τῆς ὄντως μεγαλοπρεποῦς ἐκείνης καὶ ὑψηλόρου προσευχῆς αὐτοῦ εἰς τὰς Μούσας· (Hor. carm. III 4, 1-80).

78. Ὁμηρ. ὕμν. III εἰς Ἀπόλλ. 131 (= σ. 40 Weier [1961²]).

79. Παρ' Ἱππολ. κατὰ πασῶν αἰρ. ἔλ. IX 9, 2 (= III [1916] 241, 19-21 Wendland [= Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte, 26] = H. Diels - W. Kranz, ἔ.δ., I [1961¹⁰] 162: 22 [12]. Herakl. B Fr. 51): «...ἐπιμύφεται (sc. Ἡράκλειτος) ὥδε πως: 'οὐ ξυνίσθιν, ὅπως διαφερόμενον ἑωτῶ ὁμολογέει· πᾶντοπος ἀρμονίη, ὅπως περ τόξον καὶ λύρης'».

80. Πρβλ. Ἀριστοφ. ἱππ. 522· Εὐριπ. Βάκχ. 783-784.

81. Ὁμ. Ἰλ. Δ 124-126.

82. Ἰσθμ. VI 32 (= 50).

83. Ζωηροτάτην ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἰκόνα παρέχει ἡμῖν περιήγησις τῆς «Ὀδυσσεΐας», φ 401-411 σκηνή. Οἱ μνηστῆρες ἐπὶ μακρὸν ματαιῶς ἐπειράθησαν, ὥπως τανύσωσι τὸ ἰσχυρὸν τόξον τοῦ Ὀδυσσεύς· τέλος ἐβάστασε καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς τὸ τόξον τοῦτο καὶ πανταχόθεν ἤλεγξε τὴν σύστασιν αὐτοῦ· ὕστερον, ὡς ἀνὴρ τις ἐμπειρος φόρμιγγος καὶ φῶδης εὐχερῶς τανύει χορδὴν περὶ νέον κόλλοπα ἐξάψας ἀμφοτέρωθεν εὐστρεφῆς ἔντερον προβάτου, οὕτω καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς ἄνευ σπουδῆς ἐτάνυσε τὸ μέγα τόξον. Διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς εἴτα ἐπειράθη ὁ Ὀδυσσεὺς τῆς νευρᾶς·

«ἡ δ' ὑπὸ καλὸν ἄεισε χελιδόνι εἰκέλη αὐδήν».

Θαυμασία καὶ οἰκειοτάτη εἶναι ἡ τῆς νευρᾶς παραβολὴ πρὸς χορδὴν. Ἡ νευρὰ ἐκατέρωθεν τοῦ τόξου ἐξαπτομένη λίαν εὐκόλως ἐτανύσθη ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεύς, ὡς χορδὴ τανύεται ἀμφοτέρωθεν φόρμιγγος ὑπ' ἀνδρὸς μουσικοῦ· καιρία καὶ ἀπνοῦς καὶ σεμνὴ ἡ παραβολή. Ὁ ἀρχαῖος Ἕλλην εὐκρινὴ καὶ βαθειὰν ἀισθησὶν εἶχε τῆς σοβαρᾶς ὁμοιότητος, ἥτις ἐξ ἐπώφους μηχανικῆς συνθέσεως καὶ λειτουργίας ἐκτενῶς ὑφίσταται μεταξὺ τοῦ τόξου καὶ τῆς φόρμιγγος. Ἀμφότερα τὰ ὄργανα ταῦτα θεωρεῖ ὁ Ἕλλην ἐκτοξευόντα τι πρὸς τινα στόχον ὠρισμένον, ἐκεῖ μὲν τὸ πλῆττον βέλος, ἐνταῦθα δὲ τὸ εὐστοχον ἄσμα· νευρὰ τε καὶ χορδὴ ἠχοῦσιν. Τὴν ἀναγνώρισιν καὶ γνῶσιν τοῦ ὀρθοῦ καὶ τοῦ ἀληθοῦς παρίστανει οὗτος ἑαυτῷ ὑπὸ τὴν εἰκόνα ἐκείνην τῆς εὐστόχου ἐκτοξεύσεως βέλους ἢ μουσικῶν τόνων.

84. Fr. Hölderlin, ποίημα: Brot und Wein (= «Ἄρτος καὶ οἶνος»), στ. 61-62 (= Hölderlin. Sämtliche Werke [Grosse Stuttgarter Ausgabe]. II,

Stuttgart: W. Kohlhammer Verlag. J. G. Cottasche Buchhandlung Nachfolger 1951, σ. 92):

*Wo, wo leuchten sie denn, die fernhintreffenden Sprüche?
Delphi schlummert und wo tönet das grosse Geschick?*

85. Ὁ Ἀπόλλων ἔχει τι τὸ μυστικοπαθὲς καὶ ἀπροσέλαστον, ἔχει ἀνέφικτον καὶ ὑψηλὸν μεγαλεῖον, ὅπερ ἐπιτάσσει τοῖς ἀνθρώποις εὐλάβη ἔναντι αὐτοῦ ἀπόστασιν, στάσιν πλήρη κοσμιότητος καὶ περιδεοῦς σεβασμοῦ. Ὡς τοξότης ἐπιτυγχάνει ὁ θεὸς τοῦ στόχου αὐτοῦ ἐκ μακρᾶς ἀποστάσεως ἀθέατος πάντοτε παραμένων· ὁ ὑπ' αὐτοῦ τραθεῖς σβέννυται ἄνευ πόνων καὶ μετὰ τοῦ μειδιάματος τῆς ζωῆς ἐπὶ τῶν χειλέων αὐτοῦ. Τὸν χαρᾶκιθρα τοῦ Ἀπόλλωνος προσδιορίζει ἐκτενῶς ἡ ἰδιότης τῆς ἀλλοτριότητος καὶ τῆς ἀφανοῦς διαμονῆς ἐν τόποις μακρὰν κειμένους.

Ἐν Δελφοῖς, Δήλῳ καὶ ἄλλοις τόποις λατρείας αὐτοῦ ἐπίστευον οἱ ἄνθρωποι, ὅτι ὁ θεὸς διάστημά τι τοῦ ἔτους διέμενεν ἐν τινὶ τόπῳ ἐκτάκτως ἀπομακρυσμένῳ, μεσῶ δὲ ἀπορρήτων καὶ ἱερῶν μυστηρίων. Ἀμα τῇ ἐνάρξει τοῦ χειμῶνος ἀπήρχετο ὁ Ἀπόλλων μακρὰν, πολὺ μακρὰν, μόνον δὲ κατὰ τὴν ἐναρξιν τοῦ ἔαρος ἐπανάρχετο χαιρετιζόμενος δι' εὐσεβῶν ἰσμάτων. Κατὰ τοὺς ἐν Δήλῳ ὑπάρχοντας θρησκευτικούς μύθους διέμενεν ὁ θεὸς οὗτος κατὰ τοὺς μῆνας τοῦ χειμῶνος ἐν Λυκίᾳ (Serv. in Verg. Aen. IV 143 [= I, 1881, p. 489, 11-20 Thilo]). Ἐν τοῖς δελφικοῖς μύθοις παρέχεται ἡμῖν ἕως τὸπος διαμονῆς αὐτοῦ ἡ μυθικὴ καὶ μυστικοπαθὲς χώρα τῶν Ὑπερβορέων, ὧν ἐν Δήλῳ ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων συγχὴ ἐγίνετο μνεία. Ἐκεῖ κατοικεῖ, καθὰ ὁ Πίνδαρος ψάλλει (Πυθ. X 29-44 [= 46-69]), ὁ ἱερός ἐκεῖνος λαὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅστις ἀγνοεῖ τὸ γῆρας καὶ φτίνει μακρὰν παραμένουσιν οἱ παντοειδεῖς μῆχοι τοῦ βίου, οἱ πόνοι καὶ οἱ ἀγῶνες αὐτοῦ. Ἐπὶ ταῖς θυσίαις καὶ ἐορταῖς αὐτῶν χαίρει καὶ ἀγάλλεται ὁ Ἀπόλλων· πανταχοῦ ἐκεῖ δονοῦνται χοροὶ παρθένων καὶ ἥχοι λυρῶν καὶ αὐλῶν, χρυσοὶ δὲ κλάδοι δάφνης ἀναδέουσι τὴν κόμην εὐφρόνων συμποσιαστῶν καὶ εὐθύμων. Μόνον οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ Ἀπόλλωνος εἶδον τὴν μυθώδη ταύτην χώραν. Ὁ προφήτης καὶ θανματοουργὸς Ἀβραῖς ἤλθε ποτε ἐκεῖθεν ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ περιέφερε τὸ βέλος τοῦ θεοῦ ὡς σύμβολον αὐτοῦ κατὰ πάσαν γῆν χρησμολογῶν (Ἡρόδ. IV 36, 1). Ὁ ἐκ Προκορινήσου καταγόμενος Ἀριστέας διηγεῖτο ἐν τοῖς ἔπεσιν αὐτοῦ (παρ' Ἡρόδ. IV 13, 1), ὅτι «φοιβόληπτος γενόμενος» ἤλθεν εἰς τὴν χώραν τῶν Ἰσηθδόνων καὶ ὅτι πέρα τῶν ὀρίων τῶν Ἰσηθδόνων κατῴκουν οἱ μονόφθαλμοι Ἀριμασποὶ, πέρα δὲ τούτων οἱ χρυσοφύλακες γρύπες καὶ τέλος οἱ Ὑπερβόρεοι. Καθ' Ἡρόδοτον (IV 33, 1-5) τὰς πλείετας τῶν εἰς τοὺς Ὑπερβόρεους ἀναφερομένων πληροφοριῶν ἦντι τις ἐν Δήλῳ κυρίως, διότι ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ πρεσβεύει τε καὶ ἀπεσταλμένοι πολλὰ διηγοῦντο ἐκάστοτε περὶ τῆς θαυμασίας ἐκείνης καὶ τόσοσιν μακρὰν κειμένης χώρας. Τὰ ὁμηρικὰ ἔπη οὐδέμιν ποιοῦνται μνείαν τῶν Ὑπερβορέων· ὁ Ἡσίοδος τὸ πρῶτον, καθὰ ὁ Ἡρόδοτος λέγει (IV 32), καὶ ὁ ποιητὴς τοῦ ἔπους τῶν «*Εὐμύδων*» παρέσχον πληροφορίας περὶ τοῦ λαοῦ τούτου καὶ τῆς χώρας αὐτοῦ. Ἐκεῖ ἦτο τοῦ Φοῖβου ὁ «*παλαιὸς κῆπος*», ὡς ὁ Σοφοκλῆς ἐν τινὶ ἀπολεισθείσῃ τραγῳδίᾳ λέγει (παρὰ Στράβ. VII 3, 1 [= p. 452 A. = 295 C. = II, 1847, p. 13, 5-7 Kramer] = TGF [1926³], p. 333: Soph. inc. fab. fr. 870, 1-3). Ἐκεῖος ἐξηφανίζετο ὁ Ἀπόλλων καθ' ἑκαστον ἔτος, ἐκεῖθεν δὲ πάλιν ἐπανάρχετο οὗτος τῇ συνοδείᾳ κύκνου, ὅτε τὸ πᾶν ἦδη ἦνθει καὶ ἐπληροῖτο πολλῆς εὐωδίας. Περὶ τὸ γεγονός τοῦτο ἔγραψεν ὥραϊους στίχους ὁ Ἀλκαῖος ἐν τινὶ ἀπολεισθέντι ὕμνῳ αὐτοῦ εἰς Ἀπόλλωνα, οὗ ὅμως τὸ περιεχόμενον γινώσκωμεν εὐνυχῶς ἐκ τοῦ Ἱμερίου (Ἱμέρ. λόγ. XIV 10 [= p. 622-628 Wernsdorffius, 1790] = PLG III [1914⁴] 147: Alc. fr. 2. 3. 4. [17. 18. 19.]).

Ὅτε ἐγεννήθη ὁ Ἀπόλλων, κοσμήσας αὐτὸν ὁ Ζεὺς διὰ χρυσῆς μίτρας καὶ λύρας καὶ δοῦς αὐτῷ ἐπὶ πλεόν ἄρμα, ὕψ' ὁ κύκνοι εἶχον συζευχθῆ, ἔπεμψεν αὐτὸν εἰς Δελφούς καὶ εἰς τὰ νάματα τῆς Κασταλίας, ἵνα ἐκ τῆς ἔδρας ταύτης προφητεύῃ τοῖς Ἑλλήσι τὰ ὅσια καὶ τὰ δίκαια. Οὗτος ὁμως ἐπιβάς τοῦ ἄρματος κατηύθυνε τοὺς κύκνους πρὸς τὴν χώραν τῶν Ὑπερβορέων. Οἱ Δελφοὶ νῦν, ὡς ᾔσθοντο τοῦτου, συνθέντες παιᾶνας καὶ μέλη καὶ στήσαντες περὶ τὸν τρίποδα χοροὺς νεανιῶν ἐκάλουν τὸν θεόν, ὅπως ἔλθῃ ἐκεῖσε ἐκ τῶν Ὑπερβορέων παραμείνας οὗτος πλησίον τοῦ λαοῦ τοῦτου ἐν ὅλῳ ἔτος καὶ χορηγήσας αὐτοῖς νόμους καὶ χρησμούς, ὅτε ἦδῃ ἐνόμιζεν, ὅτι καιρὸς πλεόν ἦτο, ὅπως ἠγήσῃ καὶ οἱ δελφικοὶ τρίποδες, κελεύει τοῖς κύκνοις, ὅπως ἀναπτῶσιν ἐκ τῆς χώρας τῶν Ὑπερβορέων. Ἦτο τότε θέρος καὶ δὴ καὶ τοῦ θέρους αὐτὸ τὸ μέσον καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὴν λαμπρὰν ταύτην ἐποχὴν ἐπιδημοῦντος τοῦ Ἀπόλλωνος θερινὰ εὐλόγως ἔσματα καὶ θερινούς ὕμνους πλήρεις ἀβράς χάριτος ἀνέπεμπεν ἡ λύρα πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ. Ἦδον κατὰ τὴν ἀφιξίν αὐτοῦ καὶ τὰ πτηνὰ πάντα, ἀηδόνες καὶ χελιδόνες καὶ τέττιγες, οὐχὶ τὴν ἑαυτῶν τύχην, ἦν ποτε μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἔσχον, ἀγγέλλοντα, ἀλλ' ὕμνουντα πολλῷ μᾶλλον διὰ τῶν ῥσμάτων αὐτῶν τοῦ θεοῦ τοῦτου τὸ ὑπέροχον μεγαλεῖον. Ἡ Κασταλία πηγὴ ἀνέδιδε νάματα ἀργυρὰ καὶ τὰ πορφυρὰ κύματα τοῦ Κηφισοῦ ἤρτον ἀγαλλόμενα εἰς ὕψος, ὥσπερ ἐλάμβανον αἰσθῆσιν τῆς ἐπιδημίας τοῦ θεοῦ. Τῆς περιποῦ ἐλεγεν ἐν τῷ ὕμνῳ αὐτοῦ ὁ Ἀλκαῖος καί, ὡς τότε, οὕτω καὶ κατόπιν ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς θερμῆς ἐποχῆς τοῦ ἔτους ἐπανήρχετο ἐκάστοτε ὁ Ἀπόλλων ἐκ τῶν Ὑπερβορέων κανονικῶς καὶ ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ ἔσματα καὶ χρησμούς.

Ἀναντιρρήτως ὁ διονυσιακὸς ἐνθουσιασμός ἀπετέλει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλληνιστὴν τὴν σημαντικωτέραν καὶ σπουδαιοτέραν δύναμιν ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ θρησκευτικοῦ βίου, ῥητέον ὁμως παρὰ ταῦτα, ὅτι προορισμὸς τοῦ ἑλληνισμοῦ ἦτο, ὅπως παντοιοτρόπως καταβάλλῃ καὶ δεόντως ὑπερνικήσῃ τὴν ἀμετρίαν τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τούτου καὶ πᾶσαν ἀκολασίαν, πᾶσαν ἐν γένει κατὰστασιν ψυχικῆς διεγέρσεως καὶ κραιπάλης. Ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ τοῦ ἑλληνισμοῦ ὡς κατευθυντηρίου γραμμᾶς δρασσεως καὶ κινήσεως ἀνέλαβον οἱ μεγάλοι ἐκπρόσωποι αὐτοῦ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἀπολλωνείου πνεύματος κυρίως καὶ τὰ σύμβολα ἐν γένει καὶ τοὺς κανόνες τῆς ἀπολλωνείου θρησκείας. Τὸ πρῶτον καὶ κύριον στοιχεῖον τῆς διονυσιακῆς μὲν λατρείας εἶναι ἡ μέθη καὶ ἡ νοχελὴς κραιπάλη τῶν ἡδυπαθῶν ὀνείρων καὶ τῆς θερμότητος, ἡ ἐγγύτης δηλαδὴ καὶ ἡ γειτονία, τῆς ἀπολλωνείου δὲ ἡ νηφαλιότης καὶ ἡ αὐστηρά καθερότης τῶν εὐδιακρῶτων μορφῶν, ἡ ἀπόστασις δηλαδὴ καὶ ἡ ἀλλοτριότης. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο παρέχει ἡμῖν ἐν τῇ λατρείᾳ τοῦ θεοῦ τῆς αἰγλῆς καὶ τοῦ φωτὸς ἔννοιαν τινα ἐν πρώτοις ἀρνητικῷ χαρακτῆρος, παρὰ ταῦτα ὁμως ἐγγύτερός τις αὐτοῦ ἔλεγχος ἐμφανίζει ἡμῖν ἐξῶχος θετικὴν ἔννοιαν καὶ εἰκόνα, τὴν εἰκόνα δηλαδὴ τοῦ μετὰ νηφαλιότητος καὶ σώφροντος σπουδῆς μακρόθεν τὰ γεγονότα τῆς φύσεως καὶ τοῦ βίου θεωροῦντος καὶ ἐρευνῶντος λογισμοῦ ἐπὶ τῷ σκοπῷ ἀναγνωρίσεως καὶ γνώσεως εἰτα ὑπ' αὐτοῦ τῆς ἀπολύτου ἀληθείας. Ὁ Ἀπόλλων ἀποκροεῖ καὶ ἐπιμόνως ἐξωθεῖ τὴν ὑπερβολικὴν ἐγγύτητα καὶ γειτονίαν, τὴν τεταραγμένην ἐν τοῖς πράγμασιν ἀμηχανίαν καὶ σύγχυσιν, τὸ ἀδημονοῦν καὶ περιθαρμῆς πνεῦμα ἐσωτερικῆς συγκινήσεως, ἀνωμαλίας καὶ ταραχῆς, καθὰ ἔτι καὶ τὴν ἐνιαίαν εἰσορὴν τῶν συναισθημάτων τῆς ψυχῆς ἐπὶ ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν στενὸν καὶ περιορισμένον χώρον, τὴν μυστικοπαθῆ δηλαδὴ κατὰστασιν ἐκείνῃ τῆς ἡδυπαθοῦς ὑπνώσεως καὶ τῆς ἀναισθητοῦ μέθης ἢ τῶν σκοτεινῶν ὀνείρων καὶ τῆς ἀβεβαίας καὶ νεφελώδους ἐκστάσεως. Ὁ Ἀπόλλων ἀπαιτεῖ οὐχὶ ψυχὴν, ἀλλὰ πνεῦμα, τ.ἔ. ἐλευθερίαν καὶ πλήρη ἀπαλλαγὴν ἐκ τῶν δεσμῶν τῆς ἐγγύτητος μετὰ τῆς γήϊνης καὶ χωματικῆς αὐτῶν βαρύτητος, μετὰ τοῦ πνίγους καὶ τῆς εὐρωτώσεως σαθρότητος τῶν ταπεινῶν καὶ εὐτελῶν σχέσεων καὶ συναφειῶν ἀπαι-

τεῖ εὐγενῇ καὶ ὑψηλῇ ἀπόστασιν διαστήματος, ἀπεριορίστου, ἔκτενές βλέμμα καὶ θέαν ἀδέσμευτον καὶ πλήρῃ λάμπσας καὶ φωτός.

Παρ' Ἀπόλλωνι ἀπευθύνει ἡμῖν ὑπερήφανον καὶ εὐγενῇ χαιρετισμὸν τὸ πνεῦμα κυρίως τῆς θεωρουμένης γνώσεως, τὸ γνησίως δηλονότι ἑλληνικὸν πνεῦμα, ᾧ τινι ὑπὸ τῆς εὐμενοῦς Μοίρας ἀπενεμήθη τὸ θεῖον ἔργον τῆς εὐκλεοῦς δημιουργίας τῆς τέχνης, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἐπιστήμης. Τὸ πνεῦμα τοῦτο θεάται τὰ ἀπειροπληθῆ γεγονότα τῆς φύσεως καὶ τοῦ βίου ὡς εὐτάκτους καὶ εὐρύθμους μορφάς καὶ δὴ καὶ διὰ τινος βλέμματος ἐξ Ἰσοῦ ἐλευθέρου τῆς τε σφοδρᾶς ἐπιθυμίας τοῦ βίου καὶ τοῦ ἀλγεῖν-νου πόθου τῆς λυτρώσεως καὶ τῆς σωτηρίας. Ἐν τῇ μορφῇ τὰ μὲν ἀτομικὰ καὶ σιγμιαῖα στοιχεῖα τοῦ κόσμου αἵρονται καὶ ῥιζικῶς ἀποβάλλονται, ἡ δὲ κυρία ὑπαρξίς καὶ οὐσία αὐτοῦ σταθερῶς καὶ ἀδιαταράκτως θεμελιούται καὶ βεβαιούται. Πρὸς ἐπιτυχὴ σύλληψιν καὶ κατανόησιν τῆς μορφῆς ταύτης ἀπαιτεῖται ἡ ἀπαράκαμτος προϋπόθεσις τοῦ ἔκτενους διαστήματος καὶ τῆς ἀποστάσεως, ἥς τὴν κτήσιν οὐδαμῶς πορίζει καὶ παρασκευάζει ἡμῖν ἢ ἐν τῷ χριστιανικῷ βίῳ κυρίως ἀναλαμβανομένη ἐκάστοτε ἀπόφασις τῆς ἀπαρνήσεως τοῦ κόσμου τούτου καὶ τῆς ἐκλογῆς τῆς παγερᾶς μονώσεως.

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου πνευματικῇ τις δύναμις κυρίως μετ' ἀγέρχου καὶ ὑπερηφάνου μεγαληγορίας ὑποῖ τὴν φωνὴν αὐτῆς ἐνώπιον τοῦ σύμπαντος κόσμου. Ἡ δύναμις αὕτη εἶναι ἐξόχως ἰσχυρὰ καὶ ἱκανή, ὅπως παράσχη τῇ ἀνθρωπότητι μορφὴν καὶ ῥυθμόν. Τὴν παρουσίαν τοῦ θεοῦ ἐξαγγέλλει ἡ δύναμις αὕτη οὐχὶ διὰ τῶν θαυμάτων, ἅτινα ἐνεργεῖ δῆθεν κραταῖόν τι καὶ ὑπερφυσικὸν ὄν, οὐχὶ διὰ τῶν τεκμηρίων τῆς αὐστηρότητος ἀπολύτου δικαιοσύνης, οὐχὶ διὰ τῶν ἀποδείξεων τῆς προνοίας ἀπείρου τινὸς ἀγάπης, ἀλλὰ διὰ τῆς νικηφόρου πολλῶ μᾶλλον λάμπσεως εὐκρινοῦς καθαρότητος καὶ διὰ τῶν γεγονότων ἐτι ἀγχίνου τινὸς καὶ ἐξόχως σάφρονος καὶ συνετῆς κυριαρχίας τῶν ὑπερφυνῶν λογισμῶν τῆς τάξεως καὶ τῆς συμμετρίας. Τὸ ὑπερφύον πνεῦμα τοῦ «ἐκατηβόλου» Ἀπόλλωνος ἐμφανίζει ἡμῖν ἐν τῇ φύσει μὲν τὰ στοιχεῖα τῆς ἀμέμπτου καθαρότητος καὶ τῆς αὐστηρᾶς μορφῆς, ἐν τῷ θεωροῦντι δὲ καὶ μελετῶντι τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἀτόμῳ τὰς πολυτίμους ἐκεῖνας προϋποθέσεις τῆς ἀποστάσεως καὶ τῆς ἀπολύτου ἐλευθερίας. Τὸ πνεῦμα τοῦτο κυρίως ῥυθμίζει τὴν στάσιν τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅψ' ἦν οὗτος συνήθως χωρεῖ ἐνώπιον τῆς ἀνθρωπότητος. Ὑπὸ τὴν στάσιν ταύτην ἀναγνωρίζομεν τὴν ἐλαφρὰν ἐκείνην καὶ αἰθερίαν ὄντως θεό-τητα, ἥτις μεστὴ αἴγλης τε καὶ ὑπερφυοῦς φωτός διαδύεται μέσῳ τῶν παντοειδῶν ἐκδηλώσεων καὶ εἰκόνων τοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων καὶ πληροὶ ταύτας ἐξαισίας λαμ-πρότητος.

Ἐν τῇ ἀπολεσθῆσιν τραγῳδίᾳ τοῦ Αἰσχύλου, ταῖς «Βασσάrais» (παρ' Ἐρατοσθ. καταστ. 24 [= p. 140, 4-8 Robert] = TGF [1926²], p. 9-10: Aesch. Βασσ.), ἐλέγετο, ὅτι ὁ Ὀρφεὺς τὸν μὲν Διόνυσον οὐδαμῶς ἐτίμα, τὸν δὲ Ἥλιον μέγιστον τῶν θεῶν ἐνόμιζεν, ὃν καὶ Ἀπόλλωνα προσηγόρευσεν. Ὁ αὐτὸς ποιητὴς διὰ τῆς φράσεως: «ἡλίου φοῖβη φλογί» (Αἰσχ. Προμ. 22) ἐξαρχακτῆρισε τὰς ἀκτίνας τοῦ ἡλίου διὰ τῆς χρήσεως τῆς ἐπιθετικῆς ἐκείνης λέξεως, ἣν γινώσκομεν ὡς τινα καὶ δὴ καὶ τὴν περιφημοτάτην προσωνομίαν τοῦ Ἀπόλλωνος, τοῦ «Φοῖβου». Οὕτως ἀνεπτύσσεται βαθμίδον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι καὶ ἡ κραταῖα ἐκείνη εἰκὼν, καθ' ἣν ὁ Ἀπόλλων διὰ τῆς εὐρύθμου ἀνακράσεως τῶν ἡχῶν καὶ τῶν τόνων τῆς φόρμιγγος αὐτοῦ διεκράτει τὸ σύμπαν ἐν κόσμῳ τινὶ ἐντάκτου κινήσεως καὶ ἀρμονικῆς* (πρβλ. Ὀρφ. ὕμν. XXXIV. Ἀπόλλ. 16-23 [= p. 77 Abel, 1887]). Τὸ πληκτρον, δι' οὗ οὗτος κρούων τὰς χορδὰς ἐδημιούργει ἐκάστοτε τοὺς ὑπερφυεῖς τόνους εὐήχου καὶ θείας ὄντως μουσικῆς ἀρμονίας, οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ αὐτοῦ τοῦ ἡλίου τὸ φῶς* (πρβλ. σχετικῶς E. Neustadt, Der Zeushymnos des Kleantes ἐν: Hermes 66 [1931] 389 μετὰ τῆς σημ. 1). Ὁ ποιητὴς Σκυθίνος (παρὰ Πλουτ.

περὶ τοῦ μὴ χρᾶν ἔμμετρα νῦν τὴν Πυθίαν [= ἡθ. p. 402a] = H. Diels, W. Kranz, ἔ.δ., I [1961¹⁰] 189: 22 [12]. Heracl. C. Imit. 3. Skyth. 1) ἔλεγε περὶ τῆς λύρας τάδε:

« ἦν ἀρμόζεται
Ζηνὸς εὐειδὴς Ἀπόλλων πᾶσαν ἀρχὴν καὶ τέλος
συλλαβῶν, ἔχει δὲ λαμπρὸν πληκτρον ἥλιον φάος ».

Περὶ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν γένει πρβλ. W. H. Roscher-A. Furtwängler ἄρθρον Apollon ἐν: W. H. Roscher, Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie. I 1, Leipzig 1884 - 1886, στῆλ. 422 - 449· 449 - 468· K. Wernicke ἄρθρον Apollon ἐν: RE II 1 (1896) 2 - 111. Ἀναφορικῶς πρὸς τὰ ἐπίθετα τοῦ Ἀπόλλωνος πρβλ. C. F. H. Bruchmann, Epitheta deorum, quae apud poetas Graecos leguntur. Lipsiae 1893, p. 19 b - 35 b.

86. Σοφ. Ἡλ. 709 - 719.

87. Πρβλ. Ὀμ. Ἰλ. Ψ 362 - 372:

« οἱ δ' ἄρα πάντες ἐφ' ἵπποιον μάλιστα αἶεραν
πέπληγόν θ' ἱμάσιν ὁμόκλησάν τε ἔπασσιν
ἔσσυμένως· οἱ δ' ὅκα διέπρησσον πεδίοιο,
365 νόσφι νεῶν, ταχέως· ὑπὸ δὲ στέγνοισι κοινῇ
ἴστατ' ἀειρομένη ὥς τε νέφος ἡὲ θύελλα,
χαίται δ' ἐρρῶντο μετὰ πνοιῇσ' ἀνέμοιο.
ἄρματα δ' ἄλλοτε μὲν χθονὶ πύλντο πολυβοτείρῃ,
ἄλλοτε δ' αἰξάσκε μετήορα. τοῖ δ' ἐλατῆρες
370 ἔστασαν ἐν δίφροισι, πάτασσε δὲ θυμὸς ἐκάστον
νίκης ἱεμένων· κέκλοντο δὲ οἷσι ἕκαστος
ἵπποισ', οἱ δ' ἐπέοντο κοίνοντες πεδίοιο ».

Πρβλ. ὁμοίως περιγραφὰς ἀρματοδρομιῶν παρὰ Βακχυλ. ἐπίν. 9 (8), 27 - 54 (= p. 28 - 29 Snell [1949⁶]· 10 (9), 21 - 48 (= p. 33 - 34). Πρβλ. ἔτι Verg. georg. III 103 - 112· Liv. XXXIII 32.

88. Ἀσμένως τε καὶ ἀκαμάτως ψάλλει ὁ Πίνδαρος τὴν εὐδοξὸν λάμπην καὶ εὐκλειαν τοῦ νικητοῦ, μάλιστα δὲ ψάλλει οὗτος τῶν Ἑλλήνων ἐν γένει τὸ κῦδος, ὅπερ φέρει εἰς αὐτοὺς ἡ ἀρετὴ τοῦ ἀγωνιστοῦ ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην αὐτῆς ἐννοιαν θεωρουμένης τῆς λέξεως ταύτης. Τὰς γνησίας καὶ ἀκηράτους ἐπιταγὰς τῆς ἀρετῆς ἀναπτύσσει ὁ Θηβαῖος ποιητὴς ἐν ταῖς ᾠδαῖς αὐτοῦ μετὰ σαφηνείας καὶ ἀσφαλείας ὑπὸ τὸν τύπον δικαίων καὶ λυσιτελῶν συμβουλῶν.

Ἡ ἀγωνιστικὴ τέχνη ἦτο ἀνέκαθεν τῶν εὐγενῶν μόνον ἴδιον καὶ οἰκείον ἔργον. Ἐν τῇ περὶ κόσμου καὶ βίου θεωρίᾳ τοῦ Πινδάρου ἀποτελεῖ τούτο σημεῖον ἀξίον πάντοτε ἰδιαίτερας προσοχῆς καὶ ἐξάρσεως. Εἰ καὶ οἱ γυμναστικοὶ ἀγῶνες κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ποιητοῦ οὐδαμῶς πλέον ἀπετέλουν ἀποκλειστικὸν προνόμιον καὶ πλεονέκτημα ὀρισμένης τινὸς μόνον τάξεως, μετεῖχον παρὰ ταῦτα τῶν ἀγῶνων τούτων τὰ ἀρχαῖα ἀριστοκρατικὰ γένη κατὰ τινα ἡγετικὸν τρόπον. Τὰ γένη ταῦτα εἶχον περιουσίαν χρημάτων καὶ ἀνεῖαν οἰκονομικὴν, ὅπερ παρεῖχεν αὐτοῖς ἱκανὴν εὐχέρειαν καὶ σχολὴν πρὸς ἀσκήσιν. Παρὰ τοῖς ἀριστοκρατικοῖς ἐδέσποζεν ἀνέκαθεν ἡ βαθεῖα συνείδησις τῆς ὑψηλῆς ἀξίας καὶ τιμῆς τῆς σωματικῆς πάλης, ἀλλὰ καὶ τῆς ὀφειλομένης ἔτι ἀρετίας συγκροτήσεως καὶ διαθέσεως πνεύματος καὶ ψυχῆς· τούτο ἐν τῇ περιοχῇ τῶν ἀγῶνων εὐκολώτατα παρ' αὐτοῖς ἐκληροδοτεῖτο ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Σὺν τῷ χρόνῳ μετεῖχον τῶν ἀγῶνων καὶ ἀστοί, οἵτινες, ὥς οἱ εὐγενεῖς, ἐξε-

πλήρουν ἐν αὐτοῖς τοὺς γυμναστικούς δρους τῆς πάλης. Ἐν τῇ ῥοῇ τοῦ χρόνου ἀπέβαλε βαθμυδὸν ἐν τοῖς ἀγῶσι τὴν ἰδιαιτέραν ἀξίαν καὶ τιμὴν ὃ ἐξ ἐπαγγέλματος ἀθλητισμοῦ τῆς ὑψηλῆς καὶ κατὰ μόνιμον καὶ σταθεράν παραδόσιν ἡσκημένης καὶ διαπαιδαγωγημένης τάξεως τῶν εὐγενῶν. Τότε τὸ πρῶτον ὑπόκειται ἡ φωνὴ τοῦ Ξενοφάνους ἀνοικτιρμόνως ἐλέγχοντος καὶ μεμφομένου τὴν ὑπὲρ τὸ δέον τιμὴν τῆς ὥμης καὶ παντὸς ὑψηλοτέρου πνεύματος ἐστερημένης σωματικῆς ἀλκῆς καὶ ἰσχύος. Κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην, καθ' ἣν τὸ πνεῦμα ἐθεωρήθη πλέον ὥς τι στοιχεῖον ἐναντίον ἡ ἐχθρὸν καὶ πολέμιον τῷ σώματι, κατέπεσεν ἀνεπανορθώτως τὸ ἰδεώδες τῆς ἀρχαίας ἀγωνιστικῆς τέχνης καὶ ἀπέβαλε τοῦτο τὴν ἐν τῷ ἐλληνικῷ βίῳ δεσπόζουσαν αὐτοῦ θέσιν ἀναλαβὸν ἐν αὐτῷ τὸν χαρακτήρα κυρίως παιγνίου.

Ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἀκμῆς τῶν γυμναστικῶν ἀγῶνων οὐδὲν ἄλλο ἤτο ἄλλοτριώτερον αὐτῶν ἢ ὁ περιορισμὸς αὐτῶν ἐν τῇ περιοχῇ μόνον τῆς σωματικῆς ῥώμης. Ἐν τοῖς ὑστέροις χρόνοις ἀπολέσθη πλέον ὀριστικῶς ἡ ἐννοια καὶ ἡ εἰκὼν ἐκείνη τῆς ὀφειλομένης ἀδιασπάστου ἐνότητος σώματος καὶ ψυχῆς· τὴν ἐνότητα ταύτην ἀκριβῶς θαυμάζομεν καὶ τιμῶμεν ἐν τοῖς ὑψηλοῖς ἔργοις τῆς ἀγαλματοποιίας, ἅτινα καταδεικνύουσιν ἡμῖν ἐναργῶς τὴν ἀσφαλῆ ὁδὸν πρὸς κατανόησιν τοῦ ἀγωνιστικοῦ ἰδεώδους τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ὑφ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἠθικὴν αἴγλην καὶ ἀξίωσιν, εἰ καὶ τὸ ἰδεώδες τοῦτο ἀπέτελει παρ' αὐτοῖς ὑπόθεσιν ἐφέσεως μόνον καὶ σπουδῆς, οὐχὶ δὲ γεγονός τι ἔμπρακτον καὶ ἀληθές. Τὸ ἰδεώδες τοῦτο διὰ τὸ ἀνέφικτον αὐτοῦ ὕψος ἤγχοτο εἰς ἐνωσιμον συνδυασμὸν πρὸς τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν, ἅτινα ἀποτελοῦσι τὰ ἐκρηπέστερα ἔργα τῆς θρησκευτικῆς τέχνης τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Τοῦ Πινδάρου ἡ ποίησις ἀναφέρεται κυρίως εἰς τὰ ὑψηλότενα ἐκεῖνα χρονικὰ σημεῖα τοῦ βίου τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἢ ἐν ἄλλῃ τινὶ τόπῳ ἀγῶνων χάριν κλάδου ἐλαίας ἀγωνιζομένου ἀνθρώπου. Τὸ κεντρικὸν σημεῖον παντὸς ἐπινικίου ἀποτελεῖ ἡ νίκη· κατὰ τὸν πανηγυρικὸν ἐορτασμὸν ταύτης ἤδeto ὁ ἐπινίκιος ὕμνος ὑπὸ χοροῦ νέων συμπολιτῶν τοῦ νικητοῦ κατὰ τὴν ἐπάνοδον αὐτοῦ εἰς τὴν πατρίδα. Ὁρμώμενος ὁ Πίνδαρος ἐκ τῆς ἀρχαίας περὶ τοῦ ἀγῶνος ἀντιλήψεως τίθεται τὸν ἀγωνιζόμενον ἄνθρωπον καὶ τὸν νικητὴν, ὅστις πρὸς τελείωσιν ἐκάστοτε σπεύδει, ὑπὸ τὴν θεώρησιν ὀρισμένης τινὸς ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς διασαφήσεως καὶ ἐρμηνείας τοῦ βίου.

Ὁ Πίνδαρος εἶναι δημιουργὸς λυρικῆς ποιήσεως ἰδιορρυθμοῦ τύπου, ἔξοχος ἐρμηνευτὴς τῆς ἀχανοῦς βαθύτητος τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ὅταν ἐκ τῶν ἡλιολβήτων, τῶν ἐορταστικῶς καὶ πανηγυρικῶς καταλαμπομένων κορυφῶν τοῦ βίου ῥίπτῃ τὰ βλέμματα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν αἰνιγματώδη κόσμον τῶν μυστηριωδῶν περριωμένων καὶ τῆς σκοτεινῆς εἰμαρμένης τῶν ἀνθρώπων. Ἐμπλεως ἱερῶν λογισμῶν καὶ ἡγεμονικῆς ἐλευθερίας ὑπόκειται ὁ Θηβαῖος ποιητὴς εἰς εὐρήμονα διδάσκαλον καὶ προφήτην ἐν-θέων εἰκόναν λατρευτικοῦ χαρακτήρος. Ὁ ποιητὴς ἀποσπᾷ τὸν νικητὴν ἐκ τῆς περιοχῆς τῶν βαναύσων τεχνικῶν ἐφευρέσεων καὶ δεξιότητων καὶ μεταρσιῶι αὐτὸν εἰς δυσανάβata καὶ δυσθεώρητα ὕψη ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς τελειότητος, εἰς τὴν σφαῖραν τῆς σεπτῆς τιμιότητος καὶ τῆς εὐγενείας. Ἡ ὁρατὴ εἰκὼν ἀνάγει παρὰ Πινδάρου εἰς νοερὰν σύλληψιν τῆς αὐλῃ καὶ ὑπερφυοῦς ὀλυμπιακῆς παραστάσεως, εἰς νοερὰν σύλληψιν τῆς ἀμέμπτου καὶ ἀχράντου καθαρότητος, τῆς μεγαλειότητος καὶ τῆς αἰγλῆς τῆς ἐπουρανίου ἰδέας.

Ἡ ἐξαγγελία μεγάλων καὶ σπουδαίων κατορθωμάτων τοῦ νικητοῦ ἀποτελεῖ τὸ κύριον ἔργον τοῦ ποιητοῦ. Ἡρωϊκὸς εἶναι ὁ χαρακτήρ τῶν ᾠδῶν τοῦ Πινδάρου· ἀποτελοῦσιν αὐτὰ ἐπαινοὺς καὶ ἐγκώμιον τοῦ πρωτοτύπου ἀγνοῦ παραδείγματος. Ἡ νίκη ἀπαιτεῖ τὸ ἥσμα, ὅπερ ἀποτελεῖ ἠθικὴν ὀφειλὴν ἐναντι τοῦ νικητοῦ καὶ τῶν ἀρετῶν αὐτοῦ. Ἡ ἀρετὴ οὐδαμῶς κρύπτεται ἐν τῷ βάθει· αἰτεῖται αὐτὴ ἀθανατισμὸν ἀείμνηστον ἐν τῷ λόγῳ τοῦ αἰοῦδος. Δι' ἀπλῆς ψαύσεως τοῦ ποιητοῦ μεταμορ-

φοῦνται πάντα τὰ πράγματα τοῦ ἀγοραίου κόσμου καὶ ἀναλαμβάνουσι πάλιν τὸ ἀρχαῖον αὐτὸν κάλλος, τὴν πηγαίαν αὐτῶν καὶ δροσερὰν ἔννοιαν καὶ σημασίαν. Παρὰ Πινδάρῳ μετεποιεῖται τὸ ἡρωικὸν πνεῦμα τῆς ἐπικῆς ποιήσεως εἰς λυρικὸν ἔπαινον τῶν μεγάλων νικητῶν καὶ ἐδημιουργεῖται θρησκευτικὸν καὶ κοινωνικὸν ἰδεώδες ὑψηλοῦ τύπου.

89. Πυθ. VI 5-9 (= 5-9).

90. Πυθ. VI 10-18 (= 10-18).

91. Ὀλ. VI 1-4 (= 1-5).

92. Νεμ. V 1-5 (= 1-9). Πρβλ. Νεμ. IV 80-85 (= 130-138), ἐνθα ὁ ποιητὴς ἀπευθυνόμενος πρὸς Τιμάσαρχον τὸν Αἰγινήτην, παῖδα παλαιστήν, λέγει αὐτῷ, ὅτι θὰ ποιήσῃ τῷ πρὸς μητρὸς θεῖῳ αὐτοῦ Καλλικλεῖ στήλην Παρίου λίθου λευκοτέραν, τουτέστι λαμπρώς θὰ ὑμνήσῃ καὶ ἔκεινον· στήλην τὸ ποίημα λέγει ὁ ποιητὴς ἀλληγορικῶς· ὥς τὸν χρυσὸν διαυγέστερον τὸ πῦρ ποιεῖ, οὕτω τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας διαφανεστέρους καὶ τοῖς βασιλεῦσιν ἴσους ὁ ὕμνος ποιεῖ· οἱ ἀγαθοὶ ὑμνούμενοι λάμπουσιν ὥς ὁ ἄπεφθος χρυσός.

93. Πλάτ. πολιτ. VII 18 p. 540 c. Ἐν p. 539 e-540 e λέγει ὁ Σωκράτης τῷ Γλαῦκωνι, ὅτι οἱ καλῶς ἐκπαιδευόμενοι καὶ διαπαιδαγωγούμενοι ἄνθρωποι δέον, ὅπως μετὰ τὴν ἐνδελεχὴ καὶ σύντονον σπουδὴν τῆς διαλεκτικῆς καὶ τὴν ἐν τοῖς γυμνασίοις ἐκτέλεσιν τῶν ἀπαραιτήτων ἀσκήσεων καταβιβασθῶσιν εἰς τὸ σπῆλαιον καὶ ἄρξωσιν ἐκεῖ τὰ τε περὶ τὸν πόλεμον καὶ τὰς ἀρχὰς ἐκείνας, αἵτινες τοῖς νέοις ἀρμόζουσιν, ἵνα οὕτω μὴδ' ἐμπειρίᾳ ὑστερῶσι τῶν ἄλλων· περαιτέρω ἀναγκαῖος θὰ εἶναι ἑλεγχῶς τις τούτων καὶ ἀναφορικῶς πρὸς τὴν σταθερότητα τῆς πορείας αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ὁρθοῦ δρόμου κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου αὐτῶν. Τούτων πεντήκοντα ἔτη γενομένων ἐκείνους, οἵτινες ἐπέζησαν καὶ ἡρίστευσαν πανταχοῦ τε καὶ κατὰ πάντα ἐν ἔργοις τε καὶ ἐν ἐπιστήμαις, δέον, ὅπως πρὸς τέλος ἀγάγωμεν καὶ ἀναγκάσωμεν, ὅπως ἀνατείναντες τὴν τῆς ψυχῆς αὐγὴν εἰς αὐτὸ ἀποβλέψωσι τὸ πᾶσι φῶς παρέχον ὃν ὀφείλουσιν οὗτοι, ὅπως ἰδόντες τὸ ἀγαθὸν αὐτό, χρῶσιν ἐκείνου ὥς παραδείγματος ποιούμενοι κοσμεῶσιν ἐν τῷ ἐπιλοίπῳ βίῳ κατὰ τὴν σειρὰν αὐτοῦ ἕκαστος καὶ τὴν πόλιν καὶ τοὺς ἰδιώτας καὶ ἑαυτοὺς, τὸ μὲν πολὺ περὶ τὴν φιλοσοφίαν διατρέβοντες, ὅταν δὲ ἔλθῃ ἡ ἀνήκουσα σειρὰ ἀναδεχόμενοι τὰς τालαιπωρίας τῆς διοικήσεως τῶν πολιτικῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἀρχῆς ἐν γένει ἕνεκα τῆς πόλεως, οὐχὶ ὡς καλὸν τι, ἀλλ' ὡς ἀναγκαῖόν τι πράττοντες· οὕτως ἄλλους ἕκαστοτε τοιοῦτους παιδεύσαντες, ἀντικαταλπόντες τῆς πόλεως φύλακας θὰ ἀπέλθωσιν εἰς τὰς νήσους τῶν μακάρων καὶ ἐκεῖ θὰ κατοικῶσιν.

94. Πλάτ. πολιτ. II 5 p. 361 d. Ἐν II 4 p. 360 e-361 d ποιεῖται ὁ Γλαῦκων ἐκτενὴ λόγον περὶ τοῦ βίου τούτου μὲν τοῦ ἀδίκου, τούτου δὲ τοῦ δικαίου. Θεωρήσωμεν, λέγει, ὅτι ὁ ἀδικὸς ἐνεργεῖ καὶ πράττει ὡς οἱ δεινοὶ δημιουργοί· δεξιὸς τις καὶ ἔμπειρος κυβερνήτης ἡ ἱατρὸς διαισθάνεται ἐν τῇ τέχνῃ τὰ τε ἀδύνατα καὶ τὰ δυνατὰ καὶ τῶν μὲν τὴν ἐκτέλεσιν ἀσμένως ἀναλαμβάνει, τὰ δὲ ἀνεκτέλεστα καταλείπει· ἂν που σφαλῇ, μεθ' ἱκανῆς δεξιότητος ἐπανορθοῦται τὸ σφάλμα αὐτοῦ· οὕτω θεωρήσωμεν, ὅτι καὶ ὁ ἀδικὸς μετ' ἀρετῆς δεξιότητος ἐκτελὼν τὰ ἀδικήματα αὐτοῦ διαφεύγει τὴν προσοχὴν τῶν ἀνθρώπων, εἰ πρόκειται, ὅπως σφόδρα ἀδικὸς εἶναι· τὸν συλλαμβανόμενον ἐν τῇ ἐκτέλει τοῦ ἔργου τούτου φαῖλον θεωρητέον· ἐσχάτη ἀδικία εἶναι, εἴ τις φαίνεται δίκαιος ὢν μὴ ὢν. Παράσχωμεν λοιπὸν τῷ τελέως ἀδίκῳ τὴν τελειοτάτην ἀδικίαν καὶ μὴ ἀφαιρῶμεν, ἀλλὰ καταλίπωμεν, ὅπως οὗτος τὰ μέγιστα ἀδικῶν τὴν μεγίστην δόξαν παρασκευάζῃ ἑαυτῷ ἀναφορικῶς πρὸς τὴν δικαιοσύνην καὶ ὅπως εἶναι ἱκανός, ἵνα, ἐάν που σφάλῃται, ἐπανορθῶται τὰ σφάλματα αὐτοῦ, λέγει δὲ μετὰ πειθοῦς, ἐάν τι τῶν ἀδικημάτων μνησθῇται, καὶ βιάζεται τὰ

πράγματα, ὅσα τούτων ἔχουσι χρεῖαν βίας, ἀνδρείαν ἔχων καὶ ῥώμην καὶ φίλους καὶ πλοῦτον. Θεωρήσωμεν νῦν τὸν δίκαιον, ἄνδρα ἀπλοῦν καὶ γενναῖον, ὅστις κατ' Αἰσχύλον (ἐπτά ἐπὶ Θήβ. 592-594) θέλει, ὅπως μὴ φαίνεται, ἀλλ' ὅπως εἶναι, ἀγαθός. 'Επὶ τοῦ προκειμένου δέον, ὅπως ἀφαιρέσωμεν τὴν δόξαν καὶ τὴν νόμιμον. Εἰ τις φαίνεται, ὅτι δίκαιος εἶναι, τότε θὰ παρέχωνται αὐτῷ τιμαὶ καὶ δωρεαί, ἐπειδὴ ἀκριβῶς φαίνεται, ὅτι τοιοῦτος εἶναι, ἀδελόν ὅμως ἐνταῦθα παραμένει, εἰ οὗτος τοιοῦτος εἶναι ἕνεκα τοῦ δικαίου ἢ ἕνεκα τῶν δωρεῶν καὶ τιμῶν. Γυμνωθῆτω λοιπὸν οὗτος παντὸς ἄλλου πλὴν τῆς δικαιοσύνης καὶ θεωρηθῆτω ὑπὸ τὸν ἐναντίον ἀκριβῶς τύπον τῷ τύπῳ τοῦ προτέρου, τοῦ ἀδίκου δηλαδὴ ἀνδρός· μὴδὲν οὗτος ἀδικῶν θεωρηθῆτω, ὅτι πάντες ἔχουσι περὶ αὐτοῦ τὴν γνώμην, ὅτι τὰ μέγιστα ἀδικος εἶναι, ἵνα οὕτως ἀποδείξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ διὰ τοῦδε τοῦ πράγματος παρέχῃ, ὅτι δηλαδὴ οὐδαμῶς κάμπτεται ὑπὸ τῆς κακοδοξίας τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς· θεωρηθῆτω οὗτος, ὅτι ἀμετάστατος παρμένει διὰ βίου μέχρι θανάτου φαινόμενος μὲν, ὅτι εἶναι ἀδικος, ὧν δὲ δίκαιος, ἵνα ἀμφοτέροι, ὁ τὸ ἀδικος δηλαδὴ καὶ ὁ δίκαιος, εἰς τὸ ἕσχατον σημεῖον ἐλθόντες, ὁ μὲν τῆς δικαιοσύνης, ὁ δὲ τῆς ἀδικίας, κρίνονται, ὁπότερος αὐτῶν εὐδαιμονέστερος εἶναι.

Παρὰ Πλάτωνι πάλιν (πολιτ. V 17 p. 472 c-e) λέγει ὁ Σωκράτης τῷ Γλαῦκωνι, ὅτι οὗτοι ἐξήτουν ἐν τοῖς ἡγουμένοις, ὁποῖόν τι εἶναι αὐτὴ αὐτὴ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἄνθρωπος ὁ τελεὺς δίκαιος, εἴ τις τοιοῦτος ἐγένετο ποτε, καὶ ὅποια τις πάλιν εἶναι ἡ ἀδικία καὶ ὁ ἀδικώτατος, ἵνα εἰς ἐκείνους ἀποβλέποντες, ὁποῖοι τυχόν φαίνονται οὗτοι αὐτοῖς ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν ἢ τὸ ἐναντίον ταύτης, ἀναγκάζονται, ὅπως καὶ περὶ ἐαυτῶν ὁμολογῶσιν, ὅτι, ὅστις τυχὸν ἐκείνους κατὰ τὸ δυνατόν ὁμοιάτους εἶναι, θὰ ἔχῃ μοῖραν ὁμοιοτάτην τῇ μοίρᾳ ἐκείνων, οὐχὶ δέ, ἵνα ἀποδείξωσιν, ὅτι δυνατόν εἶναι ἢ γένεσις καὶ πραγματοποίησις τούτων. Οὐχὶ ἔλαττον πως ἀγαθὸς ζωγράφος θὰ εἶναι κατὰ Σωκράτην ἐκεῖνος, ὅστις γράψας παράδειγμα, ὁποῖός τις θὰ ἦτο ὁ κάλλιστος ἄνθρωπος, καὶ πάντας τοὺς χαρακτήρας τοῦ ἰδεώδους ἀνθρώπου ἱκανῶς διὰ τοῦ χρωστικτοῦ ἀποδοὺς μὴ ἀποδείξῃ ἴσως, ὅτι καὶ δυνατόν εἶναι, ὅπως γένηται τοιοῦτος ἄνθρωπος. Ὑγιὲς καὶ φυσικὸν βλέμμα ὀρίπτεται ἐνταῦθα ἐπὶ τὸν ἀληθῆ χαρακτήρα τῆς ζωγραφικῆς, ὥς τοῦτο ἀνωτέρω καὶ ἐν τῇ περιοχῇ τῆς γλυπτικῆς ἐγένετο. Καὶ παρὰ Ξενοφῶντι (ἀπομν. III 10, 2) διὰ καταλλήλου ἐρωτήσεως ἀναγκάζει ὁ Σωκράτης τὸν ζωγράφον Παρράσιον, ὅπως ὁμολογήσῃ, ὅτι οἱ ζωγράφοι ἀφομοιοῦντες τὰ καλὰ εἶδη, ἐπειδὴ οὐχὶ εὐχερὲς εἶναι ἢ ἀνέυρεσις ἀνθρώπου ἀμειπτα πάντα ἔχοντος, ἐκ πολλῶν συνάγοντες τὰ ἐξ ἐκάστου κάλλιστα, οὕτως ὅλα τὰ σώματα ποιοῦσιν, ὅπως καλὰ φαίνονται. Παρὰ Πλάτωνι (πολιτ. VI 1 p. 484 c) διαγράφει ὁ Σωκράτης πάλιν τὸν θεμελιώδη καὶ παραδειγματικὸν χαρακτήρα τῆς «πολιτείας» ἀνεξαρτήτως τῆς πραγματικῆς ὑπάρξεως αὐτῆς. Ὁ τρόπος τοῦ ὑψηλὰ ἰδεῶδη μορφοῦντος φιλοσοφεῖν συγκρίνεται τῇ τέχνῃ τοῦ ζωγράφου, ὅστις οὐχὶ πραγματικούς ἀνθρώπους, ἀλλ' ἰδεῶδές τι ὠραιότητος καὶ χάριτος δημιουργεῖ. Ἡ φιλοσοφία δέον, ὅπως κυβερνᾷ, διότι αὕτη γινώσκει τὴν ἰδεῶδη ἀλήθειαν. Τῇ ἀληθείᾳ λοιπόν, λέγει ὁ Σωκράτης, οὐδαμῶς διαφέρουσι τὼν τυφλῶν οἱ τῷ ὄντι ἐστερημένοι τῆς γνώσεως ἐκάστου τῶν ὄντων καὶ μὴδὲν ἐναργὲς παράδειγμα ἐν τῇ ψυχῇ ἔχοντες μὴδὲ δυνατόν, ὅπως ὡς ζωγράφοι εἰς τὸ ἀληθέστατον ἀποβλέποντες καὶ ἐκείσε πάντοτε πάντα ἀναφέροντες καὶ θεώμενοι τοῦτο, ὅσον τὸ δυνατόν, ἀκριβέστατα ῥυθμίζωσι καὶ τὰ ἐνταῦθα νόμιμα περὶ τῶν καλῶν καὶ τῶν δικαίων καὶ τῶν ἀγαθῶν, ἐάν τι τούτων ἔχῃ χρεῖαν ῥυθμίσεως, καὶ σφύζωσι τὰ κείμενα τούτων διὰ πιστῆς φυλακῆς (πρβλ. Πλάτ. πολιτικ. p. 311 c).

95. Πρβλ. προχείρως G. Lippold, Die griechische Plastik. München 1950 (= Handbuch der Altertumswissenschaft. III 1), σσ. 120-121.

96. Πρβλ. G. Lippold, *ἔ.δ.*, σ. 113. Πρβλ. ἔτι Fr. Chamoux, *L'aurore*. Paris 1955 (= Fouilles de Delphes. IV: Monuments figurés: Sculpture. Fasc. 5).

97. Ὁ Πίνδαρος πρῶτον ἀνέφξεν ἡμῖν τὰς πύλας τοῦ ἀκτινοβόλου κόσμου τοῦ Ἀπόλλωνος. Παρ' αὐτῷ σωματοποιεῖται ὁ τύπος ἰδεώδους συνδυασμοῦ εὐτεχνοτάτων ῥυθμῶν μετ' εὐγενεστάτων συναισθημάτων ὀλυμπιακῆς εὐπρεπείας καὶ ἀρετῆς. Ὁ Πίνδαρος εἶναι κυρίως οὐχὶ ὁρμητικὸς τις καὶ ἀσυγκράτητος διθυραμβοποιός, ἀλλ' αὐστηρὸς πολλῶν μᾶλλον ἀρχιτέκτων τοῦ ἔσματος, ὅστις ὑποτάσσεται τοῖς τε τύποις τῆς παραδόσεως καὶ τῷ καθήκοντι σαφοῦς ἐπιγνώσεως τῆς ἡθικῆς εὐθύνῃς ἐναντι θεῶν καὶ ἀνθρώπων. Παρὰ Πινδάρῳ κατ' ἐξοχὴν μεταξὺ πάντων τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν περιβάλλεται ἡ ποιητικὴ τέχνη διὰ τῆς λάμπειας εὐδινήτου φαντασίας ἐν συνδυασμῷ πάντοτε μετὰ τῆς σοβαρᾶς ἐμβριθείας λογισμῶν σεμνῶν τε καὶ μεγαλοπρεπῶν. Ἡ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ τούτου ἐνεργουμένη ἰδιόρρυθμος σύνδεσις λέξεων καὶ περιόδων καὶ στροφῶν ῥυθμίζεται οὐχὶ ὑπὸ τῶν ἀρρώστων ἐμπνεύσεων ἀγρίας φρενῆσεως καὶ μαλίας, ἀλλ' ὑπὸ τῶν κανόνων πολλῶν μᾶλλον καὶ τῶν τύπων ἐξαιρετούς καλλιτεχνικῆς δεξιότητος. Τικτομένου ποτὲ τοῦ μεγαλοφωνοτάτου τούτου κύκνου τῶν καθαρῶν καὶ ἁγνῶν ναμάτων τῆς Δίρκης, τῆς εὐδρόσου ἐκείνης καὶ περικαλλοῦς πηγῆς τῶν Θηβῶν, καθήμεναι ξανθόχροοι μέλισσαι ἐπὶ τῶν λιγυρῶν χειλέων αὐτοῦ εὐώδη κηρὸν ἀνεπλάσαντο, ἐναρμονίουν καὶ σοφῆς μολπῆς ἐπιμάρτυρα. Ὡς μεταξὺ πάντων τῶν εἰδῶν τῆς ποιήσεως ἡ λυρική ποίησις κατ' ἐξοχὴν ἀποτελεῖ τὸ εὐρυθμότερον καὶ καλλιτεχνικώτερον προῖον τῆς φαντασίας τοῦ ἀνθρώπου, οὕτω καὶ μεταξὺ πάντων τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν ὁ Πίνδαρος κατ' ἐξοχὴν ἴσταται ἐπὶ τῆς ὑψηλοτέρας καὶ εὐγενεστέρας περιοχῆς τῆς ποιητικῆς τέχνης ἐν γένει. Ὁ ποιητὴς οὗτος παρέχει ἡμῖν τὸν πρωταρχικὸν τύπον καὶ τὴν πηγαίαν εἰκόνα τοῦ εἰδους ἐκείνου τῆς ποιήσεως, ὅπερ εἶναι μὲν περὶ τὸν διθυραμβώδους ἐνθουσιασμόν καὶ ὀνειρώδους ἐκστάσεως, συνέχεται ὁμως αὐστηρῶς ὑπὸ τῶν ἐπιταγῶν τῆς σώφρονος μετριότητος, τῆς εὐπρεποῦς καὶ ἡρέμου νηφαλιότητος, τῆς εὐλαβοῦς σεμνότητος καὶ τῆς αἰδήμονος σοβαρότητος.

Τὸν θεμελιώδη χαρακτήρα τῶν ᾠδῶν τοῦ Πινδάρου, καθ' ὃν ἡ ποίησις αὐτοῦ ἀποτελεῖ, ὥς τοῦτο καὶ ἐν τῇ τέχνῃ συμβαίνει, ἔξαρσιν τῶν ἀρετῶν κυρίως καὶ τοῦ ἰδεώδους ἤθους τοῦ ἀνθρώπου, οὐχὶ καλῶς ἐνόησαν, ἡρμήνευσαν καὶ διεσαφῆσαν πολλοὶ τῶν μελετητῶν τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Εἰς τούτων εἶναι καὶ ὁ μέγας ποιητὴς τῶν Γερμανῶν, ὁ J. W. v. Goethe. Οὐδαμῶς οὗτος ἔλαβε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν οἰκίαν περὶ Πινδάρου κρίσιν τοῦ Ὁρατίου, ἥτις ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως ἐκτενέως ἐδέσποζε τῆς ἀνθρωπιστικῆς γραμματείας τῆς Δύσεως, ἀλλ' ἰσχυρῶς πολλῶν μᾶλλον μετεποίησε τὴν παραδεδομένην εἰκόνα τοῦ Ἑλλήνος τούτου ποιητοῦ καὶ ἰδιορhythμῶς διεμόρφωσε ταύτην βάσει τῶν ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ πνεύματος κυρίως ἀντλούμενων καλλιτεχνικῶν καὶ αἰσθητικῶν στοιχείων. Τοῦτο ἀνακύπτει πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ τέλους τοῦ ποιήματος αὐτοῦ: *Wanderers Sturmlied* (= «*Ὁδοιπόρου θεαλλῶδες ἔσμα*»), στ. 1-116 (= *Goethes sämtliche Werke. Jubiläums-Ausgabe. II: Gedichte. Mit Einleitung und Anmerkungen von E. von der Hellen. 2. Stuttgart u. Berlin: J. G. Cotta'sche Buchhandlung Nachfolger [1902], σσ. 53-55*), ἐνθα ὁ νεαρὸς Goethe συνταράσσεται καὶ βαθύτατα συγκινεῖται κατὰ τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ μετὰ τοῦ Πινδάρου συνάντησιν. Ὁμολογεῖ ἐνταῦθα ὁ Γερμανὸς ποιητὴς τὴν ὑψηλὴν ἐν τῷ βίῳ σημασίαν τῆς ὁήσεως τοῦ Πινδάρου: «*ἐπικρατεῖν δύνασθαι*» (Nem. VIII 5 [= 9]). Ἐκδεδομένον τὸ σῶμα τῇ ἀπηνεῖ δράσει τῆς ψυχρᾶς θυέλλης τοῦ Ἀπριλίου, τοῖς πλῆγμασι καὶ τῇ καταδρομῇ χειμῶνων καὶ ἐξαισιῶν ἀνέμων χωρεῖ πρὸς ἀνέυρεσιν στέγης φυλακτρίου καὶ ἀμυν-

τικῆς. Ἡ ψυχὴ οὐχὶ εὐχερῶς δέχεται τὴν ταπεινώσιν καὶ τὴν ἥτταν. Ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ἀκριβῶς τῆς διχοστασίας καὶ διαφορᾶς μεταξὺ ὕλης καὶ πνεύματος προβάλλεται τὸ εὐτόνον σφρίγος τοῦ νεαροῦ ἡνιόχου τῶν Δελφῶν (στ. 101-116 = E. von der Hellen, ἔ.ἀ., σ. 55), ὅστις δι' ἀκάμπτου ἰσχύος καὶ δεξιότητος θείας χωρεῖ νικηφόρος εἰς τὸ τέρμα εὐδόξου ἀγῶνος. Ὅταν τοῦ ἄρματος ταχέως πρὸς τὸ τέρμα χωροῦντος δαμονιωδῶς καὶ μετὰ πατάγου κροτῶσιν οἱ τροχοί, ἀνυψοῦνται εἰς τὸν αἰθέρα ἡ ὀξεῖα κλαγγὴ τῶν μαστίγων τῶν ὑπὸ τοῦ πόθου τῆς νίκης καὶ τῆς ἀσυγκρατήτου σπουδῆς διαπύρως ἐξημμένων νεανιῶν· νέφη κονιορτοῦ κυλίνονται ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ ἀγῶνος, ὡς ἐξ ὕψηλῶν ὄρεων ὀρηκτικοὶ χεῖμαρροι ὁμοῦ μετὰ πολλῶν λίθων κυλίνονται πάλιν εἰς τὴν κοιλάδα. Καίεται πρὸ τῶν κινδύνων καὶ φλέγεται ἡ σφοδρὰ καὶ μεστὴ σπουδῆς ἀκαθέκτου ψυχὴ τοῦ Πινδάρου:

- Wenn die Räder rasselten,
Rad an Rad rasch ums Ziel weg,
Hoch flog
Siegdurchglüheter
105 Jünglinge Peitschenknall,
Und sich Staub wälzt',
Wie vom Gebirg herab
Rieselwetter ins Tal,
Glühete deine Seel' Gefahren, Pindar,
110 Mut. — Glühete?
Armes Herz!
Dort auf dem Hügel,
Himmlische Macht!
Nur so viel Glut:
115 Dort meine Hütte,
Dorthin zu waten.

(Περβλ. E. von der Hellen, ἔ.ἀ., σ. 290). Καῦμα ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἐσωτερικῆς μέθης, ὡς τοῦτο καὶ ἐν τῇ ἀνωτέρῳ μνημονευθείσῃ οἰκείᾳ εἰκόνι τῆς «Ἡλέκτρας» τοῦ Σοφοκλέους συμβαίνει, οὐχὶ δὲ ἡ θεία πνοὴ τοῦ μεγάλου Ἀπόλλωνος, ἥτις πληροῖ ἡρέμου ἁρμονίας καὶ περικαλλοῦς χάριτος τὰ ἀτέρμονα διαστήματα τοῦ ἀχανοῦς σύμπαντος, χωρεῖ ἐνώπιον ἡμῶν κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἐν λόγῳ ποιήματος τοῦ Goethe. Ὁ Πίνδαρος νοεῖται ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ ποιητοῦ ὑπὸ τὸν τύπον μεγαλοφυοῦς πνεύματος μεστοῦ φλογερῶν παθῶν καὶ συναισθημάτων. Εἰκόνες ἀκατασχέτου ἐσωτερικῆς συγκινήσεως καὶ ταραχῆς, εἰκόνες ἐκτάκτως ἐξημμένου ἐσωτερικοῦ βίου ἀναφλέγονται παρὰ τῷ Πινδάρῳ τοῦ Goethe ἐν τινι περιοχῇ πυρίνων ῥευμάτων ὁρμῆς καὶ πάθους καὶ ἀνατρέπουσι τὸν ἥσυχον ρυθμὸν τῆς ὀφειλομένης τάξεως καὶ ἁρμονίας τοῦ βίου. Πνοὴ τις ὀρεμβώδους ζάλης καὶ ὀνειροπαθοῦς ἐνοράσεως, πνοὴ ἡδυπαθοῦς κραιπάλης, ὁρμῆς καὶ παρακρούσεως, ἐμπαθῆς τις καὶ ἐξημμένη βούλησις ἐκφράζεται διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Goethe παρεχομένης ἡμῖν ἐνταῦθα εἰκόνης ταύτης τοῦ Πινδάρου, ἅτινα πάντα ἀλλότρια καὶ ξένα εἶναι τοῦ κόσμου τῶν ἀληθῶν λογισμῶν τοῦ Θηβαίου ποιητοῦ. Διὰ τῆς κλαγγῆς τῶν μαστίγων τοῦ ἐκ ζήλου καὶ ὁρμῆς πρὸς νίκην ἰσχυρῶς διαφλεγομένου νεανίου ἀνακύπτει ἐνταῦθα ἐνώπιον ἡμῶν εἰκὼν τις ἀγωνιστοῦ μεστῇ δυναμικῆς ἐντάσεως καὶ θερμότητος καυστικῆς κατὰ τινα τρόπον, ὅστις ἕως τότε ἀγνωστος ἦτο ἐν τῇ γραμματείᾳ καὶ τῇ ζωῇ τῶν Γερμανῶν. Τοιοῦτός τις ὁμως χαρακτὴρ τοῦ ἔργου τοῦ Πινδάρου πολὺ ὀλίγον ἀνταποκρίνεται τῇ ἱστορικῇ πραγματικότητι. Ἀναγνούς ὁ Goethe τὸν Πίνδαρον

διεμόρφωσεν ἑαυτῇ τὴν εἰκόνα ποιητοῦ, οὗ ἡ ψυχὴ, ὅταν κροτῶσιν οἱ τροχοί, παρουσιάζεται καὶ καίεται ὑπὸ τοῦ πάθους τοῦ ἀγῶνος καὶ τοῦ κινδύνου. Τοῦτου ὅμως οὐδὲν ἴχνος ὑπάρχει ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Θηβαίου ποιητοῦ (πρβλ. O. Regenberg, Griechische Gegenwart. Zwei. Vorträge über Goethes Griechentum. Leipzig 1942, σσ. 52-53: Goethes Pindar-Erlebnis).

Ὀλίγον ἀνωτέρω τῆς ἀναγραφείσης περικοπῆς τοῦ ἐν λόγῳ ποιήματος τοῦ Goethe, ἐν τοῖς στίχοις δηλαδὴ 84-100 (= E. von der Hellen, ἔ.ἀ., σ. 55), οἵτινες συγκροτοῦσι δύο στροφὰς ἀπευθυνομένας an den Jupiter Pluvius (= «πρὸς τὸν ὄμβριον Δία») καὶ ἀφιερωμένας τὴν μὲν τῷ Ἀνακρέοντι, τὴν δὲ τῷ Θεοκρίτῳ, παρέχεται ἡμῖν εἰκὼν ἐντελῶς διάφορος καὶ ἀλλοία, εἰκὼν ἡδεΐας πραότητος καὶ ἡρεμίας. Παρὰ τινὰ πτελέαν μετὰ ζεύγους περιστερῶν ἐπὶ τοῦ τρυφεροῦ βραχίονος, ἐστεφανωμένος δι' ἔρασμίων ῥόδων, παίζει ὁ φιλανθής Ἀνακρέων. Παρὰ τὴν ἀκτὴν τῆς Συβάρως ἐν μέσῳ δάσους αἰγείρων καὶ λευκῶν, παρὰ τὰς κλιτύς τῶν ὀρέων νεύει ἡμῖν φιλῶς ὁ ἡδυεπὴς ψάλτης τῶν μελισσῶν καὶ τοῦ μέλιτος, ὁ Θεόκριτος:

Nicht am Ulmenbaum

- 85 *Hast du ihn besucht
Mit dem Taubenpaar
In dem zärtlichen Arm,
Mit der freundlichen Ros' umkränzt,
Tüdelnden ihn, blumenglücklichen*
- 90 *Anakreon,
Sturmatmende Gottheit.*

Nicht im Pappelwald

- An des Sybaris Strand,
An des Gebirgs*
- 95 *Sonnebeglänzter Stern nicht
Fasstest du ihn,
Den Bienen singenden,
Honig lallenden,
Freundlich winkenden*
- 100 *Theokrit.*

Ἐχομεν ἐνταῦθα τὸ σύνθηρες ἐκεῖνο ἐν τῇ ἀγροτικῇ καὶ βουκολικῇ ποιήσει τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων τοπίον, ὅπερ εὐμόρφως προσδιορίζουσι δένδρα, δάση, ὄρη, ἀκταί· οὐδεμία γραμμὴ ἀποτόμου ἀντιθέσεως καὶ ἀσυμφωνίας διασχιζοῦ καὶ διαταράσσει αὐτό. Διαφόρους ὄψεις καὶ τύπους πολλῆς χάριτος καὶ ἡδυπαθείας ἀναλαμβάνει τὸ τοπίον τοῦτο ἐν τῇ κλασσικῇ γραμματείᾳ. Ἀλλαχοῦ περιπίπτουσιν οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ ποιμένες εἰς κατὰστασιν νάρκης καὶ ὕπνου ὑπὸ τὸν ἥπιον θροῦν τῶν ποιμενικῶν νομῶν, ἐφ' ὧν βομβοῦσιν αἱ μέλισσαι, καθ' ὃν χρόνον ἥπιος ἄνεμος φέρει πρὸς τὰ κάτω ἐκ τῶν ἀποτόμων ὑψωμάτων τὸ ἄσμα τῶν ἀμπελουργῶν, αἱ δὲ περιστεραὶ τρύξουσιν ἐπὶ τῆς κορυφῆς ὑψηλῶν πτελεῶν. Ἀλλαχοῦ διεγείρεται παρ' ἡμῖν ἡ μεστὴ ἔρασμιότητος ὀπτασία ἐκείνη, καθ' ἣν σκυῖον καὶ δροσερὸν δάσος ἐκτείνεται ἐγγὺς ἀποτόμου βράχου. Ὅμοιως λαμπρῶ τροχῷ παταγεῖ καὶ καχάζει τὸ ἐκ τινος ῥωγμῆς τοῦ βράχου ἐκρέον ἀφθονον ὕδωρ. Τὰ ἀπαύστως κελαρύζοντα ὕδατα τῆς καλλιρρόου πηγῆς κατακλύζουσι καὶ ἀναψύχουσι τὴν περιουσίαν, γόνιμον δὲ καὶ εὐχαρτον καθιστῶσι τὴν σκοτεινὴν καὶ μελαγχολικὴν κοιλάδα. Νύμφαι καὶ Μοῦσαι ἀναλαμβάνουσιν εἰς τὰ ἡδυμελῆ αὐτῶν ἄσματα τοὺς μυστηριώ-

δεις τόνους τῶν ἡλίως διαρρέοντων ὑδάτων ἐν μέσῳ πάντοτε ἀπεριγράπτων ὥραιότητων τῆς φύσεως, ἐν μέσῳ ὀπτασιῶν θείου θάμβους καὶ μαγείας ὀνειροπαθοῦς. Ἐν τινι λίμνῃ λούουσιν αἱ Νύμφαι τὰ ὥραία αὐτῶν σώματα. Ἀλλαχοῦ τέλος Δρυάδες καὶ Φαῦνοι συμπλέκουσι πρὸς κατασκευὴν στεφάνων ἄνθη καὶ εὐώδεις βοτάνας, αἵτινες ἐρασμίως κατακαλύπτουσι τὰς πεδιάδας. Πρὸς δημιουργίαν ἀντιθέσεως ἐναντι τοιαύτης τινὸς εἰκόνης γλυκείας ἡρεμίας καὶ σιωπῆς παρέσχεν ἡμῖν ὁ Goethe τὸ ἀνήσυχον πάθος καὶ τὴν φλογώδη ἔξαισιν τοῦ Πινδάρου καὶ τῶν ἡρώων αὐτοῦ, ὅπερ ὁμως ἀποτελεῖ ἀστοχον ἐκτίμησιν τοῦ περιεχομένου τοῦ ἔργου τοῦ Θηβαίου ποιητοῦ καὶ τοῦ ἀληθοῦς χαρακτήρος τοῦ ἔργου τούτου.

Συμπληρωτικῶς μνημονευθήτω ἐνταῦθα ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνῃ τοῦ Goethe, ἣν οὗτος ἀπηύθυνε τῷ Herder τῇ 10ῃ Ἰουλίου τοῦ 1772 ἐκ Wetzlar τῆς Θουριγγίας καὶ ἣτις ἀποτελεῖ λιαν σημαντικὸν ὄντως ἔγγραφον ἐν τῇ περιοχῇ τῶν πινδαρικῶν βιωμάτων τοῦ Γερμανοῦ ποιητοῦ (τὸ γερμανικὸν κείμενον τῆς ἐπιστολῆς ταύτης εὐρίσκει τις προχειρῶς παρὰ E. Grunmach, Goethe und die Antike. Eine Sammlung. I, Berlin 1949, σσ. 226 - 227: Pindar. Τὴν ἐπιστολὴν ἀνέλυσε καὶ ἡρμήνευσεν ὁ O. Regenbogen, ἔ.ἀ., σ. 43 κέε.). Γράφει λοιπὸν ὁ Goethe τῷ Herder ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ μετὰ ἄλλων, ὅτι αἰωρεῖται τῇδε κάκεισε ἐπὶ τῆς ἀγκάλῃ τῆς Μοίρας· τὸ στήθος αὐτοῦ πληροῦσιν ἀλληλοδιαδόχως συναισθήματα θάρρους καὶ ἐλπίδος καὶ δέους καὶ ἡρεμίας. Ἀφ' ἧς στιγμῆς ἐκτίσαιο σαφῆ αἴσθησιν τῶν ἐννοιῶν ἐκείνων, ἃς παρέχουσιν αἱ λέξεις: «στήθος», «πραπίδες», ἀνεώχθη αὐτῷ νέος κόσμος (τὰ οἰκεῖα χωρία τοῦ Πινδάρου, ἅτινα περιέχουσι τὰς λέξεις ταύτας, εὐρίσκει τις παρὰ J. Rumpel, ἔ.ἀ., pp. ἀντιστοίχως 418 b καὶ 391 b).

Ὅσαίς ὁ Πίνδαρος ἀλληλοδιαδόχως ἐκτοξεύει τὰ βέλη αὐτοῦ πρὸς τὰ νέφη ('Ολ. II 91 - 105 [= 150 - 174]), ἴσταιται ὁ Goethe, καθὰ οὗτος γράφει περαιτέρω τῷ Herder, παρ' αὐτῷ καὶ χάσκει ἐκπληκτος καὶ ἐνεός, παρὰ ταῦτα ὁμως κατὰ τὰς στιγμὰς ταύτας ἔχει, ὡς λέγει, ὁ Γερμανὸς ποιητὴς σαφῆ συνειδησιν ἐκείνου, ὅπερ ἐξέφρασέ ποτε ὁ Ὁράτιος (carm. IV 2, 5 - 24), καὶ ἐκείνου, ὅπερ λέγει ὁ Κουίντιλιανὸς (Quintil. X 1, 61) περὶ τοῦ Θηβαίου ποιητοῦ ὑνῶν καὶ δοξάζων τὴν τέχνην αὐτοῦ. Πᾶν, ὅτι παρὰ Goethe διετέλει ἐν ἐνεργῷ τινι δράσει, ἀνεβιώσκειτο ζωηρῶς κατὰ τὰς στιγμὰς ταύτας ἐπικοινωνίας μετὰ τοῦ Πινδάρου, ἐπειδὴ κατὰ τὰς στιγμὰς ταύτας κυρίως εἶχεν οὗτος αἰσθησιν καὶ ἀντίληψιν τῆς ὑπάρεξως ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ ποιητοῦ στοιχείων εὐγενείας καὶ σκοπῶν ὑψηλῶν καὶ ὥραιων. Αἱ φράσεις:

«σοφὸς ὁ πολλὰ εἰδὼς φνῆ»

('Ολ. II 94 [= 155])

«συνγενεὶ δέ τις εὐδοξία μέγα βρίθει.

ὃς δὲ διδάκτ' ἔχει, ψεφενδὸς ἀνὴρ ἅλλοτ' ἄλλα πνέων οὐ ποτ' ἀτρεκεῖ
κατέβα ποδί, μυριάν δ' ἀρετῶν ἀτελεῖ νόφ γεύεται»

(Νεμ. III 38 - 40 [= 70 - 74])

διελαύνουσι τὴν ψυχὴν τοῦ Goethe ὡς πύρινα βέλη (πρβλ. ἀνωτ., σημ. 46). Περαιτέρω γράφει ὁ Γερμανὸς ποιητὴς ἐν τῇ ἐν λόγῳ ἐπιστολῇ αὐτοῦ, ὅτι βαθεῖαν ἐντύπωσιν προξένησεν αὐτῷ ἡ ἀνάγνωσις τῶν λέξεων τοῦ Πινδάρου:

«ἐπικρατεῖν δύνασθαι».

(Νεμ. VIII 5 [= 9]).

Ἄν τις, λέγῃ, εὐτόλμως ἴσταιται ἐπὶ τοῦ ἄρματος αὐτοῦ, τέσσαρες δὲ νεαροὶ καὶ ἄγριοι ἵπποι ἀτάκτως ἀνορθῶνται πρὸ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἰσχυρῶς κρατουμένων ἡνίων, καὶ ἂν τις εὐτέχνως ῥυθμίζῃ τὴν δύναμιν αὐτῶν, ἐνθ' διὰ τῆς μάστιγος τὸν

μὲν ἀπομακρυνόμενον τοῦ ῥυμοῦ ἐπανάγει εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ, τὸν δ' ἀνορθούμενον καταβιβάζει, ἂν διὰ τῆς μάλιστα διώκῃ τοὺς ἵππους τοῦ ἄρματος αὐτοῦ, στρέφῃ αὐτοὺς καταλλήλως, συγκατατῇ καὶ πάλιν διώκῃ αὐτούς, μέχρις οὗτου δεξιῶς οὕτως ἡνιοχῶν ἐπιτύχῃ ἐπὶ τέλους, ἵνα πάντες οἱ δέκα ἐξ πόδες ἄγῳσι τὸ ἄρμα εἰς τὸ τέρμα ὑφ' ἐνιαϊόν τινα καὶ ἀδιατάρακτον ῥυθμόν, τότε λαμβάνει ἰδέαν τινὰ τῆς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀπαιτουμένης τέχνης καὶ δεξιότητος, ἐφ' ἧς ὁ Πίνδαρος ποιεῖται χρῆσιν τῆς φράσεως: «ἐπικρατεῖν δύνασθαι». Ὅμως, καθὰ ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἐν συνεχείᾳ λέγεται, περιφέρεται ὁ Γερμανὸς ποιητὴς τῆδε κακέϊσε καὶ πανταχοῦ ὀρίπτει βλέμματα ἔκπληκτα καὶ ἀδρανῇ. Οὐδαμοῦ ἐνεργῶς πως καὶ ἐπιμόνος ἐπελήφθη τῆς ἐκτελέσεως ἀξιολόγου τινὸς ἔργου. Ἡ ταχύτης τῆς δραστηριότητος καὶ νηφαλίου ἐπεμβάσεως κυρίως ἀποτελεῖ τὸν χαρακτῆρα πάσης ἀριστοτέχνου καὶ καρποφόρου διεξαγωγῆς ἔργου τινὸς οἰουδήποτε. Τὸν τρόπον τοιαύτης τινὸς ἐνεργείας καὶ δράσεως, τοιαύτης δημιουργοῦ δραστηριότητος ἐθεώρησέ ποτε καὶ αὐτὸς ὁ Herder ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ἀνδριαντοποιίας ὡς ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν ἀρτίας καὶ εὐτυχοῦς ἐκτελέσεως ὑψηλοῦ τινος ἔργου καὶ τελείου· νῦν καὶ αὐτὸς ὁ Goethe εὐρίσκει ἄνευ ἐνδοιασμοῦ, ὅτι πᾶς καλλιτέχνης οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχει καὶ οὐδὲν ἀποτέλεσμα φέρει ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον χρόνον οὐχὶ δραστηριῶς τε καὶ πλαστικῶς ἐργάζονται αἱ χεῖρες αὐτοῦ. Συχνάκις ἔλεγεν ὁ Herder τῷ Goethe κατὰ τὸ παρελθόν, ὅτι τὸ πᾶν ἔχει παρ' αὐτῷ τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν σημασίαν βλέμματός τινος καὶ θεωρίας. Νῦν λίαν ὀρθῶς ὁ Goethe κατανοεῖ τὸ περιεχόμενον τῶν λόγων τούτων τοῦ Herder· κλείει τοὺς ὀφθαλμούς αὐτοῦ καὶ πλανᾶται τῇδε κακέϊσε ἐν βαθεῖ σκότει. Τὸ πρῶτον, λέγει ὁ Goethe περαιτέρω, δέον, ὅπως χωρήσῃ ἐπιτυχὸς εἰς τὸ τέρμα ἢ ὅπως τοῦτ'ἀνταν καταρραγῇ καὶ συντριβῇ. Οὐδὲν καταπράττεται ὁ μουσικὸς ἐκείνιος, ὅστις ἀδρανῶς θεᾶται τὸ ὄργανον αὐτοῦ ἄνευ ἐπ' αὐτοῦ καταλλήλου δράσεως διὰ τῶν δακτύλων. Αἱ διὰ τῶν φράσεων: «*χειρες ἀπιοι*» ('Ομ. Ίλ. Α 567): «*ἤτορ ἀλκιμον*» (Υ 169· Πίνδ. Νεμ. VIII 24 [= 43]) παρεχόμενα ἔννοια τῆς ἀλκίμου δράσεως καὶ τῆς γενναιότητος ἔχουσι παρὰ Goethe πρῶτην τε καὶ ἔσχατον σημασίαν, παρὰ ταῦτα ὅμως πᾶν ἔργον θεόντως ἐκάστοτε τελειοῦται, ὅταν, ὡς λέγει, ἀναλαμβάνῃ τοῦτο ἐκάστοτε σύνθεσιν καὶ ὕψην, τύπον καὶ χαρακτῆρα ἀρτίας καὶ ἀδιασπάστου ἐνότητος· σκοτεινός, ἀμαυρὸς καὶ ταπεινὸς εἶναι ὁ ἀνὴρ ἐκείνιος, ὅστις

40 «*μυριᾶν ἀρετῶν ἀτελεῖ νόφ γενέται*».

(Πίνδ. Νεμ. III 39 - 40 [= 71 - 74]).

Προσεύχεται ὁ Goethe ἐνώπιον τοῦ μεγάλου Θεοῦ, ὑφ' ὃν τρόπον προσεύχεται ἐνώπιον αὐτοῦ καὶ ὁ Μωυσῆς ἐν τῷ «*Κορανίῳ*» (Sure 20, 26):

«*Κύριε, διεύθυνον τὸ στενὸν στῆθός μου*».

Ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ ταύτῃ πρὸς τὸν Herder ὁμολογεῖ ὁ Goethe ἀνεπιφυλάκτως, ὅτι ἐκτενὴς καὶ βαθεῖα ὑπῆρξεν ἡ ἐπ' αὐτὸν ἐκ μέρους τοῦ Πινδάρου ἀσκηθεῖσα δρᾶσις καὶ ἐπιρροή καὶ δὴ καὶ ἐπὶ περιοχῆς οὐ μόνον ἀνθρωπιστικῆς καὶ ἠθικῆς, ἀλλὰ καὶ καλλιτεχνικῆς ἔτι καὶ αἰσθητικῆς. Ῥητέον ὅμως ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅτι ὁ Γερμανὸς ποιητὴς οὐχὶ ἐπαρκῶς κατενόησε τὸδε τὸ πρᾶγμα, ὅτι δηλαδὴ ὁ ἱμερόεις κύκνος τῶν ἐρατεινῶν ῥεῖθρων τῆς Δίρκης στρέφει τὰ βλέμματα αὐτοῦ οὐχὶ τόσο ἐπὶ τὰ πράγματα καὶ τὰ αἰσθητὰ γεγονότα τῆς ὕλης, ὅσον ἐπὶ τὴν σφαῖραν κυρίως τοῦ ἰδεώδους πόνου καὶ τῶν αἰώνιων καὶ ἀφθίτων ἐπιδιώξεων καὶ κατορθωμάτων πνεύματος καθαρωτάτου καὶ ἡθους ἐκ πάσης ἐπόψεως ὑψηλοῦ καὶ ὀραίου.

98. Ἐν τῷ ἐνακτηρίῳ μαθηματί μου ἐπειράθην, ὅπως ἀναπτύξω τὰς ἰδεώδεις

πνευματικὰς καὶ ἠθικὰς ἀρετὰς τοῦ ἀνθρώπου, ὡς αὐταὶ ἐμφανίζονται ἡμῖν παρὰ Πινδάρῳ, ὁμολογητέον ὅμως, ὅτι ἐν τῷ τῷ μαθήματι τούτῳ προσημετηρημένῳ μοι χρόνῳ αἰσθανόμενος ἐμαυτὸν ἔξω φερόμενον τῆς ἀκολουθίας τῇ ἀκαδημαϊκῇ τάξει συντεταγμένης αὐτῷ συμμετρίας οὔτε πάσας τὰς ἀρετὰς ταύτας ἀνέλυσα καὶ ἡρμήνευσα οὔτε, ὅσαι τούτων ἐξημονεύθησαν, ὑπεβλήθησαν τῷ δέοντι ἐπιστημονικῷ ἐλέγχῳ πρὸς συναγωγὴν ἀκριβῶν καὶ τελείων συμπερασμάτων. Χάριν εὐρυτέρας διασαφήσεως τοῦ θέματος παρέσθη ἀνάγκη ἐπαγωγῆς ἐνταῦθα ἐκτενῶν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐρμηνευτικῶν σημειώσεων, ἀλλὰ καὶ οὕτως οὐχὶ ἡ δέουσα ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀριότης ἐπετεύχθη ἐξ ἐπόψεως ἐπιστημονικῆς. Παρὰ ταῦτα ἐλπίζω, ὅτι παρέσχον σχεδὸν τι τοῦλάχιστον καὶ πρόγραμμα σειρὰς μαθημάτων, αἵτινα μετὰ τῆς ὀφειλομένης ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἡρεμίας καὶ ἀνέσεως διεξαγόμενα ἐπιτυχῶς ἐκάστοτε θὰ κατευθύνωσι τὴν σπουδάζουσαν νεότητα ἐπὶ τὰς ὑψηλὰς κορυφὰς βίου εὐδαίμονος ἐκτενῶς ῥυθμιζομένου ὑπὸ τῶν κανόνων καὶ τῶν ἐπιταγῶν τῆς φρονήσεως καὶ τῆς συνέσεως, τῆς ἀνθρωπίνης εὐπρεπείας καὶ τῆς ἀρετῆς.

99. Ὁ κοινωνικὸς βίος καὶ ὁ πολιτισμὸς ἐν γένει τῶν λαῶν τῆς Δύσεως ῥυθμίζεται καὶ διαμορφοῦται ἀνέκαθεν ὑπὸ τὴν ἀκτινοβολίαν κυρίως τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πνεύματος διὰ τῆς σπουδῆς καὶ μελέτης τῶν μυθικῶν διαλογισμῶν καὶ τῶν καλλιτεχνικῶν δημιουργημάτων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τῆς ἠθικῆς αὐτῶν φιλοσοφίας καὶ τῶν παντοειδῶν αὐτῶν περὶ βίου καὶ φύσεως θεωριῶν. Ἐν τῷ βίῳ ἡμῶν εἰδικώτερον ἢ ἐλληνικὴ ἀρχαιότης ἀποτελεῖ αἰώνιον καὶ ἀφθιτον πνευματικὸν στοιχεῖον δεδομένον ἐν ἡρέμῳ ἀφθονίᾳ ὑπὸ τῆς πρωταρχικῆς πραγματικότητος γενεαλογικῶν καὶ βιωτικῶν συναφειῶν. Ἡ μετὰ τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ βίου ἐσωτερικὴ γειτονία καὶ σχέσις ἀποτελεῖ τὴν βάσιν μορφωτικῆς ἀνυψώσεως καὶ προκοπῆς τοῦ λαοῦ ἡμῶν.

100. Νεμ. VIII 5 (= 9). Ἡ φράσις αὕτη ἔχει τὴν ἔννοιαν κυριαρχικῆς καὶ εὐδαίμονος χειρώσεως τῶν ἐσωτερικῶν τάσεων καὶ ὁρμῶν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ἔννοιαν κραταιᾶς καὶ ἀμαχίτου δυνάμεως πρὸς σύνθεσιν καὶ διαμόρφωσιν ἐν τῷ βίῳ τύπον, κανόνων καὶ τρόπων λίαν ἐντέχνου ὕψους. Ἡ κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Πινδάρου εὐλαβῆς ὑψώσεις τοῦ βλέμματος ἐπὶ τὸν κανόνα τῆς εὐτάκτου, κοσμίας καὶ σώφρονος χειρώσεως τῶν παθῶν παρέχει τὴν δυνάμιν πρὸς διαφύλαξιν καὶ διάσωσιν ἡμῶν ἀπὸ τοῦ κινδύνου τῆς περιφρονήσεως τῆς ἰδίας ἡμῶν ἀξίας, ἥτις ἄγει πολλάκις εἰς τὴν θλιβεράν κατάστασιν τῆς πνευματικῆς αὐτοκτονίας καὶ τῆς αὐτοκαταλύσεως.

Ὁ Ἕλλην ποιητὴς τοῦ κόσμου τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν ἀριστοκρατικῶν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἰσχύος διὰ τῆς μεγαλόπνου περιγραφῆς τῶν νεαρῶν ἠνιόχων τῆς Ὀλυμπίας καὶ τῶν Δελφῶν παρέχει ἡμῖν ὑψηλὸν ἰδεώδες βίου, ἔξοχον καὶ ἀμέταβлетον στόχον βολῆς, οὗ ἐπιτυγχάνουσιν ἄνθρωποι καθαρὰς καὶ ἀγνῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς συνθέσεως, ἄνθρωποι ἀκάμπτου τόλμης καὶ εὐαγῶς νηφαλιότητος καὶ εὐπειθείας. Ἐκ τῶν ᾠδῶν τοῦ Πινδάρου ἀντλοῦμεν πλουσίως παντοειδῆ στοιχεῖα κεντρικωτάτης βιωτικῆς σημασίας, ὅταν πνευματικῶς τε καὶ ἠθικῶς συνοδεύωμεν αὐτῷ, τῷ τολμηρῷ καὶ εὐστόχως βάλλοντι Ἑλληνι καλλιτέχνῃ τῶν λόγων καὶ τῶν ῥυθμῶν, κατὰ τὰς ἀγερώχους αὐτοῦ πτήσεις πρὸς τὸν αἰγλήεντα οὐρανὸν τῶν ὑπερφυῶν ἐμπνεύσεων, τῆς ἀμμήτου χάριτος καὶ τῆς τελειοτάτης ἀρετῆς.

101. Ἀριστ. εἰς Ἑρμ. τὸν Ἀταρν. παρ' Ἀθην. XV 51 p. 696 b καὶ Διογ. Λαερτ. VI 7 (= p. 422 : fr. 675 Rose [1886]).